

A large, complex offshore oil and gas platform is shown against a blue sky with scattered white clouds. The platform is primarily yellow and white, with several tall, white, spiral-patterned chimneys. A yellow crane is visible on the upper levels. A long yellow walkway extends from the platform towards the right, ending in a flare stack that is emitting a bright orange flame. The platform is situated in the middle of a deep blue sea.

МОРОЗОВА
Олена Сергіївна

**Монопольне
(домінуюче) становище
суб'єктів господарювання
на ринку природного газу**

монографія

МОРОЗОВА Олена Сергіївна

**МОНОПОЛЬНЕ (ДОМІНУЮЧЕ) СТАНОВИЩЕ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА РИНКУ
ПРИРОДНОГО ГАЗУ**

МОНОГРАФІЯ

Львів – 2021

УДК 339.137.025

М 80

Рекомендовано до друку Вченою радою Львівського університету бізнесу та права (протокол № 8 від 25.03.2021)

Монографія виконана у рамках теми НДДКР «Правове, організаційне та фінансове забезпечення економічної безпеки держави і суб'єктів господарювання» (номер державної реєстрації 0121U112285).

Рецензенти:

І. В. Перезовова – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва та маркетингу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;

О. М. Павлова – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та природокористування Волинський національний університет імені Лесі Українки;

С. В. Ковальчук – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та торговельного підприємництва Хмельницького національного університету.

Морозова О. С.

Монопольне (домінуюче) становище суб'єктів господарювання на ринку природного газу: монографія. Львів: «Галич-Прес», 2021. 130 с.

ISBN 978-617-7617-71-5

DOI <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5533497>

Монографія присвячена вирішенню проблеми встановлення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку природного газу. Метою цієї монографії стало удосконалення методології досліджень монопольного становища суб'єктів на ринку газу, що дозволить у майбутньому розвинути регуляторну політику, правове та організаційне забезпечення діяльності заінтересованих сторін. Викладені у монографії теоретичні і методичні положення, результати емпіричних досліджень ринку газу та його суб'єктів, приклад оцінки наявності монопольного становища суб'єкта на цьому ринку будуть корисними як для дослідників у галузях економіки та конкурентного права, так і для практиків – експертів, службовців АМКУ, керівників суб'єктів господарювання, а також для усіх, хто цікавиться проблемами розвитку ринку газу в Україні.

ISBN 978-617-7617-71-5

© Морозова О.С., 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ МОНОПОЛЬНОГО (ДОМІНУЮЧОГО) СТАНОВИЩА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ	8
1. 1. Суть поняття «монопольне становище суб'єктів господарювання».....	8
1. 2. Ринок природного газу в Україні: становлення, умови функціонування.....	15
1. 3. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання.....	23
1. 4. Особливості складання переліку товарів (робіт, послуг), щодо яких має визначатися монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання.....	28
1. 5. Методика складання переліку основних продавців і покупців товарів (товарних груп) на ринку природного газу.....	33
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕЖ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ	38
2. 1. Визначення товарних меж ринку природного газу.....	38
2. 2. Визначення територіальних (географічних) меж ринку природного газу.....	46
2. 3. Встановлення проміжку часу, стосовно якого має визначатися становище суб'єктів господарювання на ринку: визначення часових меж ринку.....	50
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ВСТАНОВЛЕННЯ МОНОПОЛЬНОГО (ДОМІНУЮЧОГО) СТАНОВИЩА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ НА РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ	64
3.1. Визначення обсягів товару, який обертається на ринку природного газу.....	64
3. 2. Розрахунок часток суб'єктів господарювання на ринку природного газу.....	67
3. 3. Складання переліку основних продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів) природного газу в Україні.....	68
3. 4. Визначення бар'єрів вступу на ринок та виходу з ринку газу для суб'єктів господарювання.....	86
3. 5. Процедура встановлення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта (суб'єктів) господарювання на ринку (на прикладі ТОВ «Дніпропетровськгаз збут»).....	111
ВИСНОВКИ	118
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	119

ВСТУП

З 2015 р. в Україні відбувались реформи, пов'язані з демонополізацією ринку газу у відповідності до вимог, озвучених у ході підготовки України до європейської інтеграції. Цей напрям реформ мав не тільки економічний та політичний, але також і безпековий характер, оскільки безпосередньо пов'язаний з питаннями енергетичної безпеки держави і кожного громадянина.

Основними принципами організації ринків газу країн Європейського союзу є відсутність дискримінації та спотворень, прозорість і вільний доступ до потужностей. Трансформація українського ринку газу відбувалась на тлі суперечностей, які неминуче виникають у зіткненні інтересів різних сторін. Відсутність напрацьованої політики і механізмів регулювання на новоствореному ринку оформилась у недовіру до ринкових перетворень, їх мети та природи. Це, у свою чергу, породило численні політичні спекуляції і, часом, незаконні рішення, скеровані проти добросовісних учасників ринку.

У основі досліджень сучасного стану ринку газу мають покладатись вчення про ринкову економіку, функціонування ринків та конкуренцію. За цим напрямком останніми роками активно працювали Вініченко І. І., Дудник О. В., Келічавий А. В., Лагутін В.Д., Пожуєва Т.О., Савко О. Я., Хвесик Ю. М., Юрчишина Л. І. та ін. Питання функціонування природних монополій і зловживання домінуючим становищем на ринку досліджували Апаров А. М., Грудницький В. М., Гук Г. В., Лук'янець В.С., Столяров В. Ф., Травнікова К.В., Українська Л. О., Швидка Т. І. та ін. Разом з тим, Кількість наукових досліджень питань функціонування нового ринку газу в Україні є вкрай обмеженою. Зокрема, у наукових джерелах практично не розглядається питання методології віднесення того чи іншого суб'єкта до категорії домінуючих на ринку газу, що є центральним для коректного вирішення спорів про можливе зловживання домінуючим становищем.

Ця монографія виконана у рамках теми НДДКР «Правове, організаційне та фінансове забезпечення економічної безпеки держави і суб'єктів господарювання» (номер держреєстрації 0121U112285).

Метою цієї монографії є удосконалити методологію досліджень монопольного становища суб'єктів на ринку газу, що дозволить у майбутньому розвинути регуляторну політику, правове та організаційне забезпечення діяльності заінтересованих сторін.

Для досягнення мети у монографії вирішені такі завдання:

- розкрито суть поняття «монопольне становище суб'єктів господарювання на ринку товарів»;
- охарактеризовано становлення та умови функціонування ринку природного газу в Україні;

- узагальнено методикау визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання, складання переліку товарів, щодо яких має визначатися монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання та складання переліку основних продавців і покупців на ринку природного газу;
- визначено товарні, територіальні (географічні) та часові межі ринку природного газу;
- визначено обсяги товару, який обертається на ринку природного газу;
- розраховано частки суб'єктів господарювання на ринку природного газу;
- складено перелік основних продавців і покупців природного газу в Україні;
- визначено бар'єри вступу на ринок та виходу з ринку газу для суб'єктів господарювання;
- проведено процедуру встановлення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта (суб'єктів) господарювання на ринку (на прикладі ТОВ «Дніпропетровськгаз збут»).

Методологічною базою цього дослідження стали положення економічної теорії, зокрема, теорії економічної конкуренції, а також теорії антимонопольного регулювання.

У емпіричній частині це дослідження скеровується на об'єктивний аналіз висновків Антимонопольного комітету України, щодо наявності монопольного положення у групі суб'єктів господарювання «Дніпропетровськгаз» в особі: ТОВ «Дніпропетровськгаз Збут», АТ «Дніпропетровськгаз», АТ «Дніпрогаз» та АТ «Криворіжгаз» на ринку комплексної послуги з газопостачання, протягом 2015 – 2019 років, зокрема, постачальнику зі спеціальними обов'язками ТОВ «Дніпропетровськгаз Збут».

Економічний аналіз ринку постачання природного газу для потреб населення, проведено за відкритими даними періоду 2015-2019 років.

Антимонопольний комітет України, в межах своїх повноважень, розглядає справи щодо наявності монопольного положення суб'єктів господарювання на ринку комплексної послуги з газопостачання. Предметом цього дослідження є наявність/відсутність монопольного положення Товариства з обмеженою відповідальністю «Дніпропетровськгаз збут» та порушення, з точки зору АМКУ, законодавства про захист економічної конкуренції, передбачений пунктом 2 статті 50 та частиною першою статті 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції», у вигляді зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку комплексної послуги з розподілу та постачання природного газу побутовим споживачам у межах території ліцензійної діяльності ТОВ «Дніпропетровськгаз збут». За висновками АМКУ монопольне положення цього підприємства призвело до ущемлення інтересів споживачів, які були б

неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку. За результатами розгляду цього питання АМКУ виніс Рішення «Про порушення законодавства про захист економічної конкуренції від ХХ.ХХ.2019 року № ХХХ-р. (надалі Рішення №ХХХ-р), де декларується порушення ТОВ «Дніпропетровськгаз збут» законодавства про захист економічної конкуренції, передбаченим пунктом 2 статті 50 та частиною першою статті 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції», у вигляді зловживання монополюючим (домінуючим) становищем на ринку комплексної послуги з розподілу та постачання природного газу побутовим споживачам у межах території ліцензійної діяльності АТ «Дніпропетровськгаз», АТ «Дніпрогаз» та АТ «Криворіжгаз», що призвело до ущемлення інтересів споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку.

Визначення монополюючого (домінуючого) становища суб'єкта господарювання здійснюється відповідно до Методики визначення монополюючого (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, затвердженої розпорядженням Антимонополюючого комітету України від 5 березня 2002 року за № 49-р, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 1 квітня 2002 року за № 317/6605 (далі – Методика визначення монополюючого (домінуючого) становища СГ).

Об'єктами аналізу щодо визначення монополюючого (домінуючого) становища є:

- суб'єкт господарювання;
- група суб'єктів господарювання;
- конкретний товар (продукція, роботи, послуги), який (які) випускається(ються), постачається(ються), продається(ються), придбавається(ються) (використовується(ються), споживається(ються)) цим (цими) суб'єктом (суб'єктами) господарювання.

Об'єктами аналізу щодо визначення монополюючого (домінуючого) становища є також органи влади, органи місцевого самоврядування та органи адміністративно-господарського управління та контролю в частині їх діяльності з виробництва, реалізації, придбання товарів чи іншої господарської діяльності.

Визначення складу суб'єкта господарювання, що випускає, постачає, продає, придбаває (споживає, використовує) конкретний товар (продукцію, роботи, послуги), здійснюється шляхом установлення переліку суб'єктів господарювання (юридичних та фізичних осіб), які здійснюють діяльність з виробництва, реалізації, придбання товарів чи іншу господарську діяльність, у тому числі контроль над іншою юридичною чи фізичною особою, і які пов'язані відносинами, що забезпечують контроль господарської діяльності одного

суб'єкта господарювання іншим (іншими) суб'єктом (суб'єктами) господарювання.

Визначення складу групи суб'єктів господарювання здійснюється шляхом установлення переліку незалежних суб'єктів господарювання, до складу яких входить суб'єкт (суб'єкти) господарювання, що випускає(ють), постачає(ють), продає(ють), придбаває(ють) (споживає(ють), використовує(ють) конкретний товар (продукцію, роботи, послуги).

Об'єктами аналізу в межах цього дослідження є:

– суб'єкт господарювання – група «Дніпропетровськгаз» в особі: АТ «Дніпропетровськгаз», АТ «Дніпрогаз», АТ «Криворіжгаз» та ТОВ «Дніпропетровськгаз збут»;

– товар – комплексна послуга з розподілу та постачання природного газу побутовим споживачам у межах території ліцензованої діяльності АТ «Дніпрогаз», АТ «Криворіжгаз» та ТОВ «Дніпропетровськгаз збут».

Інформаційною базою дослідження стали правові акти України та Європейського союзу, рішення АМКУ, НКРЕКП, статистичні дані, дані звітності суб'єктів ринку природного газу України, наукові праці з питань економічної конкуренції, Інтернет-ресурси.

Новизна цього дослідження полягає у тому, що у цій монографії уперше представлено послідовний, повний та об'єктивний аналіз наявності монопольного (домінуючого) становища конкретної групи суб'єктів на ринку природного газу. Викладені результати можуть бути використані як у діяльності суб'єктів господарювання на ринку газу для оцінювання своєї ринкової позиції, так і службовцями Антимонопольного комітету України для удосконалення методики встановлення наявності монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку газу.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ МОНОПОЛЬНОГО (ДОМІНУЮЧОГО) СТАНОВИЩА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ

1.1. Суть поняття «монопольне становище суб'єктів господарювання»

Правову основу встановлення монопольного становища суб'єкта на газовому ринку мав би утворювати Закон України «Про захист економічної конкуренції». Але у статті 12 цього закону не міститься визначення поняття монопольного становища, що є суттєвою прогалиною. Натомість, ця стаття вміщує низку критеріїв, відповідність яким дозволяє регуляторів стверджувати наявність у суб'єкта монопольного становища [95]. Так само і у Методиці визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку [62] запропоноване визначення поняття «монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання» має оціночний характер, оскільки знову ж таки опирається на певні визначені у цій Методиці критерії: «монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання - становище суб'єкта господарювання на ринку, яке дозволяє йому самостійно або разом з іншими суб'єктами господарювання визначати умови обороту товарів на ринку завдяки тому, що суб'єкт господарювання...» [62]. Фактично, це визначення не дає змогу усвідомити та розвинути вчення про поняття монопольного становища суб'єкта на ринку, а є лише певною оцінкою, до якої регулятор може наблизитись встановивши відповідність підприємства тому чи іншому критерію. Т. І. Швидка з цього приводу слушно наголошує, що «Закон має багато оціночних понять, таких як значна конкуренція, недопущення, усунення та обмеження конкуренції, суттєве обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання та ін., що дозволяє трактувати ці поняття на свій розсуд як суб'єктам господарювання, так і АМКУ...» [124, С. 9].

Визначення суб'єкта монополістом є першим кроком у процедурі встановлення порушень антимонопольного законодавства. Отже, слід погодитись з твердженням І. Лукач щодо того, що, хоча саме монопольне становище не є правопорушенням, воно викликає посилену увагу зі сторони держави через потенційну небезпеку [57, С. 53].

Ми не прагнемо оспорити точність формулювань у законах чи підзаконних актах. Лише відзначимо, що важливість визначення змісту поняття «монопольне становище» впливає з його інтердисциплінарної сутності, поєднання у ньому економічних, правових і організаційних елементів.

Досліджуючи суть поняття монопольного становища суб'єктів поглянемо ширше на сучасну теорію функціонування ринків.

Історично конкуренція була невід'ємним соціально-економічним явищем, породженим обмеженими ресурсами, попитом та пропозицією. Конкуренція відіграє значну роль у розвитку людської цивілізації. Як слушно зауважують О. В. Дудник та С. Міненко, «з давніх часів людство розвивалося завдяки конкуренції в будь-якій галузі: економіці, політиці, побуті тощо» [29, С. 113]. Більш широко історичне значення конкуренції розкрив А. В. Келічавий, наголосивши, що еволюція конкуренції закладена в історії розвитку суспільства, її сутність, форми і методи зазнають неперервних змін, що відбуваються у зв'язку з постійним удосконаленням і ускладненням суспільних відносин [44, 63].

Складну соціально-економічну сутність конкуренції охарактеризував Ю.М. Хвесик, висловившись щодо того, що конкуренцію слід тлумачити як різновид соціального регулятора, що визначає поведінку різних суб'єктів, виконує регулюючі функції, формує економічні і суспільні пропорції, впливає на поведінку людей [121, С. 56]. На думку І.І. Вініченко конкуренція є системоутворюючою складовою ринкових відносин, яка визначає всю сукупність притаманних їм елементів, а також утворює фундамент ринкових методів ведення господарства, основою формування економічного закону об'єктивності категорій суб'єктів ринку та впливає на характер і форми взаємовідносин між ними [15, С. 10].

У Законі України «Про захист економічної конкуренції» економічна конкуренція (конкуренція) - змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [95]. Аналіз цього визначення вказує на чіткий негативний акцент, якого слід було б очікувати від охоронного нормативно-правового акту, яким є аналізований Закон. Отже, у цьому законі йде мова про «переваги», але такі переваги не можуть бути «надмірними», тобто такими, які призведуть до диктату одного суб'єкта на ринку. Це визначення є, на наше переконання, дискусійним, адже не привносить жодної цінності до значення конкуренції у економічних відносинах та суспільстві, а лише вказує на свободу вибору і обмеження економічної влади вибраних. Поглянемо докладніше на альтернативі визначення поняття конкуренції, розроблені вітчизняними науковцями.

На думку Хвесик Ю.М., у загальному поняття «конкуренція» означає суперництво, змагання людей, груп, організацій у досягненні кращих результатів у визначеній суспільній сфері, вона присутня скрізь, де зіштовхуються різні

інтереси і позиції, де існує боротьба за ті чи інші блага [121, С. 53]. На зіткненні інтересів наголошує також А. В. Келічавий, стверджуючи, що конкуренція виникає через неминуче зіткнення інтересів товаровиробників, які прагнуть досягнути однієї і тієї ж мети – отримати дохід. У історичній ретроспективі А. В. Келічавий зауважує, що зниження потенціалу конкурентної боротьби шляхом скорочення витрат змушує суб'єктів до використання інших методів впливу на конкуренцію що суттєво вплинуло на визначення змісту цього поняття [45, 59]. Зрештою, достатньо простим і влучним нам видається твердження О. В. Дудник та С. Міненко щодо того, що «незважаючи на різні трактування терміна, конкуренція всюди виступає як один і той самий вид діяльності, а саме у вигляді взаємозв'язків і боротьби між суб'єктами господарської діяльності для створення найкращих цін на товари і послуги для підвищення попиту на запропоновані блага» [29, С. 113].

Конкуренцію можливо тлумачити і крізь призму її ознак. Л. І. Юрчишина запропонувала такі ознаки конкуренції: а) наявність суб'єктів конкурентної взаємодії; б) наявність активних дій суб'єктів конкурентної боротьби; в) наявність конкретного результату; г) вмотивованість суб'єктів до досягнення цілей (результату конкурентної боротьби); д) наявність умов (ситуації) змагальності [126, С. 44]. А. В. Келічавий розкриває зміст конкуренції і через її стратегічну мету – отримання та закріплення конкурентних переваг, які забезпечують лідерство на ринку, а також наголошує на позитивних наслідках, як от технологічний прогрес, розвиток нових напрямків підприємництва та способів досягнення конкурентних переваг [45, 63].

Загалом у сучасній економічній думці конкуренції традиційно приписується значний позитивний вплив на економічні та соціальні відносини. Так, В. Лагутін та Ю. Ясько наголошують, що в умовах глобалізації принципове значення для інноваційного шляху розвитку має забезпечення високого рівня конкуренції, а успішна стратегія модернізації економічного розвитку повинна передбачати чітке спрямування конкурентної політики на створення сприятливих умов для інноваційної діяльності [53, С. 22]. Ю.М. Хвесик підкреслює соціальну роль конкуренції у реалізації прав споживачів, що підтверджується позиціонуванням останніх як учасника процесу конкуренції [121, С. 56].

Поряд з цим, звернемо увагу на позицію Юрчишиної Л. І., котра виокремлює не лише позитивні, але й негативні функції конкуренції. До позитивних науковець відносить підвищення якості продукції на ринку, стимулювання продуктивності праці та професіоналізму, загальне удосконалення підприємств та економіки держави. Негативними функціями Юрчишина Л. І. вважає наявність статусу переможеного, провокування

конфліктних станів, домінування особистих інтересів над колективними, посилення страху програти у конкурентній боротьбі, погіршення довірчих відносин, а також поширення недоброчесних методів конкуренції [126, С. 44].

Фактично, темна сторона конкуренції найбільш повно розкривається за напрямком монополізації ринку. Досить складно провести межу, за якою доброчесна конкуренція перетворюється у зловісну пастку для конкурентів монополіста. Як зауважує І.І. Вінченко, сучасні економічні системи держав функціонують на тлі поєднання двох протиріч – монопольного і конкурентного. Маючи монопольну складову, зауважує науковець, сучасний ринок, більшою мірою є стихійною системою, що проявляється у можливості участь у конкуренції багатьох самостійних, незалежних виробників з різними умовами виробництва та індивідуальними характеристиками продукції. Кожен з таких виробників може самостійно і в односторонньому порядку обмежувати можливість інших впливати на загальні умови обігу товарів на відповідному ринку [15, С. 8].

На думку А. Герасименко розуміння природи, джерел, форм прояву та наслідків реалізації монопольної влади є ключовим фактором у розумінні аналогічних аспектів феномену економічної влади в суспільстві [17, С. 33]. Т. Пожусьва Становлення ринкової економіки в Україні та продуктивних сил, поглиблення галузевого і територіального поділу, якісні зміни у суспільній свідомості, поступовий перехід до побудови цивілізованої економічної системи в країні викликають розвиток антимонопольно-конкурентного законодавства і права [70, С. 25].

А. В. Келічавий наводить такі основні особливості монополії: вона пов'язана з отриманням ефекту масштабу виробництва, асоціюється з володінням динамічними перевагами; ґрунтується на перевагах кооперації; супроводжується експансією, розширенням впливу в економіці; тягне за собою соціальні витрати [46, С. 94]. Коновалюк В. акцентує на тому, що існування монополій зумовлюється об'єктивним процесом розвитку технології виробництва, який знаходить відображення у концентрації виробництва і капіталу, зосередженні засобів виробництва і робітників на потужних підприємствах [48, С. 6].

Водночас, у особливій ситуації перебувають природні монополії. Як слушно зауважує Савко О. Я., держава «диктує» умови функціонування природніх монополій, які з об'єктивних причин (як-от унікальність ресурсів та продукції, особливості технології, наявність інфраструктури) здійснюють виробництво суспільно важливих товарів та послуг в умовах небажаної конкуренції або її відсутності. Науковець також підкреслює, що, оскільки в Україні природні

монополії присутні у стратегічних секторах економіки, їх реформування та підвищення ефективності діяльності є важливою умовою подальшого розвитку країни та її національної безпеки [105, С. 162]. Додатково наведемо міркування В. В. Венгера щодо того, що у природних монополіях через технологічні, економічні та інші умови виключаються або обмежуються фактори конкуренції, а результативність їх діяльності пов'язується, головним чином, з «ефектом природного масштабу», який дозволяє підприємству-монополісту забезпечувати товарами або послугами всю місткість ринку [10, С. 65]. Слід погодитись і з твердженням В. Ф. Столярова та В. І. Островецького щодо того, що природні монополії впливають на функціонування економічної системи визначачи рівень постійних та змінних витрат в усіх інших видах економічної діяльності завдяки встановленню обсягів оплати споживання продукції власного виробництва [112, С. 19].

Щодо ситуації в Україні відзначимо наступне. Як слушно зауважила свого часу Т. Пожуєва (2010 р.), в Україні функціонувала значна кількість монополій, створених штучно та економічно недоцільних для суспільства – великі компанії у сфері нафти і газу, атомної енергетики, виробництва сільгосппродукції, поштового обслуговування. Діяльність таких компаній була недостатньо врегульована, що дозволяло їм ігнорувати інтереси споживача [70, С. 28]. В. Лагутін зауважив, що обмеження структурного монополізму на товарних ринках в Україні не виключає інституційного монополізму на галузевих ринках. За твердженням науковця, переважання неформальних інституційних норм у вітчизняній економіці призвело до обмеження кола успішних ринкових суб'єктів агентами, яким властиво підтримувати близькі відносини із владними органами; формування нерівних умов для ринкової діяльності; розширення можливостей для різного роду зловживань і опортуністичної ринкової поведінки [52, С. 96]. На думку В. Коновалюка, з лібералізацією вітчизняної економіки відбулась трансформація монополії галузевих міністерств у монополію різноманітних асоціацій, концернів і ін., до яких перейшло найважливіше питання - ціноутворення. Обмеженість державного контролю зумовили практику встановлення природними ресурсними монополіями цін на рівні світових прибутках населення на 1-2 порядки нижчих за рівень середніх у високорозвинених країнах [48, С. 12].

Венгер В.В. визнаючи роль природних монополій у наданні суспільству життєво необхідних товарів чи послуг відзначив, що вплив монопольних структур на всі сфери підприємництва проявляється більшою мірою в негативних наслідках, а саме: у завищенні цін; нав'язуванні дискримінаційних умов контрагентам; створенні суттєвих перешкод для входу на монополізований

ринку потенційних конкурентів [10, С. 65-66]. Зрештою, А. М. Апаров, А. О. Полякова вважають монополізм домінуванням суб'єкта господарювання на ринку товарів, робіт, послуг, яке, шляхом використання домінуючого становища, обмежує конкуренцію та порушує охоронювані законом інтереси інших учасників [7, С. 34].

Підсумовуючи інтердисциплінарний характер проблеми змісту поняття «монопольне становище суб'єкта господарювання на ринку» мусимо наголосити на таких ключових особливостях:

1. З точки зору економічної науки визнається як позитивна, так і негативна роль монополій у економіці держави. Позитивне значення виявляється у ширших можливостях монополій до розвитку, залучення інвестицій та вдосконалення внутрішніх процесів при ліквідації витрат, які є характерними для підприємств, що перебувають в умовах конкуренції. Негативного значення статус монополіста набуває за умов відсутності корпоративної культури і принципів управління, які скеровані на сталий розвиток підприємства, забезпечення інтересів усіх сторін, активні дії з недопущення функціонування будь-яких конкурентів і завдання шкоди споживачам через випуск неякісної продукції або надання неякісних послуг.

2. У юридичній науці монополії досліджуються винятково крізь призму можливих порушень з їх боку, пов'язаних зі створенням бар'єрів для входження на ринок конкурентів.

3. Для екологічної науки монополії не становлять предмету активних досліджень доти, доки не вчиняють активних дій для погіршення екологічної ситуації, яких можливо уникнути за умови наявності конкуренції.

4. Для суспільних і політичних наук монополії є предметом дослідження з точки зору їх впливу на суспільство, інтереси слабо захищених верств населення, а також наявності політичного впливу.

Зрештою, економічна природа монополії є доволі багатогранною і представляє суттєвий інтерес для досліджень. Утім, наше дослідження орієнтоване на розвиток методології аналізу наявності (чи відсутності) передумов для віднесення суб'єктів господарювання до категорії таких, що мають монопольне становище на ринку, а отже звернемо увагу на деякі юридичні нюанси.

У першу чергу, звернемо увагу на те, що актуальне визначення поняття монопольного (домінуючого) становища, яке застосовується у Методиці [62] є дещо застарілим. Це стосується і змісту, і структури визначення.

Як слушно відзначає Т.І. Швидка, теоретичні й практичні аспекти визначення монопольного становища, передбачені діючою Методикою,

зокрема механізм окреслення ринку, визначення його товарних і територіальних меж та всі супутні процедури потребують модернізації та орієнтацію на диференційований підхід залежно від різних критеріїв, адже не можна застосовувати уніфіковані критерії для всіх ринків та всіх видів суб'єктів господарювання [124, С. 9].

З позиції догматичного підходу слушне зауваження до формулювання визначення навів Гук Г. В., стверджуючи, зокрема, що у світлі рішення Суду ЄС не слід ототожнювати монопольне та домінуюче становище суб'єкта на ринку. Більше того, науковець наголосив, що у більшості країн ЄС поняття «монопольне» становище вийшло з ужитку, поступившись «домінуючому» становищу [20, С. 856]. Ніколаєва Л. та Стороженко О. підкреслюють, що положення економічної теорії та наявний зарубіжний досвід свідчать про недоцільність ототожнення понять «монопольного» та «домінуючого» становища. Відтак у вітчизняному антимонопольному законодавстві для позначення ринкових станів, при яких певні суб'єкти господарювання отримують здатність суттєво впливати на конкурентів і споживачів, варто використовувати загальне поняття «домінуюче становище» [60, С. 101]. Також В. С. Лук'янець та К. В. Травнікова підкреслюють, що в антимонопольному законодавстві України вживаються поняття домінуючого та монопольного становища, які між собою ототожнюються, однак не є тотожними за правом ЄС [56].

Як зауважують Українська Л. О. та Соболева І. В., згідно з антимонопольними приписами ЄС, в країнах - членах ЄС займати домінуюче становище не заборонено, забороняється зловживання домінуючим становищем. ЄС залишає за собою право контролю за діяльністю підприємця, що займає домінуюче становище, з метою підтримати існування конкуренції на ринку [118]. Так само, як зазначають В. С. Лук'янець та К. В. Травнікова, домінуюче та монопольне становище суб'єктів господарювання українських ринках не є саме по собі порушенням, порушенням є зловживання даним монопольним становищем, що негативно впливає на конкуренцію та на кінцевого споживача [56].

Отже, ми пропонуємо таке визначення поняття *«монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання на ринку товарів: це наявність у суб'єкта (групи суб'єктів) потенційної можливості здійснювати вирішальний вплив на решту суб'єктів ринку, у тому числі усупереч їх волі та інтересам встановлювати дискримінаційні правила входу на ринок, несправедливу ціну, занижені критерії якості продукції чи послуг, вчинення інших порушень щодо добросовісної конкуренції»*.

Запропоноване визначення не претендує на повноту, адже не включає позитивних наслідків, які може принести монопольне становище окремого суб'єкта для суспільстві. Такі наслідки, як свідчить проведене дослідження, охоплюють скорочення витрат, у тому числі державних, зростання інвестицій і кількості робочих місць, посилення соціальної відповідальності. Однак, цей аспект монопольного (домінуючого) становища підприємств дещо виходить за межі предмету даного дослідження як орієнтованого на удосконалення методології встановлення такого становища з метою уточнення процедури виявлення та подолання фактів зловживання ним.

1.2 Ринок природного газу в Україні: становлення, умови функціонування

Нафтогазова промисловість є основою економічної безпеки держави у енергетичному секторі. Як слушно зауважує О. Лукін, за умови активної нормативно-законодавчої, фінансової, організаційної підтримки галузі з боку держави, допоможе реанімувати вітчизняний ПЕК, знаменуючи відродження української економіки і науки, і забезпечити енергетичну, а відтак, економічну і політичну незалежність України [58, С. 47-48]. Схожим чином розвиток нафтогазової промисловості і економічну безпеку та суверенітет України пов'язують С. О. Корінний, К. М. Коблюк, зазначаючи, що в останні роки питання енергетичної безпеки є одним із найважливіших для України, особливо в рамках національної безпеки. Нафтогазовий сектор є основою стабільного розвитку економіки, адже забезпечує належне функціонування всіх інших галузей та задовольняє потреби населення в енергоресурсах [49, С. 37].

Історія розвитку газової промисловості в Україні налічує понад сто років. Свого часу Україна була важливим суб'єктом на світовому ринку газу, володіючи значним науковим та технологічним потенціалом [30]. Утім, у зв'язку зі значною інтеграцією до радянської енергетичної системи розвиток газової промисловості зазнав кризи після падіння СРСР та розриву міжсистемних зв'язків [6, С. 18]. Після здобуття Незалежності уряд не спромігся своєчасно реформувати основи регулювання газової промисловості у відповідності до ринкових принципів. Це вилилось у енергетичну, а згодом і політичну залежність від східного сусіда [68]. Поряд з цим періодично уряд декларував наміри щодо європейської інтеграції України. Як зауважує І. Яковюк, Європейський вибір — це невід'ємна складова національної ідеї і одночасно стратегічний напрям державно-правового розвитку України, про який вона заявила з моменту проголошення незалежності [129, С. 14].

Окреслена ситуація не могла викликати розуміння у західних партнерів України. Добровільна здача суверенітету, зокрема, у енергетичній галузі, прийняття політичних рішень під тиском погроз відмови у газопостачанні чи зниженні ціни, домінування корупційно-договірної складової у відносинах в енергетичній сфері очевидно йшли у розріз з принципами європейського співтовариства. У публікації 2011 р. Філіпенко А. С. зауважив, що серед загальних проблем, які гальмуватимуть процес повномасштабного запровадження зони вільної торгівлі та отримання позитивних результатів для обох сторін є такі з боку України спостерігались асиметрична, розбалансована, недореформована економіка, яка потребує докорінної модернізації, а її головною вадою була інституційна неспроможність, яка проявлялась на всіх рівнях економічної системи [120, С. 35]. Передреволюційну ситуацію у економічній та геополітичній сфері Кузьмук І.Я. та Никифорак О.Я. охарактеризували таким чином: «Питання інтеграційного вибору було важливою частиною стратегії національного розвитку України із самого початку існування країни як суверенної держави. Геополітично Україна перебуває між великими інтеграційними об'єднаннями... Відносини України із цими об'єднаннями із часом розширювалися, однак участь країна взяла лише в зоні вільної торгівлі СНД, до якої вона вступила у 2011 р. З одного боку, бажання зайняти своє положення у світовій економіці й реформувати національну систему господарювання було мотивом зближення країни з державами ЄС. З іншого, глибокий структурний взаємозв'язок з економіками країн пострадянського простору, а також ряд соціокультурних факторів не дозволяли Україні значно дистанціюватися від співробітництва з Росією й іншими країнами СНД» [51, С. 32].

Відтак, після революційних подій 2014 р. одним з першочергових завдань нового уряду стало швидке і чітке проведення ринкових реформ у нафтогазовому комплексі. На той час, як зауважила Хвостіна І.М., серед основних проблем нафтогазової промисловості були такі: скорочення обсягів загального видобування нафти і газу в Україні; неефективність диверсифікації газо- та нафто-постачання в Україну; великий об'єм споживання природного газу в Україні; залежність від монопольних постачальників; неповна завантаженість вітчизняних нафтопереробних заводів; екологія та охорона праці; неефективне корпоративне управління; криза неплатежів, особливо в газовому секторі [122, С. 139].

Рух для встановлення повноцінного ринку газу в Україні фактично був започаткований вимогами Угоди про асоціацію [117], у якій західні партнери

озвучили основні принципи функціонування газового ринку, яких наша країна мала дотримуватись у процесі підготовки до членства у Європейському союзі.

Крупа О. М. підкреслює, що Євроінтеграційні процеси, активним учасником яких є Україна, та соціальна спрямованість її економіки потребують відповідних регуляторних дій з боку держа-ви щодо удосконалення захисту прав і свобод громадян, демократизації всіх складових суспільного життя, економічного зростання та забезпечення умов для створення матеріального та духовного добробуту населення [50, С. 131]. Разом з тим, слід погодитись з твердженням Юхимця Р. С. щодо того, що імплементація європейських директив і регламентів у національне законодавство та створення відповідного інституційного забезпечення є складним і неоднозначним процесом, що потребує врахування внутрішніх національних особливостей функціонування газової галузі та економіки в цілому й передбачає існування великої кількості особливих обмежень, які необхідно враховувати задля того, щоб реформи газового ринку носили не рамочний, декларативний характер, а могли досягти тих цілей та позитивних змін, метою яких і були обумовлені [127, С. 113].

Одинадцята глава Угоди присвячена питанням торгівлі енергоносіями. Особливе значення має стаття 269 Угоди, у якій без будь-якої двозначності закріплено, що «ціни на постачання газу та електроенергії для промислових споживачів визначаються виключно попитом та постачанням». Однак більш важливим є посилення на Директиву 2003/55/ЄС. Гармонізація правових засад функціонування ринку газу в Україні з вимогами цієї директивою є очевидною та необхідною умовою європейської інтеграції. Фактично, своєчасне запровадження положень, вказаних у Директиві 2003/55/ЄС (далі – Директива 55) могло б позбавити Україну бар'єрів входження у європейське Енергетичне співтовариство [28] і прискорити процес європейської інтеграції. За цим напрямком Україна втратила 12 років, протягом яких мали відбуватись ринкові трансформації.

Основною ідеєю Директиви 55 є лібералізація газового ринку і відкриття у такий спосіб нових шляхів розвитку газової промисловості та сталого розвитку економіки держав Співтовариства: «переваги, пов'язані з існуванням внутрішнього ринку, повинна якомога швидше відчувати вся галузь торгівлі та промисловості Співтовариства, в тому числі малі та середні підприємства, а також усі громадяни Співтовариства, внаслідок справедливості та конкуренції, і, непрямо, це повинно привести до створення нових робочих місць, завдяки підвищенню ефективності роботи підприємств в умовах внутрішнього ринку» [26]. На зміну Директиві 55 прийшла Директива 2009/73/ЄС, скерована на подальше удосконалення конкуренції на ринку

природного газу. У п. 48 цієї Директиви Європейський парламент наголосив, що Інтереси споживачів повинні становити основу цієї Директиви, а якість обслуговування має стати центральною відповідальністю газових підприємств. Необхідно посилити та гарантувати існуючі права споживачів, що має включати більший ступінь прозорості. Захист прав споживачів повинен гарантувати, щоб усі споживачі в найбільш можливих рамках Співтовариства отримували вигоду від конкурентного ринку [27]. Звернемо також увагу на положення Регламенту (ЄС) № 715/2009 Європейського парламенту та Ради, у преамбулі до якого стверджується, що «Внутрішній ринок природного газу, який поступово впроваджувався у всьому Співтоваристві з 1999 року, має своєю метою надати реальну можливість вибору усім споживачам Європейського Союзу, будь то громадяни чи підприємства, створити нові можливості для розвитку бізнесу та збільшення транскордонної торгівлі задля досягнення підвищення ефективності, конкурентних цін, покращення якості обслуговування, а також для сприяння безпеці постачання і стабільності» [100].

Найбільше значення для держав-членів повинне мати просування добросовісної конкуренції та простий доступ до різних постачальників задля того, щоб споживачі могли повністю скористатися можливостями лібералізованого внутрішнього ринку природного газу. Водночас, як зауважує Юхимець Р. С. на основі вивчення досвіду ринкових трансформацій у країнах Східної Європи, вибіркова імплементація у внутрішнє законодавство європейських директив і регламентів без дотримання належних передумов дерегуляції ринку технічного характеру не забезпечує функціональну лібералізацію ринків та вирішення накопичених попередніми періодами кризових ситуацій. Лише комплексний підхід щодо вдосконалення інституційного забезпечення й модернізації ринкової інфраструктури дозволить підвищити рівень прозорості та відкритості ринку, сприятиме появі нових суб'єктів і розвитку конкуренції [127, С. 121].

У дусі Директиви 73, Регламенту № 715/2009 та згідно вимог Угоди про асоціацію, Верховна рада України у 2015 р. прийняла Закон України «Про ринок природного газу» (далі – Закон 329). У Преамбулі до цього Закону вказано, що він «визначає правові засади функціонування ринку природного газу України, заснованого на принципах вільної конкуренції, належного захисту прав споживачів та безпеки постачання природного газу, а також здатного до інтеграції з ринками природного газу держав - сторін Енергетичного Співтовариства, у тому числі шляхом створення регіональних ринків природного газу» [99].

Стаття 3 Закону 329 встановлює основні принципи функціонування ринку природного газу, які цілком гармоніюють з вимогами Європейського парламенту і Енергетичного співтовариства:

- забезпечення високого рівня захисту прав та інтересів споживачів природного газу, у тому числі забезпечення першочергового інтересу безпеки постачання природного газу, зокрема шляхом диверсифікації джерел надходження природного газу;

- вільної торгівлі природним газом та рівності суб'єктів ринку природного газу незалежно від держави, згідно із законодавством якої вони створені;

- вільного вибору постачальника природного газу;

- рівності прав на ввезення та вивезення природного газу на/з території України;

- невтручання держави у функціонування ринку природного газу, крім випадків, коли це необхідно для усунення вад ринку або забезпечення інших загальносупільних інтересів, за умови що таке втручання здійснюється у мінімально достатній спосіб;

- забезпечення рівних прав на доступ до газотранспортних та газорозподільних систем, газосховищ, установки LNG;

- недопущення та усунення обмежень конкуренції, спричинених діями суб'єктів ринку природного газу, у тому числі суб'єктів природних монополій та суб'єктів господарювання державної форми власності;

- додержання встановлених технічних норм та норм безпеки;

- захисту навколишнього природного середовища та раціонального використання енергоресурсів.

- відповідальності суб'єктів ринку природного газу за порушення правил діяльності на ринку природного газу та умов договорів.

Бачимо, що крім останніх чотирьох усі принципи зорієнтовані на забезпечення здорової конкуренції на ринку природного газу. Значна увага у Законі 329 приділяється правам споживачів. Глава 2 Закону 329 охоплює питання, пов'язані з постачанням природного газу. У цій главі особливого значимістю є стаття 14, якою встановлено особливості реалізації права на зміну постачальника. Закріплення і деталізація реалізації цього права у Законі власне й відкрили перспективи для ринкових трансформацій у газовому секторі у відповідності до вимог європейського співтовариства.

Разом з тим, аналіз Закону 329 вказує на порівняно низьку увагу законодавця до вирішення проблем конкурентної боротьби та зловживання монопольним становищем на ринку природного газу. Хоча Закон 329 й містить численні декларації принципів добросовісної конкуренції, захисту прав споживачів та недискримінації суб'єктів ринку, але достатньо звернути увагу на

положення Розділу VI для того, аби побачити чітке законодавче розмежування проблемних аспектів функціонування ринку газу та загрози зловживання домінуючим становищем з боку його суб'єктів.

У Розділі VI мова йде про відповідальність суб'єктів ринку природного газу, а точніше, як впливає з назви статті 59 – про відповідальність за порушення законодавства, що регулює функціонування ринку природного газу. Хоча, згідно положень п. 9 частини 5 статті 4 Закону Регулятор (НКРЕКП) має право вживати заходів до запобігання зловживанням монопольним становищем, зокрема коли таке зловживання завдає економічної шкоди споживачам, а також будь-яким діям, спрямованим на завищення цін, у переліку можливих порушень, перелічених у частині 2 статті 59 такі зловживання відсутні.

Станом на 2021 р. реформи на ринку газу вважаються завершеними [8], хоча окремі аспекти усе ще викликають дискусії у суспільстві. Одним з найбільш гострих дискусійних питань є функціонування суб'єктів ринку в умовах припинення ПСО (покладання спеціальних зобов'язань). Ключові суб'єкти, котрі у своїй діяльності залежать від безперервних поставок газу виявились неготові до повноцінної роботи після припинення ПСО. Це позначилось, наприклад, на припиненні постачань гарячої води та тепла населенню через вимогу стовідсоткової авансової оплати газу за п'ять днів до початку споживання [125]. Однак, головна проблема залишається у неповноті рішення про відмову від ПСО. Експерт Energy Club А. Компан зауважує, що скасування ПСО стало «половинчастим» рішенням: держава скасувала обов'язок «Нафтогазу України» продавати ресурс постачальникам, але залишила за постачальниками (газбутами) зобов'язання забезпечувати побутових споживачів. При цьому Міненергетики продовжило ігнорувати проблему відсутність рівного доступу постачальників до ресурсу, що видобувається в Україні [47]. Експерти Проекту енергетичної безпеки USAID зауважили, що Припинення механізму виконання ПСО щодо постачання газу для домогосподарств, серед іншого, розглядалось як можливість забезпечити конкурентоспроможне постачання та встановити прозорий механізм ціноутворення для вітчизняного газу, оскільки постачальники мали б («повинні мати») доступ до закупівлі вітчизняного газу на конкурентноспроможних умовах для обслуговування своїх споживачів [104].

У сучасних умовах після рішучих дій у правовій площині усе ще залишаються невирішеними окремі питання взаємодії постачальників та споживачів газу на ринку. Законодавчо встановлена можливість зміни постачальника газу (яка, власне, існувала з 2015 р.) до 2020 р. не була у повній мірі реалізована у зв'язку з наявністю ПСО. Однак протягом року вільного функціонування ринку проблеми усе ще залишались.

Однією з головних статистичних тенденцій, яка мала б підтвердити ефективність нового статусу газового ринку є кількість споживачів, які змінили постачальника газу. Адже реформи планувались саме з цією метою – відкрити ринок для конкуренції і, відтак, забезпечення споживачів газом за оптимальною ринковою ціною. Через рік після завершення реформ точні дані за цим показником відсутні. За даними НКРЕКП, протягом другого півріччя 2020 р. постачальника змінили близько 600 тис. споживачів, а за даними АМКУ станом на травень 2021 змінили постачальника 3% споживачів [72]. Ліцензію на надання послуг з газопостачання мають понад 800 підприємств [69]. Однак більш точних даних немає, оскільки така інформація вважається конфіденційною. Експерти ресурсу ZAXID.NET провели власне дослідження динаміки зміни постачальників з 1 серпня 2020 року до 1 лютого 2021 року постачальника газу змінили щонайменше 24,4 тис. споживачів Львівщини. Зокрема до «Нафтогазу», за даними компанії, перейшли близько 20,1 тис. споживачів зі Львівської області, до ETG – близько 3 тис., до Megawatt – близько 900, до NEOGAS – майже 300 абонентів. Решта постачальників або відповіли, що наразі не мають споживачів на Львівщині, або просто проігнорували запити [116]. Таким чином, підтверджена даними оцінка ефективності реформ є неможливою і, наразі, доводиться покладатись на твердження учасників ринку, які не завжди є об'єктивними.

Абстрагуючись від питання доступу підприємств постачальників до вітчизняного газу та кількості споживачів, звернемо увагу на особливості функціонування історичних та нових постачальників на ринку.

Критика реформ газового ринку досить часто зводиться до аргументів щодо суттєвих переваг історичних «облгазів» - компаній групи РГК Д. Фірташа та групи «Нафтогаз» у встановленні правил гри на новому ринку [34]. Експерти Офісу ефективного регулювання BRDO аналізуючи ситуацію, яка склалась на ринку після суттєвого зростання ціни на газ у грудні 2020 р. відзначили, що постачання газу для населення здійснюють переважно газзбути – дочірні компанії облгазів. При цьому I кварталі 2020 року близько 69% обсягів постачання природного газу населенню здійснювалось постачальниками, контрольні пакети акцій яких знаходились у власності операторів ГРМ, об'єднаних під брендом «Регіональна газова компанія», близько 2 % – групою НАК «Нафтогаз України» та близько 29% обсягів – іншими постачальниками [1]. У 2021 р. частка групи РГК в обсягах постачання газу населенню зменшилася до 58% і до 18% збільшилася частка групи НАК «Нафтогаз України» [109].

Виконавчий директор групи Нафтогаз прокоментував ситуацію на ринку газу наступним чином: «Ціна [газу] регулювалася державою, і кожен регіон мав одного постачальника. У 100% випадків це був обласний газзбут,

створений провайдером газової мережі. Оскільки ціна регулювалася і Нафтогаз був зобов'язаний поставляти газ через ці компанії, вони користувалися цим положенням для досягнення критичної ринкової влади... сформована за ПСО монополія все ще впливає на людей» [80].

Реформування газового сектору не супроводжувалось достатньо продуманими кроками у інформаційній сфері, що загостило проблему комунікацій між суб'єктами ринку. У нинішніх умовах функціонування станом на 2021 р. негативні оцінки результативності реформ з боку різних експертних груп досить часто стосуються саме питання комунікації. Показовим є приклад припинення постачання газу підприємством «Кременецьке управління з постачання та реалізації газу», після чого у Кременецькому районі з'явилося підприємство з маніпулятивною назвою «Нафтогаз Постачання», яке не мало стосунку до тимчасово діючого на цій території постачальника останньої надії ГК «Нафтогаз України» [109]. Експерти BRDO зауважили, що більшість споживачів не змінили постачальника через недостатню інформаційну кампанію щодо можливості такої зміни та складні процедури. Крім того, на їх думку, «регіональні газзбути часто ускладнюють процес зміни постачальника через інші дії» [1]. ГК «Нафтогаз України» опублікував власне дослідження проблем, пов'язаних з реформами на газовому ринку. Зокрема, у Нафтогазі побачили три основні проблеми, пов'язані з кокунрентною боротьбою на ринку газу: примусові відключення і залякування клієнтів зв'язкою «газзбут – облгаз»; приховування та маніпуляція з даними клієнтів; повернення клієнтів газзбутами без відома і згоди споживачів [80].

Зрештою, нинішня ситуація на ринку газу характеризується пожвавленням участі Антимонопольного комітету України у забезпеченні таких умов для учасників ринку, які б задовольняли наших європейських партнерів. Утім, не зважаючи на твердження про завершення реформ [8], АМКУ діє за складних внутрішньополітичних та соціально-економічних умов, геополітичного тиску і відсутності сталого ідеологічного, політичного та нормативного фундаменту функціонування ринку газу. Зовнішні фактори, а також брак теоретико-методичного забезпечення за цим напрямком утворюють додаткові перешкоди для об'єктивної оцінки поведінки учасників ринку, зокрема встановлення наявності домінуючого положення окремих суб'єктів господарювання, фактів зловживання таким положенням і бар'єрів для входження на ринок.

1.3. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання

Як наголошує Грудницький В. М., на відміну від усіх інших порушень, під час розслідування зловживання монопольним (домінуючим) становищем першим кроком є визначення монопольного становища суб'єкта, щодо дій якого проводиться розслідування. Якщо не визначено досить переконливо монопольне становище підприємця на конкретному ринку, то він не може бути звинувачений у зловживанні таким становищем [19, С. 78].

Відповідно до Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання [z0317], визначення складу групи суб'єктів господарювання здійснюється шляхом установаження переліку незалежних суб'єктів господарювання, до складу яких входить суб'єкт (суб'єкти) господарювання, що випускає(ють), постачає(ють), продає(ють), придбаває(ють) (споживає(ють), використовує(ють) **конкретний товар (продукцію, роботи, послуги)**).

Діяльність ринку природного газу детально регламентована національним та міжнародним законодавством та нормативними актами.

Відповідно до аналізу положень Закону України «Про ринок природного газу» № 329-VIII від 9 квітня 2015 року, що введений в дію 1 жовтня 2015 року встановлено:

– ринок природного газу - сукупність правовідносин, що виникають у процесі купівлі-продажу, постачання природного газу, а також надання послуг з його транспортування, розподілу, зберігання (закачування, відбору), послуг установки LNG.

– правову основу ринку природного газу становлять Конституція України, цей Закон, закони України "Про трубопровідний транспорт", "Про природні монополії", "Про нафту і газ", "Про енергозбереження", "Про угоди про розподіл продукції", "Про захист економічної конкуренції", "Про газ (метан) вугільних родовищ", "Про охорону навколишнього природного середовища", міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інші акти законодавства України.

– постачання природного газу - господарська діяльність, що підлягає ліцензуванню і полягає в реалізації природного газу безпосередньо споживачам на підставі укладених з ними договорів;

– постачальник природного газу (далі - постачальник) - суб'єкт господарювання, який на підставі ліцензії здійснює діяльність із постачання природного газу;

– розподіл природного газу - господарська діяльність, що підлягає ліцензуванню і пов'язана з переміщенням природного газу газорозподільною

системою з метою його фізичної доставки споживачам, але що не включає постачання природного газу;

– оператор газорозподільної системи - суб'єкт господарювання, який на підставі ліцензії здійснює діяльність із розподілу природного газу газорозподільною системою на користь третіх осіб (замовників).

Таким чином, ЗУ «Про ринок природного газу» чітко регламентує розмежування постачання природного газу та розподілу природного газу.

Постановою НКРЕКП № 2500 від 30 вересня 2015 року [76] був затверджений Типовий договір постачання природного газу побутовим споживачам, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 06 листопада 2015 р. за № 1386/27831, відповідно до якого: (п. 1.2) Умови цього Договору розроблені відповідно до Закону України "Про ринок природного газу" та Правил постачання природного газу, затверджених постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, від 30 вересня 2015 року № 2496 (далі - Правила постачання), та є однаковими для всіх побутових споживачів України.

Пунктом 1.3 постанови НКРЕКП № 2500 передбачається, що цей Договір є договором приєднання, що укладається з урахуванням вимог статей 633, 634, 641, 642 Цивільного кодексу України на невизначений строк шляхом приєднання Споживача до умов цього Договору. Фактом згоди Споживача про приєднання до умов цього Договору є отримання Постачальником поданої Споживачем заяви-приєднання до умов договору постачання природного газу побутовим споживачам (далі - заява-приєднання) за формою, встановленою у додатку 1 до цього Договору, та/або сплачений Споживачем рахунок (квитанція) Постачальника за поставлений природний газ. А щодо постачальника, на якого в установленому чинним законодавством порядку покладені спеціальні обов'язки з постачання природного газу побутовим споживачам, - факт споживання природного газу відповідно до вимог Правил постачання та за умови, що у Споживача відсутній інший діючий постачальник (для забезпечення приєднання до умов договору постачання природного газу побутовим споживачам усіх діючих побутових споживачів, об'єкти яких знаходяться в межах закріпленої території постачальника із спеціальними обов'язками, останній в установленому порядку надсилає кожному побутовому споживачу заяву-приєднання разом із супровідним листом за формою, встановленою у додатку 2 до цього Договору)

Згідно п. 2.1, за цим Договором Постачальник зобов'язується постачати природний газ Споживачу в необхідних для Споживача об'ємах (обсягах), а Споживач зобов'язується своєчасно сплачувати Постачальнику вартість природного газу у розмірі, строки та порядку, що визначені цим Договором.

Пункт 2.2. передбачає, що обов'язковою умовою для постачання природного газу Споживачу є наявність у Споживача укладеного в установленому порядку з Оператором ГРМ договору розподілу природного газу, на підставі якого Споживач набуває право правомірно відбирати газ із газорозподільної системи.

У п. 2.3 уточнено, що відносини Сторін, що є предметом цього Договору, але не врегульовані ним, регулюються згідно із Законом України «Про ринок природного газу», Правилами постачання, Кодексом газотранспортної системи, затвердженим постановою НКРЕКП від 30 вересня 2015 року № 2493 [77], Кодексом газорозподільних систем [78], затвердженим постановою НКРЕКП від 30 вересня 2015 року № 2494.

Постановою НКРЕКП № 2498 від 30 вересня 2015 року був змінений Типовий договір розподілу природного газу, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 06 листопада 2015 р. за № 1384/27829 [z1384], яким зокрема регламентовано, що (п. 1.2) «Умови цього Договору однакові для всіх споживачів України та розроблені відповідно до Закону України «Про ринок природного газу» і Кодексу газорозподільних систем, затвердженого постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, від 30 вересня 2015 року № 2494 (далі - Кодекс газорозподільних систем.» Типовий договір у редакції постанови НКРЕКП № 2498 теж з посиланням на вимоги статей 633, 634, 641 та 642 Цивільного Кодексу України затверджує, що фактом приєднання Споживача до умов цього Договору (акцептування договору) є вчинення Споживачем будь-яких дій, які засвідчують його бажання укласти Договір, зокрема надання підписаної Споживачем заяви-приєднання за формою, наведеною у додатку 1 (для побутових споживачів) або у додатку 2 (для споживачів, що не є побутовими) до цього Договору, яку в установленому порядку Оператор ГРМ направляє Споживачу Інформаційним листом за формою, наведеною у додатку 3 до цього Договору, та/або сплата рахунка Оператора ГРМ, та/або документально підтверджене споживання природного газу.

Пунктами 2.1 – 2.3 Типового договору у редакції постанови НКРЕКП № 2498 передбачається що за цим Договором Оператор ГРМ зобов'язується надати Споживачу послугу з розподілу природного газу, а Споживач зобов'язується прийняти зазначену послугу та сплатити її вартість у розмірі, строки та порядку, визначені цим Договором. Обов'язковою умовою надання Споживачу послуги з розподілу природного газу є наявність у Споживача об'єкта, підключеного в установленому порядку до газорозподільної системи Оператора ГРМ. Оператор ГРМ зобов'язується вносити зміни та оновлювати інформацію, що розміщена на

його сайті, зокрема, чинну редакцію тексту цього Договору та Кодексу газорозподільних систем.

Відповідно до пунктів 3 та 5 Постанови НКРЕКП від 30.09.2015 року № 2498 суб'єктам господарювання, що здійснюють діяльність на підставі ліцензії на право провадження господарської діяльності з розподілу природного, нафтового газу і газу (метану) вугільних родовищ, привести свої договірні відносини у відповідність до вимог Типового договору розподілу природного газу в тримісячний строк з дати набрання чинності цією постановою. Ця постанова набирає чинності з дня її офіційного опублікування.

Постанова НКРЕКП від 30.09.2015 року № 2498, була опублікована [79]:

– 01.12.2015 року у «Офіційному віснику України» 2015 р., № 93, сторінка 288, стаття 3185, код акту 79513/2015.

– 30.12.2015 року у «Голос України» № 249.

Пунктами 2 і 4 Постанови НКРЕКП від 30.09.2015 року № 2500 теж передбачається що суб'єктам господарювання, що здійснюють на підставі ліцензії діяльність з постачання природного газу побутовим споживачам, необхідно привести свої договірні відносини у відповідність до вимог Типового договору постачання природного газу побутовим споживачам у тримісячний строк з дати набрання чинності цією постановою. Постанова набирає чинності з дня її офіційного опублікування.

Постанова НКРЕКП від 30.09.2015 року № 2500, була опублікована [76]:

– 01.12.2015 року у «Офіційному віснику України» 2015 р., № 93, сторінка 315, стаття 3187, код акту 79516/2015.

– 30.12.2015 року у «Голос України» № 249.

– 09.02.2016 у «Урядовий кур'єр» № 25.

Таким чином, з 01 грудня 2015 року було розпочато процес укладання побутовими споживачами України договорів постачання природного газу та окремо договір розподілу природного газу тобто в договірних відносинах побутового споживача з постачальником природного газу та оператор газорозподільної системи фактично було розділено постачання природного газу та розподілу природного газу.

Цей процес було завершено в регламентовані вищезазначеними постановами НКРЕКП строки - в 1 кварталі 2016 року.

Зокрема:

1. 30.12.2015 року ПАТ «Дніпропетровськгаз», на сайті «dp.104.ua», 07.12.2015 ПАТ «Криворіжгаз» на сайті «kr.104.ua», 09.12.2015 ПАТ «Дніпрогаз» на сайті «drgor.104.ua» були опубліковані повідомлення, у яких були такі елементи:

- Типовий договір на розподілу природного газу;
- Інформаційний лист;
- Заява-приєднання для побутового споживача;
- Заява-приєднання для споживача, що не є побутовим;
- Постанова НКРЕКП № 2494 «Про затвердження Кодексу газорозподільних систем».

2. 01.01.2016 року ТОВ «Дніпропетровськгаз збут», на сайті «dr.gaszbut.104.ua», було опубліковано повідомлення, у яких були такі елементи:

- Додаткова угода до Типового договору постачання природного газу побутовим споживачам;
- Заявка на постачання природного газу на умовах передплати;
- Пам'ятка учасника акції «Твоя енергонезалежність»;
- Заявка на постачання природного газу, оплаченого за акцією «Твоя енергонезалежність»;
- Договір постачання природного газу.

Окрім того, діяльність з розподілу природного газу є діяльністю суб'єктів природних монополій в розумінні Закону України «Про природні монополії» від 20 квітня 2000 року № 1682-III [97] в той час як постачання природного газу не є діяльністю суб'єктів природних монополій.

Тобто, у побутових споживачів, що підключені в установленому порядку до газорозподільної системи Оператора ГРМ немає іншого вибору постачальників послуг розподілу природного газу.

В той же час у побутових споживачів є право вільно обирати постачальника природного газу та право придбавати природний газ за цінами, що вільно встановлюються сторонами договору постачання природного газу, як це передбачено Законом України «Про ринок природного газу» [99], що в тому числі підтверджується п. 1 Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу (відносини у перехідний період), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2015 р. № 758 та іншими редакціями положення про покладення спеціальних обов'язків в тому числі введеними в дію Постановою КМУ від 22.03.2017 №187, Постановою КМУ від 19.10.2018 №867 та Постановою КМУ від 19.10.2018 №867.

Таким чином, враховуючи вищенаведене, в Україні з грудня 2015 року, в тому числі діють два різних субринки ринку природного газу, а саме:

- ринок послуги - розподілу природного газу – на якому діють суб'єкти господарювання - оператори газорозподільної системи.

– ринок товару - постачання природного газу - на якому діють суб'єкти господарювання - постачальники природного газу.

Регулятор ринку природного газу у своєму річному звіті за 2015 рік [36] також повідомляє про такий, що відбувся, факт відокремлення функцій розподілу та постачання на ринку природного газу вже станом на 31.12.2015 року: «...НКРЕКП постійно здійснювала моніторинг наданих газорозподільними підприємствами звітів щодо результатів проведених заходів по відокремленню функцій з розподілу і постачання природного газу, зокрема у I кварталі 2015 року. Результати моніторингу оприлюднювались на офіційному веб-сайті НКРЕКП (www.nerc.gov.ua).

Таким чином, 01.07.2015 відбулося відокремлення господарської діяльності з розподілу природного газу від господарської діяльності з постачання природного газу.

Станом на 31.12.2015 кількість суб'єктів господарської діяльності, що отримали ліцензію на постачання природного газу за регульованим тарифом, становила 41, суб'єктів господарської діяльності з розподілу природного газу – 47.

Взаємовідносини між юридично відокремленими суб'єктами ринку природного газу, що здійснюють діяльність з розподілу та постачання природного газу, та споживачами природного газу, що виникли з прийняттям Закону України «Про ринок природного газу», врегульовані Типовим договором розподілу та Типовим договором на постачання природного газу».

Аналогічно окремо на ринку розподілу природного газу розглядаються Регулятором Оператори ГРМ та побутові споживачі, а на ринку постачання – ТОВ «Постачальники зі спеціальними обов'язками» та побутові споживачі і у його річних звітах за 2016 – 2019 роки [37–40], зазначається про подальший розвиток конкуренції на ринку постачання природного газу, саме, у відокремленій від функції розподілу, моделі ринку.

1. 4. Особливості складання переліку товарів (робіт, послуг), щодо яких має визначатися монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання

За вимогами Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку перелік товарів, щодо яких має визначатися монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання, складається з товарів (товарних груп), які обертаються в Україні чи на відповідній частині її території і які мають для продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів, користувачів) ознаки одного (подібного,

аналогічного) товару (товарної групи). Визначення ознак одного (подібного, аналогічного) товару (товарної групи) здійснюється, виходячи з подібності, зокрема:

1. Споживчих характеристик:

- функціонального призначення;
- фізичних характеристик;
- технічних та експлуатаційних характеристик;
- ступеня новизни товару.

2. Умов споживання, які визначаються:

- необхідністю енергопостачання, водопостачання тощо;
- специфічністю розміщення, монтажу тощо;
- рівнем технічного обслуговування, транспортного забезпечення.

3. Умов реалізації:

- через систему оптової торгівлі чи за індивідуальними, прямими договорами, у тому числі бартерними чи давальницькими схемами
- розрахунків;
- через систему роздрібною торгівлі, у тому числі через мережу фірмової торгівлі;
- обсягів додаткових послуг та пільг для покупців.

4. Цін.

Не розглядаються як товар проміжні результати діяльності суб'єктів господарювання, що не реалізуються на ринку, а споживаються у технологічному процесі їх власного виробництва.

Під час проведеного дослідження встановлено, що скраплений газ, тверде паливо та електроенергія мають ознаки подібності з природним газом (таблиця 1.1). У таблиці відображено ознаки природного газу, схожі з ознаками відповідного замітника.

Більш детально докази взаємозамінності наведено у подальшому при викладенні результатів визначення товарних меж ринку.

Таким чином, відповідно до Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, скраплений газ, тверде паливо та електроенергія мають ознаки одного (подібного, аналогічного) товару з природним газом за показниками споживчих характеристик, умов споживання та умов реалізації.

Таблиця 1.1.

Матриця порівняння ознак подібності природного газу та його взаємозамінників

Ознаки подібності	Скраплений газ	Тверде паливо	Електроенергія
Споживчі характеристики:			
функціональне призначення			
фізичні характеристики			
технічні та експлуатаційні характеристики			
ступінь новизни товару			
Умови споживання, що визначаються:			
специфічністю розміщення, монтажу			
рівнем технічного обслуговування, транспортного забезпечення			
Умови реалізації			

Сформовано автором.

Однією з ключових ознак одного (подібного, аналогічного) товару (товарної групи) є ціна. Для порівняння витрат на взаємозамінники природного газу, їх було приведено до єдиної енергетичної одиниці – Гкал. Крім того, враховувалося середнє значення коефіцієнтів корисної дії котлів, які здійснюють опалення з використанням визначених взаємозамінників.

Таким чином, у 2019 році найбільші місячні витрати у вартісному вимірі могли бути понесені на опалення квартири з використанням скрапленого газу (так як його середньомісячна вартість становила 12,23 грн за літр) та електроенергії (за умови використання тарифу в 90 коп. за 1 кВт/год при витратах до 100 кВт/год та 168 коп. за 1 кВт/год при витратах, що перевищують 100 кВт/год). Середньомісячні витрати на кам'яне вугілля майже тотожні з витратами на опалення природним газом квартири в 50 м² Опалення сухими дровами та пелетами (як види твердого палива) було дешевшим для населення у 2019 році за опалення природним газом.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу, можна здійснити наступне ранжування взаємозамінників природного газу відповідно до витрат, зазначених у Рис. 1.1 (де 1 – найдешевше джерело енергії; 5 – найдорожче джерело енергії):

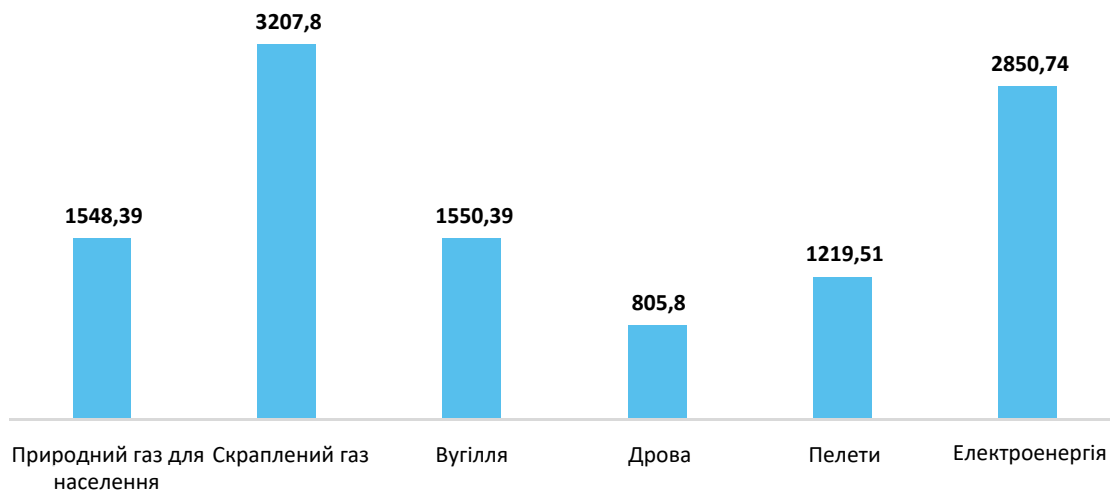

Рис. 1.1. Витрати на опалення квартири розміром 50 м² на місяць, грн, в 2019 році

Сформовано автором за даними [110; 113; 114; 123]

- 1 – тверде паливо (дрова сухі та пелети);
- 2 – природний газ для населення;
- 3 – тверде паливо (вугілля);
- 4 – електроенергія;
- 5 – скраплений газ.

Крім вартості використання природного газу та його взаємозамінників, варто оцінити витрати на перехід населенням від використання природного газу для опалення на використання скрапленого газу, твердого палива чи електроенергії (рис. 1.2., табл. 1.2.).

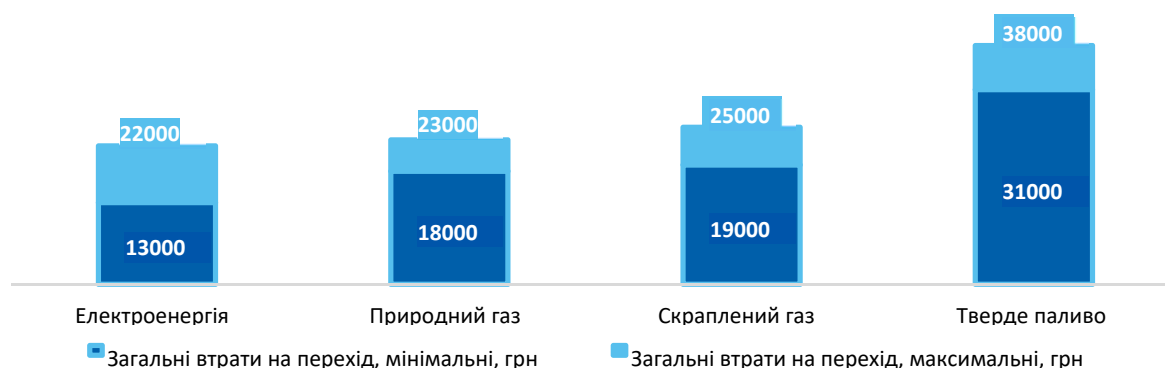

Рис. 1.2. Загальні витрати на купівлю та встановлення котлів для опалення з використанням різних видів палива

Сформовано автором за результатами власного дослідження ринку

Таблиця 1.2.

Середні разові витрати на купівлю та встановлення котлів для опалення з використанням різних видів палива

Вид палива	Вартість котла, грн	Середня вартість установки котла, грн
Природний газ	15 000 – 20 000	3000
Скраплений газ	16 000 – 22 000	3000
Тверде паливо	23 000 – 30 000	8000
Електроенергія	11 000 – 20 000	2000

Сформовано автором за результатами власного дослідження ринку

Відповідно до визначених витрат на котел і його установку, встановлено, що найбільші витрати спостерігаються під час переходу на тверде паливо. Найменші витрати – під час переходу на електроопалення. Витрати на купівлю та встановлення котла, що працює на скрапленому газі, подібні до витрат на купівлю і встановлення газового котла.

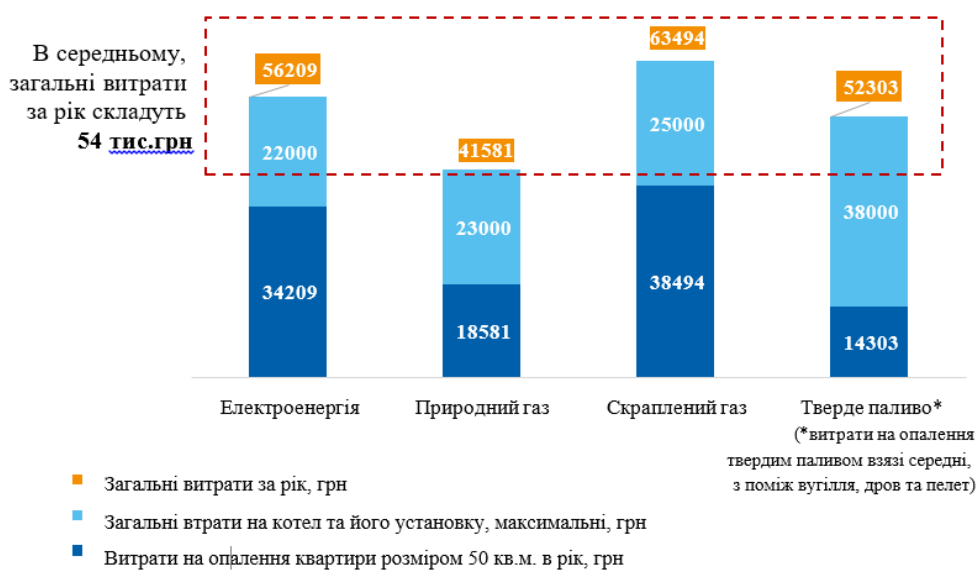

Рис. 1.3. Загальні витрати на купівлю/встановлення котлів та опалення за рік

Сформовано автором за результатами власного дослідження ринку

В середньому, загальні витрати за рік складають близько 54 тис. грн. При цьому, витрати на встановлення котлів на тверде паливо з роками окупляться раніше.

3 жовтня 2014 року стартувала реалізація Урядової програми «теплих кредитів». Однією з ключових цілей програми стало підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів. Серед ключових завдань – заміщення природного газу, як джерела енергії, у всіх секторах економіки. У період 2014-2019 рр. програмою скористались 750 тис. родин, що використали 8,3 млрд. грн та отримали відшкодування у 3 млрд. грн з боку держави [59]. Відповідно до бюджету на 2020 рік, «теплі кредити» будуть видані на суму в 400 млн. грн (аналогічно до 2019 року), з них 202,2 млн. грн призначено на відшкодування населенню витрат, пов'язаних з енергоефективними заходами, 190 млн. грн – на компенсацію витрат ОСББ на термомодернізацію приміщень, 7,7 млн. грн – на відшкодування придбання негазових котлів [111].

Отже, за результатами порівняння витрат на опалення та купівлю/встановлення котлів, ми можемо говорити про подібність витрат на використання розглянутих джерел енергії. Найдорожчим є скраплений газ, що робить невигідним перехід до його використання. Так як в Україні присутнє державне стимулювання заміщення природного газу як джерела енергії, варто говорити про існування потенціалу переходу побутовими споживачами до використання розглянутих вище джерел енергії замість природного газу.

При цьому, споживач, який перейшов на інший вид палива, ніж природний газ, може зберігати доступ до газорозподільної системи, який надається Оператором ГРМ в рамках послуги розподілу природного газу на підставі договору розподілу природного газу, і не припиняти чинність договору розподілу при припиненні постачання природного газу постачальником, тобто фактичному неотриманні газу споживачем.

Так, припинення або обмеження розподілу (споживання) природного газу не звільняє споживача від зобов'язання оплати вартості послуг за договором розподілу природного газу, крім випадку розірвання цього договору (пункт 5, пізніше пункт 8, глави 6 розділу VI Кодексу ГРМ в редакції змін, внесених постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг № 1418 від 11.08.2016).

1. 5. Методика складання переліку основних продавців і покупців товарів (товарних груп) на ринку природного газу

Перелік основних продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів, користувачів) може складатися шляхом визначення суб'єктів господарювання, які мають значущі обсяги продажу (постачання, виробництва), придбання (споживання, використання) товарів (товарних груп), які обертаються в Україні чи на відповідній частині її території.

Значущими обсягами продажу (постачання, виробництва), придбання (споживання, використання) товарів (товарних груп) визначаються обсяги, які, як правило, перевищують 5 відсотків відомих обсягів товарів (товарних груп), що мають ознаки однакових (подібних, аналогічних), які обертаються в Україні чи на відповідній частині її території [62].

Об'єктами аналізу, як було визначено у частині 1, є:

1. Суб'єкт господарювання ТОВ «Дніпропетровськгаз збут» –постачальник природного газу, що здійснює реалізацію товару – природного газу на ринку товару – постачання природного газу.

2. Товар – природний газ.

З огляду на те, що у ТОВ «Дніпропетровськгаз збут» основними споживачами є побутові споживачі (див. таблицю 1.3), тому далі досліджуються постачальники природного газу, що здійснюють постачання природного газу побутовим споживачам.

Таблиця 1.3

**Обсяг реалізованого природного газу з ресурсу ТОВ
«Дніпропетровськгаз збут» за 2017-2019 роки**

Категорія споживачів	Обсяг реалізованого природного газу, тис. м ³		
	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Населення	929780,895	860 002,377	674264,190
Релігійні організації	657,442	688,958	572,317
Промислові підприємства	51461,023	38681,600	26614,665
Бюджетні установи	31247,616	16403,946	10788,205
Всього реалізованого природного газу, тис. м ³	1013146,976	915776,881	712239,378
Частка населення та релігійних організацій в загальному обсягу реалізації природного газу, %	91,78%	93,91%	94,7%

Сформовано автором за звітами про управління ТОВ «Дніпропетровськгаз Збут» за 2018, 2019 роки, матеріалами справи, формою звітності №5-НКРЕКП-газ за 2017, 2018 роки

Основними продавцями природного газу на ринку постачання України є постачальники природного газу для побутових споживачів. Протягом 2015-2018 років постачальниками природного газу для населення були тільки постачальники, що постачають його в рамках виконання спеціальних обов'язків. У 2019 році структура ринку постачання природного газу населенню змінилася, але несуттєво. Частка постачальників ПСО на ринку постачання природного газу населенню становила 96%, інші 4% склали незалежні постачальники (кількість яких, станом на дату проведення цього дослідження, становить 662 одиниці).

На рис. 1.4 відображено перелік постачальників природного газу, на яких покладено спеціальні обов'язки щодо постачання природного газу побутовим споживачам та релігійним організаціям відповідно до їхньої географічної приналежності.

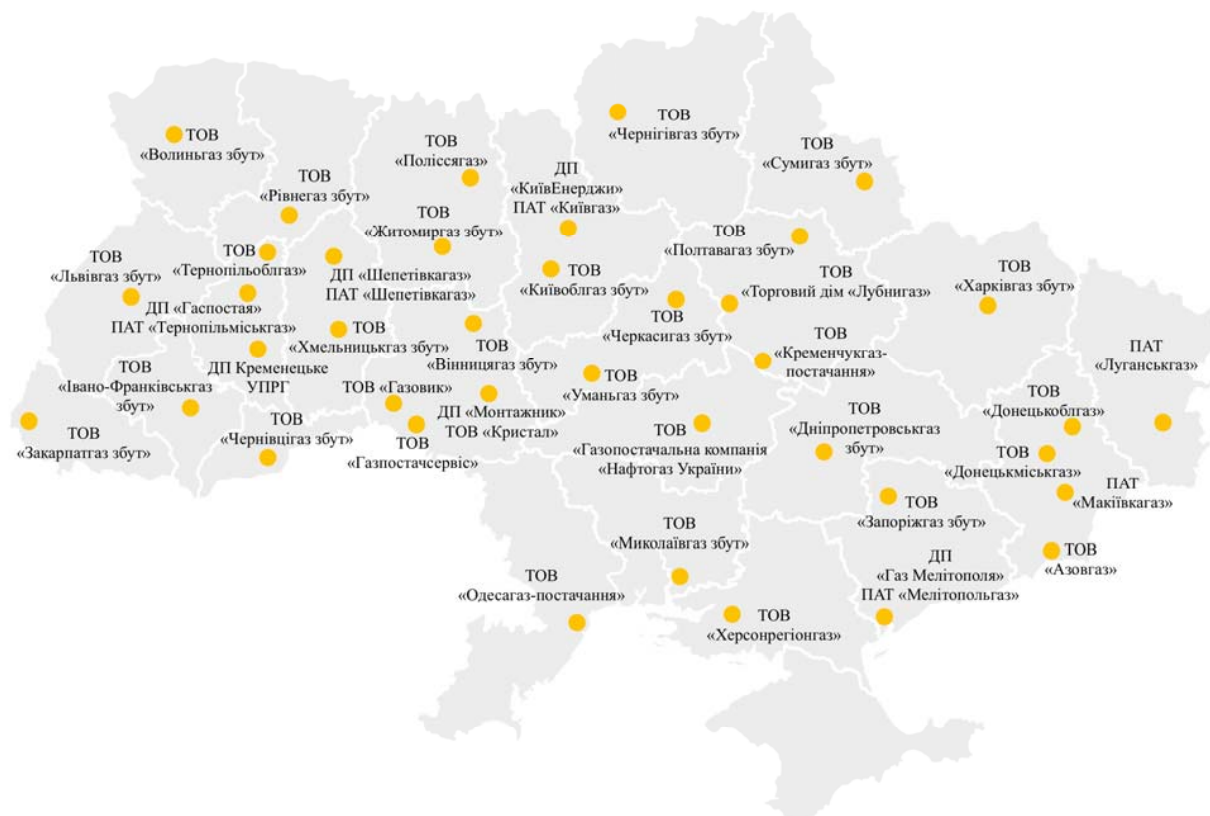

Рис. 1.4 Постачальники природного газу в Україні*

Джерело [88]

У жовтні 2018 року дочірнє підприємство «Центргаз» ВАТ «Кіровоградгаз» оголосило про відмову від ролі постачальника природного газу зі спеціальними обов'язками. Відповідно до звернення даного постачальника до НКРЕКП відбулося анулювання ліцензії на постачання природного газу з моменту завершення дії Положення про ПСО №187.

ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України» замінило ДП «Центргаз», як роздрібною постачальника газу споживачам Кіровоградської області, та було внесено до Переліку постачальників природного газу, на яких покладено спеціальні обов'язки щодо постачання природного газу побутовим споживачам та релігійним організаціям (крім обсягів, що використовуються для провадження їх виробничо-комерційної діяльності).

У результаті вказаних подій ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України» зайняв 2% роздрібного ринку постачання газу населенню (250 тис. домогосподарств у Кіровоградській області та близько ста побутових споживачів по Україні) [21].

Таким чином, витіснення ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України» дочірнього підприємства «Центргаз» ВАТ «Кіровоградгаз» свідчить про конкуренцію на ринку природного газу.

Покупцями природного газу виступає населення України. Відповідно до Директиви 2003/55/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу [26] населення вважається побутовими споживачами, що купують природний газ для свого власного побутового споживання. Відповідно за Закону України «Про ринок природного газу» побутовим споживачем виступає фізична особа, яка придбаває природний газ з метою використання для власних побутових потреб, у тому числі для приготування їжі, підігріву води та опалення своїх жилих приміщень, що не включає професійну та комерційну діяльність. В Україні під категорію «побутовий споживач» підпадає близько 13 млн. домогосподарств (рис. 1.5).

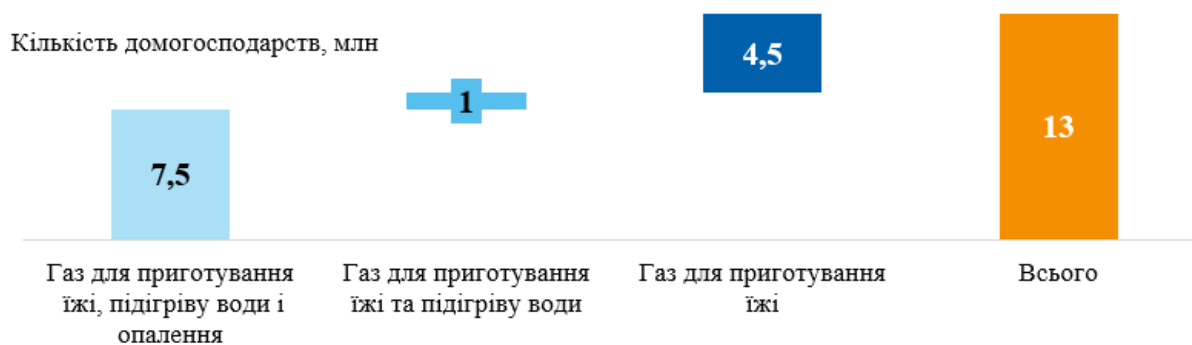

Рис. 1.5. Побутові споживачі природного газу

Джерело [107]

Побутові споживачі отримують природний газ від постачальника природного газу на підставі договору, що укладається між ними на умовах типового договору постачання, визначеного чинним законодавством України.

Побутові споживачі та постачальники як сторони договору про постачання природного газу володіють визначеними правами та обов'язками, що покликані захищати їх інтереси при виконанні договірних умов. Крім того, варто наголосити, що побутові споживачі наділені правом вільного вибору постачальника природного газу.

За результатами дослідження ми доходимо висновку, що АМКУ в Рішенні, що є об'єктом дослідження, не визначає перелік основних продавців на ринку постачання природного газу побутовим споживачам. Також, необхідно додатково зазначити, що не існує ринку комплексної послуги з розподілу та постачання природного газу побутовим споживачам. А отже, позиція АМКУ щодо основних продавців та покупців (споживачів) товарів – виходять з суперечливої концепції ринку.

До основних продавців природного газу на ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, відносяться постачальники природного газу, на яких покладені спеціальні обов'язки щодо постачання природного газу побутовим споживачам та релігійним організаціям (крім обсягів, що використовуються для провадження їх виробничо-комерційної діяльності) згідно з Положенням ПСО відповідної редакції.

До основних покупців відносяться побутові споживачі (близько 13 млн. домогосподарств), що використовують природний газ для власних побутових потреб, у тому числі для приготування їжі, підігріву води та опалення жилих приміщень, що не включає професійну та комерційну діяльність.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕЖ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ

2. 1. Визначення товарних меж ринку природного газу

Товарні межі ринку визначаються шляхом формування групи взаємозамінних товарів (товарних груп), у межах якої споживач за звичайних умов може легко перейти від споживання одного товару до споживання іншого.

Формування групи взаємозамінних товарів (товарних груп) здійснюється із переліку товарів, які мають для продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів, користувачів) ознаки одного (подібного, аналогічного) товару (товарної групи), за показниками взаємозамінності, якими зокрема є:

- подібність призначення, споживчих властивостей, умов використання тощо;
- подібність фізичних, технічних, експлуатаційних властивостей і характеристик, якісних показників тощо;
- наявність спільної групи споживачів товару (товарної групи);
- відсутність суттєвої різниці в цінах;
- взаємозамінність товарів (товарної групи) з точки зору їх виробництва, тобто здатності виробників запропонувати нові товари на заміну існуючих [62].

У процесі визначення товарних меж ринку попередньо визначена група взаємозамінних товарів (товарних груп) може бути поділена на декілька підгруп або приєднана до іншої групи.

Слід враховувати, що взаємозамінні товари належать до групи однорідних товарів (товарних груп), які розглядаються споживачем як один і той же товар (товарна група), і які можуть бути стандартизовані або диференційовані.

Стандартизованими товарами (товарними групами) можуть розглядатися товари, які мають єдину систему показників, параметрів, що характеризують товар, і у виробництві яких використовуються єдині чи однакові технічні стандарти, технічні умови, стандарти застосування тощо.

Диференційовані товари (товарні групи) характеризуються певними відмінностями споживчих властивостей, зовнішнього вигляду, якісних показників, термінів споживання, обсягів додаткових послуг (сервісного обслуговування), що дає можливість споживачам певним чином вирізняти переваги конкретного товару (товарної групи), який виробляється (реалізується) певним суб'єктом господарювання (продавцем), від інших аналогічних товарів (товарних груп) при задоволенні певного попиту.

Відповідно до Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання, взаємозамінниками вважаються такі товари, що входять до групи однорідних товарів та розглядаються кінцевим

споживачем як один і той же товар, що може бути диференційований або стандартизований. Групою взаємозамінних товарів вважається та, в межах якої кінцевий споживач за звичайних умов може легко перейти від споживання одного до споживання іншого товару. Таким чином, визначаємо, що взаємозамінні товари – це перелік товарів, які мають для споживачів ознаки подібного товару за наступними ознаками:

- 1) подібність призначення, споживчих властивостей, умов використання;
- 2) подібність технічних, експлуатаційних та фізичних властивостей, якісних показників;
- 3) наявність спільної групи споживачів;
- 4) відсутність значущої цінової різниці;
- 5) взаємозамінність товарів з точки зору виробництва (здатність виробників запропонувати новий товар на заміну існуючого) тощо.

Відповідно до методології офіційного торгового майданчика ProZorro – SmartTender – взаємозамінними товарами вважаються товари, що не є повним аналогом вихідного заявленого товару, проте мають подібні характеристики та можуть виконувати подібні функції [44].

Відповідно до Типових вимог до узгодження дій малих та середніх підприємств щодо спільного придбання товарів №10-рп [94], категорія «взаємозамінники», визначається як товари, що не є ідентичними, але мають схожі характеристики і складаються із схожих компонентів, унаслідок чого виконують однакові функції і є взаємозамінними з точки зору задоволення потреб споживачів.

Отже, відповідно до законодавства взаємозамінні товари – це товари, що здатні замінити один одного за рахунок виконання аналогічних функцій (функціональна схожість) та задоволення однакових потреб кінцевих споживачів (схожість споживчих якостей).

Розглянемо ринок взаємозамінних товарів. Населення використовує природний газ за трьома призначеннями:

- 1) приготування їжі;
- 2) нагрівання води;
- 3) опалення приміщення.

Скrapлений газ, тверде паливо та електроенергію взаємозамінниками природного газу, адже вони мають наступні показники взаємозамінності:

- подібність призначення, споживчих властивостей, умов використання;
- подібність фізичних, технічних, експлуатаційних властивостей і характеристик, якісних показники;
- наявність спільної групи споживачів товару (товарної групи);

- відсутність суттєвої різниці у витратах на генерацію одиниці енергії;
- взаємозамінність товарів (товарної групи) з точки зору їх виробництва, тобто здатності виробників запропонувати нові товари на заміну існуючих.

Розглянемо детальніше властивості замінників природного газу.

Скраплений газ – це пропан-бутанова суміш, результат нафтопереробки, може бути побічним продуктом при виробництві інших видів палива – бензину, дизельного палива. Скраплений газ стає рідиною при незначному тиску та звичайній температурі.

Один літр скрапленого газу виробляє на 35% більше теплової енергії, ніж 1 кг пелет, на 47% більше теплової енергії, ніж 1 кг дров та на 86% більше, ніж 1 кВт/год електроенергії. При цьому м³ природного газу виробляє лише на 26% більше енергії, ніж скраплений газ (рис. 2.1.). Таким чином, скраплений газ виділяє з одиниці метричної величини більше теплової енергії, ніж дрова, пелети та електроенергія, але менше, ніж вугілля та природний газ.

Він використовується споживачами там, де відсутня централізована система газопостачання.

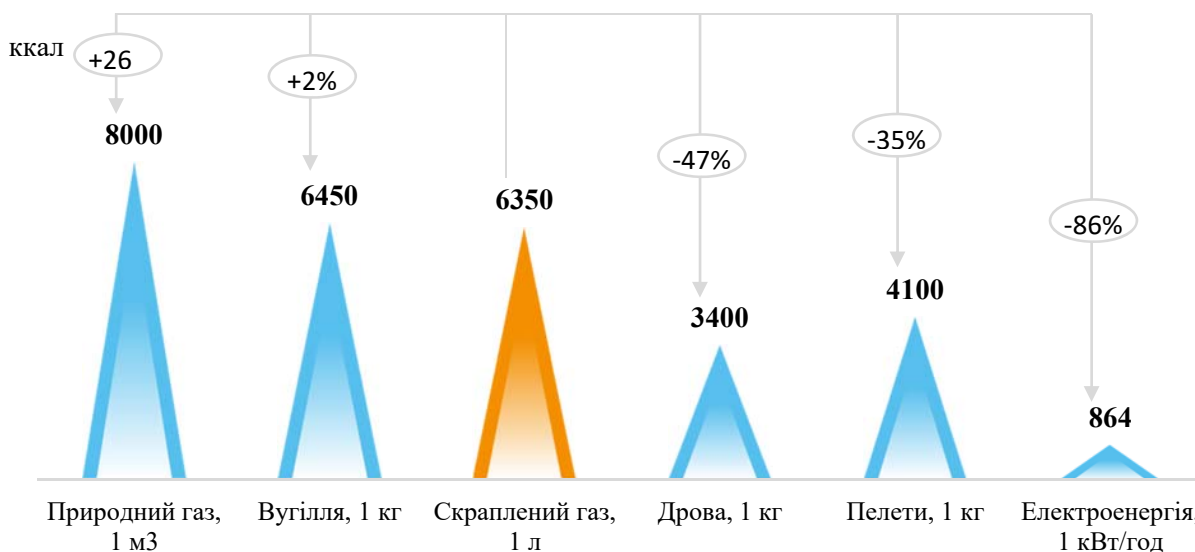

Рис. 2.1. Обсяг генерованої теплової енергії різними джерелами

Сформовано автором за [110]

Скраплений газ є взаємозамінником природного газу за рахунок таких факторів:

- може використовуватися для газифікації приватних, багатоповерхових житлових будинків, промислових комунально-побутових підприємства;

- схожий з природним газом за експлуатаційними та фізичними характеристиками (суміш з киснем є вибухонебезпечною, не розчиняється у воді);
- відсутня значна цінова різниця;
- може використовуватись для приготування їжі в побутових умовах та опалення житлових будинків.

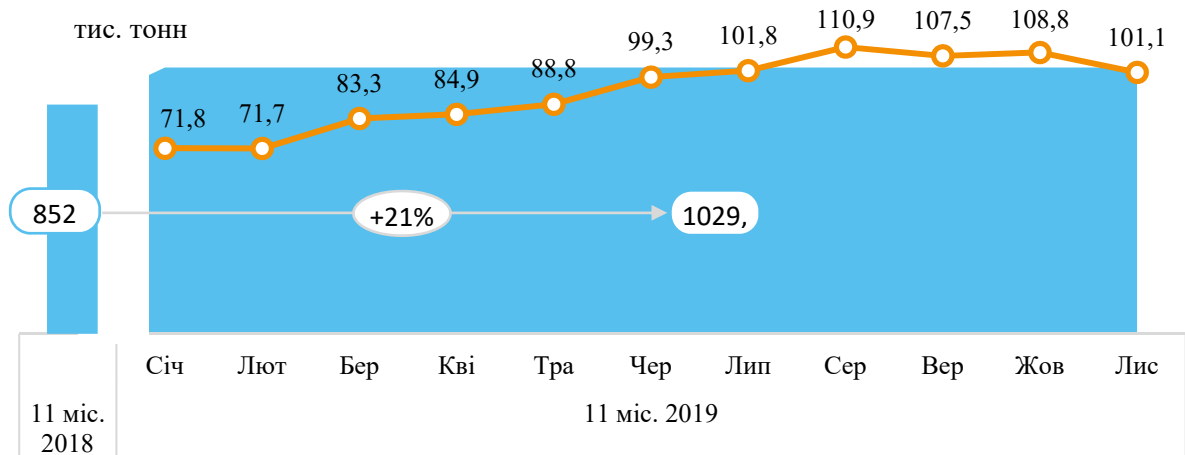

Рис. 2. 2. Споживання скрапленого газу в 2018 і 2019 рр.

Сформовано автором за даними [42]

Таким чином, скраплений газ характеризується функціональною схожістю та схожістю споживчих якостей з природним газом, а тому може вважатись взаємозамінником природного газу.

При цьому, протягом 2019 року спостерігалася тенденція постійного зростання споживання скрапленого газу (див. рис. 2.2). Так, у січні-листопаді 2018 році споживання дорівнювало 852 тис. тон, а у січні-листопаді 2019 року – 1029,9 тис. тон, тобто показник зріс на 20,9%.

Розглянемо наступний замітник, а саме – тверде паливо. Твердим паливом є горючі речовини, у складі яких є вуглець. Існує декілька видів твердого палива – кам’яне та буре вугілля, торф, горючі сланці, деревина (дрова, брикети, пелети, тирса). Кам’яне вугілля – це основний вид твердого палива в енергетиці.

Тверде паливо є взаємозамінником природного газу завдяки таким властивостям:

- може використовуватись для приготування їжі (піч), опалення приміщень (твердопаливний котел), нагрівання води (двоконтурний твердопаливний котел);
- низькі витрати на експлуатацію;
- працює без додаткових витрат на електроенергію, може працювати повністю автономно;
- цінова перевага твердого палива над природним газом (нижчі ціни).

Таким чином, відповідно до визначених характеристик тверде паливо є взаємозамінником природного газу.

Відповідно до даних Державної служби статистики України у 2019 році було використано 42994,2 тис. тон кам'яного вугілля, з них 3% всього обсягу – у Дніпрі.

Наступним замінником є електроенергія.

Відповідно до Закону України «Про ринок електричної енергії» електроенергія – це енергія, що виробляється на об'єктах електроенергетики і є товаром, призначеним для купівлі-продажу [98].

Електроенергія є взаємозамінником природного газу завдяки таким властивостям:

- може бути використана для опалення приміщень, гарячого водопостачання та приготування їжі;
- не потребує спеціального обслуговування чи спеціального дозволу на встановлення коштів, насосів, іншого обладнання;
- для повноцінного використання необхідна лише електромережа;
- безпечніша альтернатива природного газу; не має властивості вибухонебезпечності; не виділяє продуктів горіння і чадних газів;
- використання піддається автоматизації.

Таким чином, електроенергія має схоже функціональне наповнення для побутових споживачів та здатна забезпечити необхідні споживчі потреби, що робить електроенергію взаємозамінником природного газу.

Електроенергію можна використовувати за допомогою електродіодів (опалення приміщення), електронасосів (підігрів води), електроплит (приготування їжі). Наприклад, прогнозується, що заміна газових котельнь на електричні може забезпечити витіснення більше половини природного газу, що використовується для теплопостачання у промисловості і побуті у загальнодержавному вимірі. Електричні котли мають переваги над газовими – не потребують спеціального обслуговування, прості у підключенні, займають мало місця, безпечні для навколишнього середовища, не виділяють запахів.

Електроенергія використовується для роботи компресорів та насосів, які здатні передавати в межах приміщення 3-5 разів більше теплової енергії, ніж опалення за рахунок природного газу. Економія витрат на опалення тепловими насосами порівняно з роботою, наприклад, електронагрівачів може досягати 80%. Як альтернатива, можуть використовуватись тепловентилятори, що можуть значно підвищити енергоефективність опалювальної системи.

Структура споживання електроенергії за 9 місяців 2019 року зображена на рис. 2.3.

Рис. 2. 3. Структура споживання електроенергії за 9 місяців 2019 року

Сформовано за даними [31]

Структура 2019 р. споживання значно не змінилася по відношенню до структури споживання у 2018 р.

Загалом, у 2018 р. спостерігались такі тенденції ринку електроенергії:

- виробництво зросло на 2,5%;
- споживання зросло на 2,7%;
- експорт зріс на 19,3%.

Тарифи на електроенергію мають стійку величину і не змінювались з 2017 року. Нині існує два основних тарифи: 0,9 і 1,68 грн за кВт год. Крім того, для споживачів введено нічний період (з 23:00 до 7:00), коли вартість електроенергії вдвічі дешевша.

Середнє використання електроенергії однією родиною становить до 125 кВт год на місяць.

Існують також інші взаємозамінники природного газу

Відповідно до Закону України «Про альтернативні види палива» [81], існують інші види палива, які є альтернативами відповідним традиційним видам палива і які виробляються (видобуваються) з нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини. На державному рівні було, наприклад, визначено, що заміниками природного газу можуть стати:

- 1) синтетичний природний газ SNG;
- 2) водовугільне паливо;
- 3) синтез-газ;
- 4) біопаливо тощо.

Крім того, сонячна енергія як вид енергії, що виробляється з використанням сонячного випромінювання, може вважатись взаємозамінником природного газу завдяки функціональній схожості (сонячна енергія може використовуватись для опалення приміщень).

За рахунок використання сонячної енергії, витрати на організацію та щомісячну оплату опалення можна скоротити на 70-80%, а в деяких випадках споживачі можуть повністю відмовитись від газифікації об'єктів [12]. Середньорічна кількість сумарної енергії сонячного випромінювання, яка надходить щорічно на територію України, знаходиться в межах від 1 070 кВт·год/м² в північній частині України до 1 400 кВт·год/м² і вище – в південній [33].

Про можливість переходу споживачів на інші види палива також може свідчити інформація, що міститься у Звітах про управління ТОВ «Дніпропетровськгаз Збут»: щодо зниження обсягів продажу природного газу побутовим споживачам (таблиця 1.3). Факт зниження обсягів споживання природного газу побутовими споживачами у 2019 році порівняно з 2018 роком також відзначається Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг у Результатах моніторингу функціонування ринку природного газу за IV квартал 2019 р [102]: з 10,62 млрд м³ до 8,33 млрд.м³ Причини такого скорочення споживання Регулятором не наведені.

У підсумку розглянемо питання стандартизованих та диференційованих товарів.

Відповідно до визначення стандартизованого товару, що наводиться в Методиці АМКУ, ним є товар або група товарів, що мають єдину систему показників та параметрів, які використовуються при їх характеристиці, а крім того у їхньому виробництві використовуються єдині або однакові технічні стандарти, технічні умови, стандарти застосування тощо. Особливістю стандартизованого товару (групи товарів) є те, що пропозиція на нього (них) створюється різними суб'єктами господарювання, проте споживачем він (вони) сприймається як однорідний товар, де всі одиниці його повністю замінюють один одного. Такі товари виготовляються за однаковою специфікацією, тому можуть вважатись взаємозамінниками.

Відповідно до визначення диференційованого товару, що наводиться в Методиці АМКУ, ним є товар або група товарів, що має певні відмінності споживчих властивостей, зовнішнього вигляду, якісних показників, термінів споживання та інших факторів, які надають споживачеві можливість вирізняти переваги конкретного товару (групи товарів), що виробляється (реалізується)

певним суб'єктом господарювання, від інших аналогічних товарів (групи товарів) при задоволенні певного попиту.

Споживання диференційованого товару (товарної групи) забезпечує задоволення однакових або пов'язаних між собою потреб, але які відрізняються за фізичними характеристиками, складом, способами використання та іншими факторами.

Природний газ та розглянуті вище його замітники є стандартизованими групами товарів, окремо, в своїх групах. Ці продукти (окремими групами) пропонуються різними продавцями, але можуть сприйматися покупцями як однорідні відповідно до вищенаведеного аналізу даних.

Але, якщо розглядати природний газ, скраплений газ, електроенергію та тверде паливо, як одну групу, то вони мають між собою певні відмінності зовнішнього вигляду, термінів споживання та інших властивостей, а отже, вважаються диференційованою товарною групою.

Враховуючи вищевикладене, доходимо висновку, що у Рішенні АМКУ, що є об'єктом дослідження, не визначено перелік основних продавців на ринку постачання природного газу побутовим споживачам. Також необхідно враховувати, що з грудня 2015 року не існує комплексної послуги з розподілу та постачання природного газу побутовим споживачам, а отже, висновки АМКУ, що товарними межами ринку є комплексна послуга з розподілу та постачання природного газу побутовим споживачам, виходить з хибної концепції ринку.

У побутових споживачів є можливість переходу на альтернативні види палива (види палива відмінні від природного газу): скраплений газ, тверде паливо, опалення електроенергією та інші види. Перелічені види є взаємозамінниками природного газу та один одного.

З цього випливає, що товарними межами ринку є енергоносії (природний газ, скраплений газ, тверде паливо, електроенергія, синтетичний природний газ SNG, водовугільне паливо, синтез-газ, біопаливо тощо), що використовуються побутовими споживачами для власних побутових потреб, у тому числі для приготування їжі, підігріву води та опалення жилих приміщень, що не включає професійну та комерційну діяльність.

Тобто висновки Антимонопольного комітету у Рішенні, що стосуються ринку комплексної послуги з газопостачання, яка об'єднує в собі розподіл та постачання природного газу, на думку автора, зроблені внаслідок хибного підходу до дослідження товарних меж ринку.

2. 2. Визначення територіальних (географічних) меж ринку природного газу

Територіальні (географічні) межі ринку певного товару (товарної групи) визначаються шляхом установлення мінімальної території, за межами якої з точки зору споживача придбання товарів (товарної групи), що належать до групи взаємозамінних товарів товарної групи), є неможливим або недоцільним. При цьому, зокрема, можуть враховуватися:

- фізичні і технічні характеристики товару (товарної групи);
- технологічні зв'язки між виробниками і споживачами;
- можливості щодо технічного, гарантійного, абонентського обслуговування;
- співвідношення цін, зокрема рівень співвідношення цін на певні товари (товарні групи) в межах цього ринку, прийнятний для виробників чи споживачів;
- можливості щодо переміщення попиту на товар (товарну групу) між територіями, які за припущенням входять до одного географічного ринку, зокрема можливість збереження рівня якості і споживчих властивостей товару (товарної групи) при транспортуванні;
- рівень транспортних витрат, включаючи особливості транспортування товару (товарної групи);
- наявність торгових, складських приміщень, зручностей виконання вантажно-розвантажувальних робіт, можливостей виконання передпродажної підготовки;
- наявність знаків для товарів і послуг;
- наявність на відповідній території та рівень бар'єрів на вивезення чи ввезення товару (товарної групи), а саме: адміністративних бар'єрів; економічних й організаційних обмежень; впливу вертикальної (горизонтальної) інтеграції; бар'єрів, що пов'язані ефектом масштабу виробництва; бар'єрів, що базуються на абсолютній перевазі рівня витрат; бар'єрів, пов'язаних з розмірами капітальних витрат або обсягів інвестицій, що необхідні для вступу на певний товарний ринок; обмежень щодо попиту; екологічних обмежень; бар'єрів, що перешкоджають виходу з ринку, тощо;
- місце розташування специфічних груп споживачів;
- рівень цін на певні товари (товарні групи) на відповідних суміжних територіях, можливість переміщення пропозиції товару (товарної групи) між цими територіями.

При остаточному визначенні територіальних (географічних) меж ринку визначальною є менша здатність до переміщення або попиту, або пропозиції.

Коректність визначення територіальних (географічних) меж товарного ринку може бути перевірена дослідженням відкритості ринку щодо міжрегіональної та/або міжнародної торгівлі.

Ступінь відкритості ринку (надалі - СВР) щодо міжнародної, міжрегіональної торгівлі оцінюється за показником, який розраховується як відсоткове співвідношення суми загального обсягу ввезення (імпорту) товару на певний ринок з територій інших регіонів держави (інших країн) до загального обсягу ринку.

АМКУ в Рішенні, що є об'єктом дослідження, стверджується, що територіальними (географічними) межами ринку - є територія ліцензійної діяльності АТ «Дніпропетровськгаз», АТ «Дніпрогаз» та АТ «Криворіжгаз». З твердженнями, зазначеними у Рішенні АМКУ, автор не погоджується. Ринок постачання є конкурентний в межах території України, а не адміністративно-територіальних одиниць. Територіальними межами ринку постачання природного газу є вся територія України.

Споживачі можуть, за необхідності, отримати природний газ для задоволення своїх потреб від будь-якого постачальника природного газу зі спеціальними обов'язками відповідно до Постанови КМУ від 19.10.2018 №867 [88]: ТОВ «Вінницягаз збут», ТОВ «Волиньгаз збут», ТОВ «Кременчукгаз-постачання», ТОВ «Дніпропетровськгаз збут», ТОВ «Дніпропетровськгаз збут», ПАТ «Донецькміськгаз», ПАТ «Донецькоблгаз», ТОВ «Житомиргаз збут», ТОВ «Закарпатгаз збут», ТОВ «Запоріжгаз збут», ТОВ «Івано-Франківськгаз збут», Дочірнє підприємство «КиївгазЕнерджи» ПАТ «Київгаз», ТОВ «Київоблгаз збут», ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України», ТОВ «Поліссягаз», ТОВ «Кременчукгаз-постачання», ТОВ «Дніпропетровськгаз збут», ТОВ «Торговий дім «Лубнигаз», ПАТ «Луганськгаз», ТОВ «Львівгаз збут», ПАТ «Макіївкагаз», ТОВ «Азовгаз», Дочірнє підприємство «Газ Мелітополя» ПАТ «Мелітопольгаз», ТОВ «Миколаївгаз збут», ТОВ «Одесагаз-постачання», ТОВ «Полтавагаз збут», ТОВ «Рівнегаз збут», ТОВ «Сумигаз збут», ТОВ «Тернопільоблгаз», Дочірнє підприємство «Газпостач» ПАТ «Тернопільміськгаз», ТОВ «Івано-Франківськгаз збут», ТОВ «Уманьгаз збут», ТОВ «Харківгаз збут», ТОВ «Харківгаз збут», ТОВ «Херсонрегіонгаз», ТОВ «Хмельницькгаз збут», ТОВ «Черкасигаз збут», ТОВ «Чернівцігаз збут», ТОВ «Чернігівгаз збут», Дочірнє підприємство «Шепетівкагаз» ПАТ «Шепетівкагаз», Дочірнє підприємство «Монтажник» ТОВ «Кристал», ТОВ «Газовик», ТОВ «Газпостачсервіс», Державне підприємство «Кременецьке управління постачання газу». Крім цього, на ринку природного газу України працюють 662 незалежних постачальника природного газу.

Кожен з постачальників має право постачати природний газ на всій території України. Ліцензія ТОВ «Дніпропетровськгаз Збут» не обмежується лише територією міста Дніпро та Дніпропетровської області.

Відповідно до Правил постачання природного газу, затвердженими Додатком до Постановою НКРЕКП від 30.09.2015 № 2496 [91]:

– (п. 3 розділу 2) Споживач має право укласти договір постачання природного газу з будь-яким постачальником за умови відсутності простроченої заборгованості за поставлений природний газ перед діючим постачальником;

– (п. 21 розділу 3) Побутовий споживач має право на вільний вибір постачальника та безоплатну зміну постачальника;

– (п. 2 розділу 4) Кожен споживач (у тому числі побутовий споживач) має право на вільний вибір постачальника шляхом укладення з ним договору постачання природного газу відповідно до умов та положень, передбачених цими Правилами;

– (п. 3 та п. 8 розділу 3) Постачальники із спеціальними обов'язками не мають права відмовити побутовим споживачам;

– (п. 18 розділу 3) Постачальник має право укласти договір постачання природного газу з будь-яким споживачем та за відсутності простроченої заборгованості споживача за природний газ перед діючим постачальником поставити природний газ споживачу в періоді, наступному після періоду постачання природного газу діючим постачальником.

Крім того, відповідно до п. 14 Постанови КМУ від 19.10.2018 №867 [88], постачальники природного газу, не мають права відмовити побутовому споживачеві в укладенні договору про постачання природного газу, якщо такий споживач звернувся з відповідною заявою до постачальника та якщо інформація про такого споживача була надана Мінфіну. При цьому, побутовий споживач має можливість та повне право купувати природний газ у будь-якого постачальника. Зміні постачальника має передувати укладання договору постачання природного газу з новим постачальником та розірвання договору постачання природного газу з діючим постачальником або його призупинення в частині постачання природного газу у певному розрахунковому періоді, а також відсутність у споживача простроченої заборгованості за поставлений природний газ перед діючим постачальником.

Для зміни постачальника побутовому споживачу непотрібно розривати існуючого з Оператором ГРМ договору розподілу природного газу, а також непотрібно укладати іншого, ніж є, нового договору розподілу з існуючим чи іншим Оператором ГРМ. Договір розподілу природного газу з Оператором ГРМ, на території діяльності якого розташований об'єкт споживача, повинен бути в наявності у споживача, але він продовжує діяти у випадках зміни постачальника

без змін. Оператор ГРМ не впливає на можливість укладення договору постачання побутовим споживачем з іншим постачальником.

Для перевірки коректності визначення територіальних (географічних) меж товарного ринку, приведені дослідження відкритості ринку щодо міжнародної торгівлі.

При визначенні територіальних (географічних) меж ринку використовується показник ступеня відкритості ринку. Ступінь відкритості ринку (СВР) – це частка товарів (товарних груп), що ввозяться з-за географічних меж ринку, в загальному обсязі ринку. Ступінь відкритості ринку оцінюється за показником, який розраховується як відсоткове відношення суми загального обсягу ввезення (імпорту) товару на певний ринок із територій інших регіонів держави (інших країн) до загального обсягу ринку за формулою:

$$СВР = \frac{Q_V}{Q_{RT}} \times 100 [\%], \quad (2.1)$$

де, Q_V -обсяг товару, ввезеного на відповідний ринок з-за меж цього ринку (для загальнодержавного – обсяг імпорту в Україну);

Q_{RT} - загальний обсяг реалізації (придбання) товару (товарної групи) на ринку в певних територіальних (географічних) межах.

На рис. 2.4., відображено ступінь відкритості ринку за 1991 – 2019 роки.

За результатами розрахунків ступеню відкритості ринку (СВР) природного газу виявлено, що 2019 році він становив 47,99%.

Показник СВР для загальнодержавних ринків понад 40% свідчить про відкритість вітчизняних ринків та значущу присутність на них закордонних продавців, постачальників, виробників. Отже, вищезазначені розрахунки демонструють наявні можливості для вступу на товарний ринок суб'єктів господарювання з інших країн, що зменшує рівень часток на ринку діючих суб'єктів господарювання і, відповідно, позитивно впливає на рівень концентрації та стан конкуренції на ринку. Обороти природного газу між регіонами України в межах цього дослідження не розглядався, але в цілому, немає перешкод для міжрегіональної торгівлі природним газом для постачальників.

Підсумовуючи викладене за результатами дослідження частини 5 встановлено, що АМКУ в Рішенні, що є об'єктом дослідження, невірно визначено територіальні (географічні) межі ринку як територію ліцензійної діяльності АТ «Дніпропетровськгаз», АТ «Дніпрогаз» та АТ «Криворіжгаз».

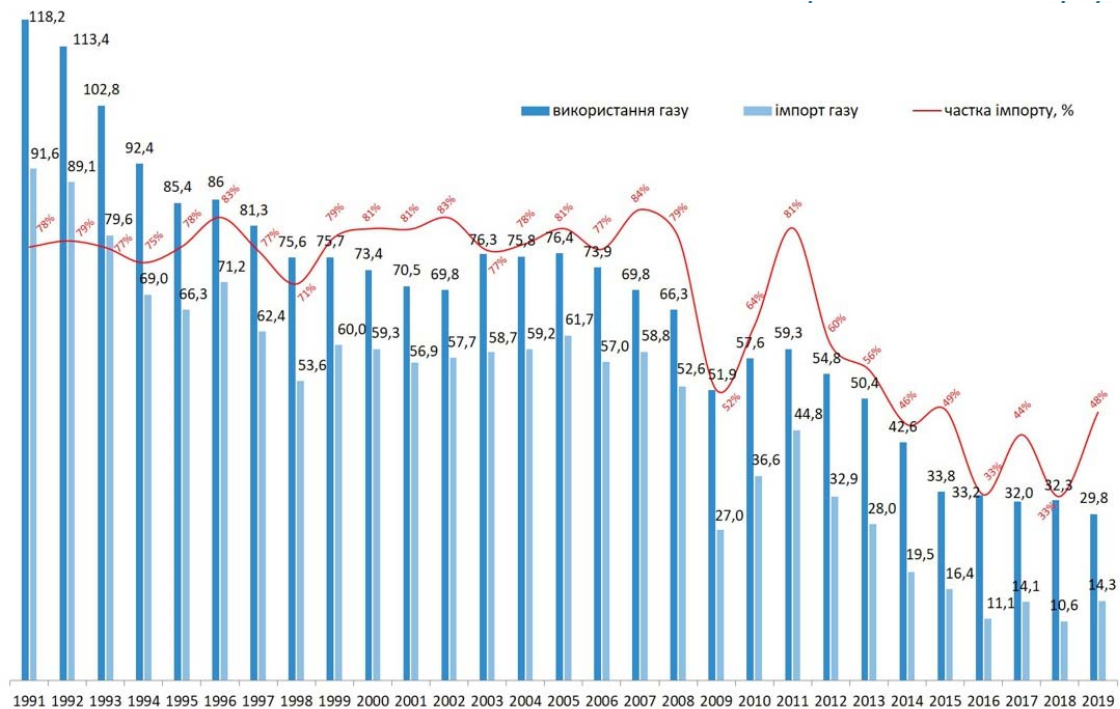

Рис. 2.4. Ступінь відкритості ринку природного газу в Україні, %
Джерело:[14]

Територіальними межами ринку постачання природного газу побутовим споживачам є вся територія України. Споживачі можуть, за необхідності, отримати природний газ для задоволення своїх потреб від будь-якого постачальника природного газу зі спеціальними обов'язками, а також – від будь-якого іншого постачальника, змінивши постачальника. Кожен з постачальників має право постачати природний газ на всій території України.

Ступень відкритості ринку природного газу 47,99% в 2019 році, отже є можливості для вступу на товарний ринок суб'єктів господарювання з інших країн, що позитивно впливає на рівень концентрації та стан конкуренції на ринку. Оборот природного газу між регіонами України в межах цього дослідження не розглядався, але в цілому, немає перешкод для міжрегіональної торгівлі природним газом для постачальників.

2. 3. Встановлення проміжку часу, стосовно якого має визначатися становище суб'єктів господарювання на ринку: визначення часових меж ринку

Часові межі ринку визначаються як проміжок часу (як правило - рік), протягом якого відповідна сукупність товарно-грошових відносин між продавцями (постачальниками, виробниками) і споживачами утворює ринок товару із сталою структурою.

У випадках, коли період повного обороту авансованого капіталу у виробництві відповідного товару є більшим, ніж один рік, як часові межі ринку як правило визначається проміжок часу, який дорівнює від одного до трьох зазначених періодів обороту капіталу.

Проміжок часу менший, ніж один рік, може визнаватися часовими межами ринку, за умов, що:

- період повного обороту авансованого капіталу у виробництві відповідного товару є значно меншим, ніж один рік;

- протягом цього часу, у відповідь на значиме підвищення цін на ринку, продавці (постачальники, виробники) мають можливість вжити відповідних заходів і стабілізувати пропозицію, а значна кількість споживачів, що скоротили споживання внаслідок цього підвищення, можуть без значних труднощів відновити обсяги споживання;

- монопольне (домінуюче) становище суб'єкта (суб'єктів) господарювання обумовлене наданням йому особливих прав, повноважень, пільг з боку органів влади, органів місцевого самоврядування чи органів адміністративно-господарського управління та контролю або інших суб'єктів господарювання, які займають монопольне (домінуюче) становище.

Як значиме використовується підвищення цін, що дорівнює або перевищує 5 відсотків.

АМКУ в Рішенні, що є предметом дослідження, дійшов висновку, що часові межі визначаються як проміжок часу (як правило рік), протягом якого відповідна сукупність товарно-грошових відносин між продавцями (постачальниками, виробниками) і споживачами утворює ринок товару із сталою структурою.

3 грудня 2015 року відбулися істотні зміни в законодавстві про ринок природного газу України, що спричинили відповідні зміни у сукупність товарно-грошових відносин між продавцями (постачальниками) і споживачами.

Часовими межами ринку комплексної послуги з розподілу та постачання природного газу побутовим споживачам у межах території ліцензійної діяльності АТ «Дніпропетровськгаз», АТ «Дніпрогаз» та АТ «Криворіжгаз» є період із грудня 2015 по серпень 2019 року.

Відповідно до Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання часові межі визначаються як проміжок часу (як правило рік), протягом якого відповідна сукупність товарно-грошових відносин між продавцями (постачальниками, виробниками) і споживачами **утворює ринок товару із сталою структурою** [62]. Структура ринку — це організаційна будова, що характеризує **співвідношення між його елементами** з їх власним порядком, способами зв'язку та закономірностями свого розвитку.

Структура ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, зазнавала зміни під впливом наступних факторів:

- змін пов'язаних з розділенням ринку газопостачання на ринок послуг розподілу природного газу та ринок постачання природного газу;
- змін пов'язаних з умовами діяльності постачальників ПСО;
- змін пов'язаних з встановленням ринкової (конкурентної) ціни на газ для побутових споживачів на рівні імпортного паритету;
- змін пов'язаних введенням добового балансування АТ «Укртрансгаз»;
- змін пов'язаних з монетизацією пільг та субсидій.

Розглянемо детальніше вплив на часові межі ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, розділення ринку газопостачання на ринок послуг розподілу природного газу та ринок постачання природного газу.

Як ми зазначали раніше, відповідно до Закону України «Про ринок природного газу» № 329-VIII від 9 квітня 2015 року, що введений в дію 1 жовтня 2015 року встановлено розмежування постачання природного газу та розподілу природного газу.

30 вересня 2015 року постановою НКРЕКП № 2500 був затверджений Типовий договір постачання природного газу побутовим споживачам, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 06 листопада 2015 р. за № 1386/27831.

Постановою НКРЕКП № 2498 від 30 вересня 2015 року був затверджений Типовий договір розподілу природного газу, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 06 листопада 2015 р. за № 1384/27829.

Постановою НКРЕКП від 30.09.2015 року № 2498 зобов'язано суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на підставі ліцензії на право провадження господарської діяльності з розподілу природного, нафтового газу і газу (метану) вугільних родовищ, привести свої договірні відносини у відповідність до вимог Типового договору розподілу природного газу в тримісячний строк з дати набрання чинності цією постановою.

Постановою НКРЕКП від 30.09.2015 року № 2500 зобов'язано суб'єктів господарювання, що здійснюють на підставі ліцензії діяльність з постачання природного газу побутовим споживачам, привести свої договірні відносини у відповідність до вимог Типового договору постачання природного газу побутовим споживачам у тримісячний строк з дати набрання чинності цією постановою.

Відтак, починаючи з 01 грудня 2015 року розпочато процес укладання побутовими споживачами України договорів постачання природного газу та окремо договір розподілу природного газу. В договірних відносинах побутового

споживача з постачальником природного газу та оператор газорозподільної системи фактично було розділено постачання природного газу та розподіл природного газу.

Цей процес було завершено в регламентовані вищезазначеними постановами НКРЕКП строки - в 1 кварталі 2016 року. Зокрема, 30.12.2015 року ПАТ «Дніпропетровськгаз», на сайті «dp.104.ua», було опубліковано повідомлення в якому розміщені типовий договір на розподілу природного газу; інформаційний лист; заява-приєднання для побутового споживача; заява-приєднання для споживача, що не є побутовим; постанова НКРЕКП № 2494 «Про затвердження Кодексу газорозподільних систем». Також 30.12.2015 року ТОВ «Дніпропетровськгаз збут», на сайті «dpgaszbut.104.ua», було опубліковано повідомлення в якому розміщені додаткова угода до Типового договору постачання природного газу побутовим споживачам; заявка на постачання природного газу на умовах передплати; пам'ятка учасника акції «Твоя енергонезалежність»; заявка на постачання природного газу, оплаченого за акцією «Твоя енергонезалежність»; договір постачання природного газу.

З 1 грудня 2015 року було розпочато процес укладання побутовими споживачами України договорів постачання природного газу та окремо договір розподілу природного газу тобто в договірних відносинах побутового споживача з постачальником природного газу та оператор газорозподільної системи фактично було розділено постачання природного газу та розподілу природного газу.

Таким чином за даним фактором структура ринку була стабільною в наступні періоди:

– до 01 грудня 2015 року – період, коли діяв ринок газопостачання і відповідно не існував ринок постачання природного газу побутовим споживачам України;

– після 01 грудня 2015 року – період, коли з'явилися передумови для розвитку окремого ринку розподілу природного газу та окремого ринку постачання природного газу, ринок газопостачання перестає існувати.

Таким чином, при подальшому аналізі факторів що впливають на ринок постачання природного газу побутовим споживачам України, доцільно розглядати період коли виник ринок постачання природного газу побутовим споживачам України, а саме період з 01 грудня 2015 року.

Поглянемо докладніше на вплив на часові межі ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, змін пов'язаних з умовами діяльності постачальників ПСО.

У побутових споживачів є право вільно обирати постачальника природного газу та право придбавати природний газ за цінами, що вільно встановлюються сторонами договору постачання природного газу, як це передбачено Законом України «Про ринок природного газу», що в тому числі підтверджується п. 1 Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу (відносини у перехідний період), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2015 р. № 758 та іншими редакціями положення про покладення спеціальних обов'язків в тому числі введеними в дію Постановою КМУ від 22.03.2017 №187, Постановою КМУ від 19.10.2018 №867 та Постановою КМУ від 19.10.2018 №867.

Таким чином, враховуючи вищенаведене, в Україні з грудня 2015 року, в тому числі діють два різних субринки ринку природного газу, а саме:

– ринок послуги - розподілу природного газу – на якому діють суб'єкти господарювання - оператори газорозподільної системи.

– ринок товару - постачання природного газу - на якому діють суб'єкти господарювання - постачальники природного газу.

В період з 01 грудня 2015 року, діяли наступні редакції щодо покладення спеціальних обов'язків (PCO):

– редакція Постанови КМУ від 01.10.2015 року №758 [86] – період 01.10.2015 року - 01.04.2017 року;

– редакція Постанови КМУ від 22.03.2017 року №187 [87] – період 01.04.2017 року - 01.11.2018 року;

– редакція Постанови КМУ від 19.10.2018 №867 [88] – період 01.11.2018 року – дата проведення дослідження.

В редакції Постанови КМУ від 01.10.2015 року №758, що діяла в період 01.10.2015 року - 01.04.2017 року існувала умова щодо відкриття поточних рахунків із спеціальним режимом використання лише для постачальників, на яких покладено спеціальні обов'язки, що створювало бар'єр в доступі незалежних постачальників на ринок постачання природного газу побутовим споживачам України.

В редакції Постанови КМУ від 22.03.2017 року №187 – період 01.04.2017 року - 01.11.2018 року, умова щодо відкриття поточних рахунків із спеціальним режимом використання лише для постачальників, на яких покладено спеціальні обов'язки була скасована і відповідно бар'єр (у вигляді відкриття поточних рахунків із спеціальним режимом використання) в доступі незалежних постачальників на ринок постачання природного газу побутовим споживачам України – зник.

В редакції Постанови КМУ від 19.10.2018 №867, набрала чинності з 01.11.2018 року, з'явилась умова для отримання діючими постачальниками зі спеціальними обов'язками оптового ресурсу природного газу для потреб населення від НАК «Нафтогаз України» у разі не перевищення суми заборгованості постачальника перед НАК «Нафтогаз України» (без урахування вартості природного газу, проданого НАК «Нафтогаз України» для постачання у двох попередніх місяцях постачання до цієї дати) загальної суми заборгованості такого постачальника перед НАК «Нафтогаз України» станом на 1 жовтня 2018 року. Крім того, з'явилась умова щодо покладення спеціальних обов'язків на НАК «Нафтогаз України» (які також можуть виконувати її дочірні підприємства) постачати природний газ тим побутовим споживачам, у яких відсутній постачальник зі спеціальними обов'язками (пункт 3 Положення №867). У ТОВ «ГПК «Нафтогаз України» - найбільш впливового в силу адміністративно-організаційних, корпоративних чинників конкурента діючих постачальників природного газу, який діє не тільки на території Дніпропетровської області, але і в інших регіонах та має наміри поширювати свою діяльність на всю територію України.

Таким чином, за даним фактором структура ринку була стабільною в наступні періоди:

- період 01.10.2015 року - 01.04.2017 року - редакція Постанови КМУ від 01.10.2015 року №758;
- період 01.04.2017 року - 01.11.2018 року - редакція Постанови КМУ від 22.03.2017 року №187;
- період з 01.11.2018 року – охоплює період проведення дослідження Комітетом - редакція Постанови КМУ від 19.10.2018 №867.

Наступним кроком є аналіз вплив на часові межі ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, зміни оптової ціни на регульованому сегменті ринку постачання природного газу (відповідно до ПСО) та газ та нерегульованому сегменті ринку постачання природного газу.

На часові межі ринку постачання природного газу побутовим споживачам України впливає встановлення ринкової (конкурентної) ціни на газ для побутових споживачів на рівні імпортного паритету (рис. 2.5.).

За фактором встановлення ринкової (конкурентної) ціни на газ для побутових споживачів на рівні імпортного паритету, можна розділити часові межі ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, на наступні періоди:

2.3. Встановлення проміжку часу, стосовно якого має визначатися становище суб'єктів господарювання на ринку: визначення часових меж ринку

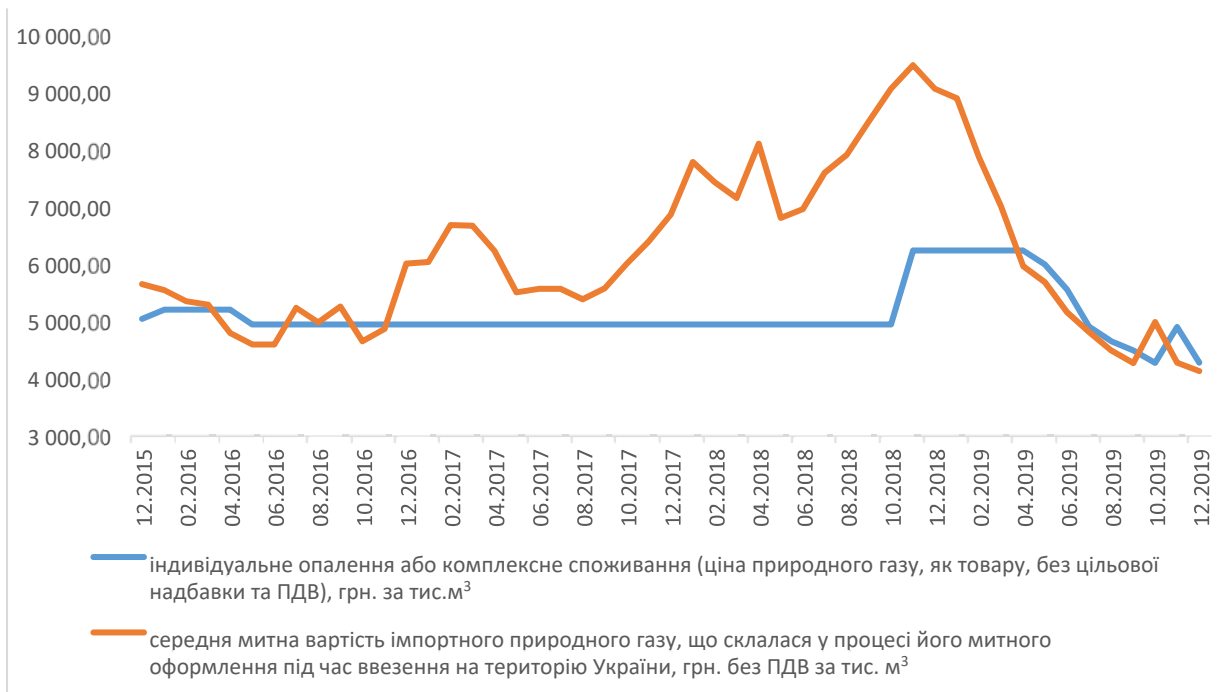

Рис. 2.5. Динаміка ціни газу для побутових споживачів та середньої митної вартості імпортного природного газу, що склалася у процесі його митного оформлення під час ввезення на територію України

Сформовано автором за даними [25; 106]

– з грудня 2015 року по 1 квітня 2017 року - період коли ціни на газ для побутових споживачів були значно нижчими за ринкові та не відповідали паритету імпорту;

– з 1 квітня 2017 року по 1 листопада 2018 року – період дії правила «якщо розрахована ціна газу на рівні імпортного паритету перевищує більше ніж на 10 відсотків ціну природного газу, за якою НАК «Нафтогаз України» продає природний газ з 1 квітня 2017 р, то у період з 1 жовтня 2017 р. до 1 листопада 2018 р. ціна продажу (постачання) природного газу НАК «Нафтогаз України» для побутових споживачів, дорівнюватиме розрахованій ціні газу на рівні імпортного паритету».

– з 1 листопада 2018 року - 03 квітня 2019 року – період поступового підвищення ціни газу для побутових споживачів до рівня імпортного паритету.

– 03 квітня 2019 року – дата, яка попадає в період проведення дослідження Комітетом, період коли ціни для побутових споживачів, зрівнялися з паритетом імпорту.

Для виявлення впливу на часові межі ринку постачання природного газу зміни оптової ціни на регульованому сегменті ринку постачання природного газу (відповідно до ПСО) та на нерегульованому сегменті ринку постачання природного газу, також були досліджені дані щодо:

- оптових цін природного газу на регульованому сегменті ринку;
- середньозважених цін на природний газ за результатами електронних біржових торгів на ТБ «Українська енергетична біржа»;
- визначена різниця оптових цін.

Протягом аналізованого періоду 2015 – 2020 рр., спостерігалися наступні тенденції:

а) стабільна ціна: у періодах грудень 2015 р. – травень 2016 р. (6 240,36 грн за 1 тис. м³); червень 2016 – жовтень 2018 р. (5 930,4 грн за 1 тис. м³); листопад 2018 – квітень 2019 р. (7 482,61 грн за 1 тис. м³);

б) зниження ціни: травень 2016 - червень 2016 р. (ціна впала на 5%); квітень 2019 - жовтень 2019 р. (ціна впала на 31%);

в) зростання ціни: жовтень 2018 – листопад 2018 р. (ціна зросла на 26%);

г) коливання ціни: жовтень 2019 - лютий 2020 р. (ціна коливається на +/- 10%).

Ціни змінювалися у зв'язку з дією нових Постанов, а також відповідно до зниження цін на природний газ за кордоном.

У сфері оптових цін на нерегульованому ринку спостерігались наступні тенденції.

Найвищі ціни (за період, що розглядається) на природний газ із ресурсів НАК «Нафтогаз України» на нерегульованому ринку були в 2018 році (середньоарифметичне значення – 11 424 грн за 1 тис м³), найнижчі – в 2016 році (середньоарифметичне значення – 7 238 грн за 1 тис м³).

Найвищі ціни на природний газ за результатами електронних біржових торгів на ТБ «Українська енергетична біржа» були в 2018 році (середньоарифметичне значення – 10 088 грн за 1 тис м³), найнижчі – в 2019 році (середньоарифметичне значення – 6 698 грн за 1 тис м³).

Дослідивши різницю оптових цін на нерегульованому ринку та регульованому ринку в досліджуваному періоді (січень 2017 року – лютий 2020 року) та різницю середньозваженої ціна на природний газ за результатами електронних біржових торгів на ТБ «Українська енергетична біржа» з кінцевою ціною природного газу для споживачів в березні-грудні 2019 року, ми виявили наступні тенденції:

- різниця оптових цін була менша за попередній місяць (тобто, значення оптових цін на нерегульованому ринку наближалось до цін регульованого ринку) у наступних періодах: *січень 2017 року; березень – травень 2017 року; серпень 2017 року; лютий – березень 2018 року; листопад 2018 – березень 2019 року;*

– різниця оптових цін в наступному місяці була більша за попередній місяць: *лютий 2017 року; травень – липень 2017 року; вересень 2017 року – січень 2018 року; квітень – жовтень 2018 року; грудень 2019 – лютий 2020 року.*

– оптова ціна природного газу на нерегульованому ринку була нижча за оптову ціну регульованого ринку (ПСО №867): *квітень 2019 – листопад 2019 року.*

Отже, фактори зміни цін на ринку можуть суттєво впливати на його структуру та поведінку його учасників. Періоди зміни цін кардинально відрізняються від тих часових меж ринку, в межах яких АМКУ вважає, що структура ринку залишалась стабільною.

Слід зважати також на вплив на часові межі ринку змін пов'язаних введенням добового балансування АТ «Укртрансгаз».

З 1 березня 2019 року АТ «Укртрансгаз», запровадило добове балансування ринку постачання природного газу [119]. Добове балансування було запроваджено Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг від 27.12.2017 р. №1437 [84], проте його практичний запуск було тричі перенесено [101].

Добове балансування передбачає забезпечення розрахунку розмірів позитивного або негативного небалансу замовників послуг транспортування природного газу Оператором ГТС щодобово [103].

Споживачі (комерційні, підприємства теплокомуненерго тощо) зобов'язані заздалегідь подавати заявки на постачання блакитного палива упродовж наступної доби через спеціальний електронний ресурс – Інформаційну платформу добового балансування. Постачальники газу (імпортери і видобувні компанії), своєю чергою, також завчасно повідомляють про обсяги палива, які можуть скерувати на ринок. АТ «Укртрансгаз» щодня до 17-ї години опрацьовує усі заявки і надсилає торгові повідомлення трейдерам. Якщо ж обсяги попиту й пропозиції відрізняються, оператор ГТС вирівнює їх за допомогою спеціальних режимів балансування – з використанням можливостей вітчизняних підземних газосховищ (або закупаючи у постачальників надлишок палива, або продаючи їм обсяги газу, яких не вистачає для задоволення потреб клієнтів).

Таким чином, за фактором введення добового балансування АТ «Укртрансгаз», можна розділити часові межі ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, на наступні періоди:

- з грудня 2015 року по 1 квітня 2017 року - 1 березня 2019 року – період до введення в дію добового балансування АТ «Укртрансгаз»;

- з 1 квітня 2017 року – дата проведення дослідження – період після введення в дію добового балансування АТ «Укртрансгаз».

Відзначимо також вплив на часові межі ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, змін пов'язаних з монетизацією пільг та субсидій.

Ринок постачання природного газу побутовим споживачам України, має суттєву залежність від пільг та субсидій, що відображено в таблиці 2.1.

До запровадження монетизації субсидій тільки визначене коло постачальників мало можливість приймати участь у погашенні заборгованості населення-субсидіантів та пільговиків. Визначені такі учасники розрахунків були:

– Постановою КМУ №256 від 04 березня 2002 року «Про затвердження Порядку фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з державного бюджету» (Втратила чинність 1 січня 2018 року) [90];

– Постановою КМУ №20 від 11 січня 2005 року «Про затвердження Порядку перерахування деяких субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на надання пільг, субсидій та компенсацій» (Втратила чинність 24 грудня 2019 року) [1101-2019];

Таблиця 2.1.

Дані щодо субсидій на оплату житлово-комунальних послуг за період 2016-2019 рр.

Показник	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Усі домогосподарства, од.	15 033 400	14 985 600	14 934 900	14 881 700
Кількість домогосподарств, яким призначено субсидії, од.	7 434 611	8 809 359	6 537 672	5 487 867
Частка домогосподарств, яким призначено субсидії в загальній кількості домогосподарств України, %	49,5%	58,8%	43,8%	36,9%
Суми нарахованих субсидій на оплату житлово-комунальних послуг домогосподарствам (організаціям, що надають домогосподарствам житлово-комунальні послуги), які отримують субсидії, тис. грн	52 553 204	66 323 803	43 141 911	28 365 461
Нараховано населенню до оплати за житлово-комунальні послуги, тис. грн	72 526 550	86 045 336	110 155 952	131 414 959
Частка нарахованих субсидій на оплату житлово-комунальних послуг в нарахованні населенню до оплати за житлово-комунальні послуги, %	72,5%	77,1%	39,2%	21,6%

Сформовано автором за даними Державної служби статистики України [66].

– Порядком проведення розрахунків за природний газ, теплопостачання і електроенергію, затвердженим спільним Наказом Міністерства енергетики та вугільної промисловості України та Міністерства фінансів України від 03.08.2015 №493/688, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 19 серпня 2015 року за №1007/27452 (Втратив чинність 3 квітня 2018 року) [74];

– Порядком проведення органами Казначейства розрахунків, передбачених пунктами 8, 8-1 Порядку фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з державного бюджету, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 04 березня 2002 року № 256, та взаємодії учасників таких розрахунків, затвердженим Наказом Міністерства фінансів України від 04.01.2018 № 1, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 16 січня 2018 року за №64/31516 (Втратив чинність 15.05.2020) [73].

За умовами зазначених нормативних актів майже протягом всього часу їх дії тільки постачальники зі спеціальними обов'язками могли бути в ланцюгу учасників розрахунків. Проте поступово з 2017 року ситуація змінювалась у бік вивільнення цієї частини ринку постачання природного газу для населення у більш прості, вільні та прозорі системи розрахунків.

26.04.2017 року прийняттям постанови Кабінету Міністрів України № 300 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» [82], якою було внесено зміни до Положення про порядок призначення та надання населенню субсидій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.1995 № 848 (із змінами) [71] почала запроваджуватись монетизація пільг та субсидій. З 01.07.2017 року по 01.09.2017 громадяни, для відшкодування витрат на оплату послуг з газо-, електропостачання для індивідуального опалення подавали до районних управлінь праці та соціального захисту населення заяви на відшкодування коштів готівкою (монетизація).

Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 № 1176 [75] внесені зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 21.10.1995 № 848 «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива» - з 1 січня 2019 року процес запровадження монетизації набрав оберти по всіх цільових категоріях призначених субсидій.

З 1 жовтня 2019 року впроваджено в Україні монетизацію саме пільг на оплату житлово-комунальних послуг. Порядок надання пільг на оплату житлово-комунальних послуг у грошовій формі затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 року №373 [23].

Монетизація субсидій дала можливість отримувати кошти безпосередньо побутовим споживачам, які, відтак, отримали можливість розраховуватись з обраним ним постачальником.

З введенням монетизації субсидій для незалежних постачальників зник бар'єру для вступу на ринок постачання для населення, пов'язаний з неможливістю взяти участь у розрахунках за рахунок коштів субсидій, який існував до моменту введення монетизації субсидій.

Таким чином, за змін пов'язаних з монетизацією пільг та субсидій, можна розділити часові межі ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, на наступні періоди:

- з грудня 2015 року по 26 квітня 2017 року – період до початку введення в дію монетизації пільг та субсидій;

- з 26 квітня 2017 року – 01 жовтня 2019 року - період поступового введення монетизації пільг та субсидій.

- з 01 жовтня 2019 року – дата проведення дослідження - період дії монетизації пільг та субсидій. Таким чином, відповідно до даних, відображених на рис. 2.6, стала структура ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, спостерігалася в наступні періоди (які на думку автора, можна визначити як часові межі ринку постачання природного газу побутовим споживачам України):

- грудень 2016 року – грудень 2016 року;
- січень 2017 року;
- лютий 2017 року;
- березень 2017 року;
- квітень 2017 року;
- травень-липень 2017 року;
- серпень 2017 року;
- вересень 2017 – січень 2018 року;
- лютий 2018 – березень 2018 року;
- квітень 2018 року – жовтень 2018 року;
- листопад 2018 року – березень 2019 року;
- квітень 2019 року – вересень 2019 року;
- жовтень 2019 року – листопад 2019 року;
- грудень 2019 року – квітень 2020 року.

Враховуючи все вищенаведене за результатами дослідження часовими межами ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, за сукупністю перелічених вище факторів, повинні бути:

- грудень 2015 року – грудень 2016 року;
- січень 2017 року – серпень 2017 року;
- вересень 2017 – січень 2018 року;
- лютий 2018 – березень 2018 року;
- квітень 2018 року – жовтень 2018 року;
- листопад 2018 року – березень 2019 року;
- квітень 2019 року – вересень 2019 року;
- жовтень 2019 року – листопад 2019 року;
- грудень 2019 року – квітень 2020 року.

РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ВСТАНОВЛЕННЯ МОНОПОЛЬНОГО (ДОМІНУЮЧОГО) СТАНОВИЩА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ НА РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ

3.1. Визначення обсягів товару, який обертається на ринку природного газу

Положення Методики визначення монопольного (домінуючого) становища СГ унормовує, що обсяг ринку, на якому визначається монопольне (домінуюче) становище, визначається як загальний обсяг надходження товару на ринок за формулою:

$$Q_{PT} = \sum_{j=1}^n Q_j \quad (3.1)$$

Де:

де n - кількість суб'єктів господарювання, що продають (постачають, виробляють) або придбавають (споживають, використовують) товари (товарні групи), що входять до товарних меж ринку;

Q_j - обсяг товарів (товарних груп), що продаються (постачаються, виробляються) або придбаються (споживаються, використовуються) j -м суб'єктом господарювання протягом часу, що становить часові межі ринку;

Q_{PT} - обсяг ринку.

Кількісні показники Q_{PT} та Q_j , визначаються в натуральних та/або вартісних показниках. Натуральні показники застосовуються у випадках, коли можливо використовувати єдиний показник для всіх товарів, які складають товарні межі ринку.

В інших випадках - використовуються вартісні показники.

Обсяг товарів (товарних груп), що продається (постачається, виробляється) або придбається (споживається, використовується) j -м суб'єктом господарювання, визначається як загальний обсяг реалізованих або придбаних товарів (товарних груп), що входять до товарних меж ринку, протягом часу, що складає часові межі ринку, за формулою:

$$Q_j = \sum_{i=1}^m Q_{ji} \quad (3.2)$$

де t - кількість товару (товарних груп), що входить до товарних меж ринку i продається (постачається, виробляється) або придбавається (споживається, використовується) j -м суб'єктом господарювання;

Q_{ji} - обсяг i -го товару (товарної групи), що продається (постачається, виробляється) або придбавається (споживається, використовується) j -м суб'єктом господарювання.

Обсяг товару (товарної групи), що продається (постачається, виробляється) або придбавається (споживається, використовується) j -м суб'єктом господарювання, визначається за формулою:

$$Q_{ji} = Q_{Vji} - \Delta Q_{зji} - \Delta Q_{ВНji} - \Delta Q_{еji} + \Delta Q_{іji} \quad (3.3)$$

де Q_{ji} - обсяг i -го товару (товарної групи), що продається (постачається, виробляється) або придбається (споживається, використовується) j -м суб'єктом господарювання;

Q_{Vji} - обсяг виробленого i -го товару (товарної групи) j -м суб'єктом господарювання;

$\Delta Q_{зji}$ - зміни обсягів запасів i -го товару (товарної групи) в j -го суб'єкта господарювання протягом часу, що складає часові межі ринку;

$\Delta Q_{ВНji}$ - обсяги i -го товару (товарної групи), які використовуються j -м суб'єктом господарювання у технологічному процесі власного виробництва;

$\Delta Q_{еji}$ - обсяги вивезення (експорту) i -го товару (товарної групи) за межі відповідного ринку j -м суб'єктом господарювання;

$Q_{іji}$ - обсяги ввезення (імпорту) i -го товару (товарної групи) у межі відповідного ринку j -м суб'єктом господарювання.

Обсяг i -го товару (товарної групи), що придбавається (споживається, використовується), визначається як обсяг товару (товарної групи), куплений j -м суб'єктом господарювання протягом часу, що становить часові межі ринку.

Для інтерпретації вимог Методики визначення монопольного (домінуючого) становища СГ підкреслимо об'єктами дослідження є:

1. Суб'єкт господарювання ТОВ «Дніпропетровськгаз збут» - як суб'єкт господарювання - постачальник природного газу, що здійснює реалізацію товару - природного газу на ринку товару - постачання природного газу.

2. Товар - природний газ.

До основних покупців товару, що реалізовує ТОВ «Дніпропетровськгаз збут» відносяться побутові споживачі.

Товарними межами ринку є енергоносії (природний газ, скраплений газ, тверде паливо, електроенергія, синтетичний природний газ SNG, водовугільне

паливо, синтез-газ, біопаливо тощо), що використовуються побутовими споживачами для власних побутових потреб, у тому числі для приготування їжі, підігріву води та опалення жилих приміщень, що не включає професійну та комерційну діяльність. Слід зазначити, що автору не вдалося знайти достовірну інформацію щодо обсягів реалізації окремими постачальниками енергоносіїв та у розподілі за окремими енергоносіями, що використовуються побутовими споживачами для власних побутових потреб. З огляду на зазначене автором досліджувався обсяг ринку постачання природного газу побутовим споживачам України.

Територіальними межами ринку постачання природного газу побутовим споживачам є вся територія України.

Часовими межами ринку постачання природного газу побутовим споживачам України є:

- грудень 2016 року – березень 2017 року;
- квітень 2017 року – жовтень 2018 року;
- листопад 2018 року – березень 2019 року;
- квітень 2019 року – вересень 2019 року;
- жовтень 2019 року – квітень 2020 року.

З огляду на те, що відсутня достовірна інформація, щодо обсягів постачання природного газу побутовим споживачам України, приймається припущення, що обсяги постачання природного газу побутовим споживачам України дорівнюють обсягам споживання природного газу побутовими споживачами щодо яких дані є у відкритому доступі.

Таким чином, враховуючи усе вище наведене, визначено обсяг товару, який обертається на ринку, таким що дорівнює обсягам споживання природного газу побутовими споживачами України у відповідні періоди. Як ми попередньо зауважували, територіальними межами ринку постачання природного газу побутовим споживачам є вся територія України. Споживачі можуть, за необхідності, отримати природний газ для задоволення своїх потреб від будь-якого постачальника природного газу зі спеціальними обов'язками, а також – від будь-якого іншого постачальника, змінивши постачальника. Кожен з постачальників має право постачати природний газ на всій території України.

На жаль, ми не маємо можливості привести дані за наведеними вище часовими межами ринку з огляду на відсутність відповідної деталізації у відкритому доступі.

Таблиця 3.1.

Обсяг товару, який обертався на ринку постачання природного газу побутовим споживачам України в 2015-2019 рр.

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Споживання побутових споживачів, млрд м ³	11,3	11,9	11,2	10,6	8,3
Обсягів товару, який обертається на ринку, млрд м³	11,3	11,9	11,2	10,6	8,3

Сформовано автором за даними [13; 14; 115].

Отже, обсяг товару, який обертається на ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, становив:

- 2015 рік - 11,3 млрд м³;
- 2016 рік - 11,9 млрд м³;
- 2017 рік - 11,2 млрд м³;
- 2018 рік - 10,6 млрд м³;
- 2019 рік - 8,3 млрд м³.

3. 2. Розрахунок часток суб'єктів господарювання на ринку природного газу

За вимогами Методики визначення монопольного (домінуючого) становища СГ частка суб'єкта господарювання на ринку розраховується за формулою:

$$P_j = \frac{Q_j}{Q_{PT}} * 100[\%] \quad (3.4)$$

де P_j - частка на ринку j -го суб'єкта господарювання ($j = 1, 2, \dots, n$);

Q_j - обсяг товарів (товарної групи), що продаються (постачаються, виробляються) або придбаваються (споживаються, використовуються) j -м суб'єктом господарювання;

Q_{PT} - обсяг ринку.

Розрахунок часток суб'єктів господарювання на ринку за відсутності достовірної інформації про обсяги товарів (товарних груп), які продаються (постачаються, виробляються) або придбаваються (споживаються, використовуються), може здійснюватися на основі оцінок відповідних показників, наявних виробничих потужностей або інших показників, які свідчать про обсяги продажу (постачання, виробництва) або придбання (споживання, використання) товарів (товарних груп) на ринку.

Проведеним дослідження були виявлені дані щодо обсягів реалізованого природного газу ТОВ «Постачальники зі спеціальними обов'язками» (в тому числі ТОВ «Дніпропетровськгаз збут») населенню та релігійним організаціям за 2017-2019 рр, які в подальшому використовувалися для розрахунку частки ТОВ «Дніпропетровськгаз збут» на ринку постачання природного газу побутовим споживачам України.

Таблиця 3.2

Розрахунок частки ТОВ «Дніпропетровськгаз збут» на ринку постачання природного газу побутовим споживачам України у 2017-2019

Показник	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Обсягів товару, який обертася на ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, млрд м ³	11,2	10,62	8,34
Обсяг реалізованого природного газу ТОВ «Дніпропетровськ збут» побутовим споживачам, млрд куб. м	0,93	0,86	0,674
Частка ТОВ «Дніпропетровськ ЗБУТ» на ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, %	8,3%	8,1%	8,09%

Узагальнено автором за даними Звітів про управління ТОВ «Дніпропетровськгаз Збут»

Отже, частка ТОВ «Дніпропетровськгаз збут» на ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, складала:

- в 2017 році - 8,3%;
- в 2018 році - 8,1%;
- в 2019 році - 8,09%.

3. 3. Складання переліку основних продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів) природного газу в Україні

Методики визначення монопольного (домінуючого) становища СГ унормовує, що потенційними конкурентами вважаються такі суб'єкти господарювання:

- які мають матеріально-технічну базу, кадри, технології тощо, але з різних причин не реалізують ці можливості;

- які виготовляють товари (товарні групи), що складають товарні межі ринку, але не реалізують їх на відповідному ринку;
- нові суб'єкти господарювання, які можуть вступити на ринок.

Відповідно до статті 1 розділу 1 ЗУ «Про захист економічної конкуренції», слід оперувати наступним визначенням поняття «конкуренція»: це змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [95]. Відповідно до вищезазначених термінів, було визначено потенційних та наявних конкурентів на ринку постачання природного газу населенню що відображено на рис. 3.1.

Рис.3.1. Реальні та потенційні конкуренти на ринку постачання природного газу населенню

Сформовано автором

Постачальники, вже визначені в Переліку постачальників природного газу, на яких покладено спеціальні обов'язки щодо постачання природного газу побутовим споживачам та релігійним організаціям (Постанова КМУ № 867). Як зазначено в п. 9 Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу [88]: «Кожен побутовий споживач має право на вільний вибір та зміну постачальника на умовах та у порядку, визначених законодавством». Отже, у побутового споживача є вибір між постачальниками, визначеними в додатку до Положення, та іншими постачальниками, в тому числі, і поза межами ліцензованої території діяльності Оператора ГРМ. Побутовий споживач може обирати серед 38-ми постачальників природного газу зі спеціальними обов'язками щодо постачання природного газу побутовим споживачам, перелік яких наведено в таблиці 3.2.

При цьому, в статті 14, глави 2, розділу 2 закону України «Про ринок природного газу» [99], прописані особливості реалізації права на зміну постачальника:

1. Усім споживачам гарантується право вибору постачальника. Забороняється стягувати плату або вимагати будь-яку іншу фінансову компенсацію у зв'язку із зміною постачальника (крім випадків, коли така плата або компенсація прямо передбачена договором постачання із споживачем, що не належить до категорії побутових споживачів). Діючий постачальник не має права встановлювати умови для припинення договору постачання, які обмежують право споживача на зміну постачальника.

2. За умови виконання споживачем своїх зобов'язань за договором постачання:

1) зміна постачальника за ініціативою споживача має бути завершена в термін не більше трьох тижнів з дня повідомлення таким споживачем про намір змінити постачальника, за умови дотримання правил зміни постачальника, у тому числі обов'язку щодо здійснення повного остаточного розрахунку з попереднім постачальником;

2) до припинення договору постачання діючий постачальник зобов'язаний забезпечувати постачання природного газу споживачу на умовах чинного договору.

Наявність спору між діючим постачальником і споживачем, який заявив про намір змінити постачальника, не є підставою для затримки у виконанні договору постачання з новим постачальником.

Таблиця 3.2.

Постачальники природного газу, що зазначені в Переліку постачальників природного газу, на яких покладено спеціальні обов'язки щодо постачання природного газу побутовим споживачам та релігійним організаціям та оператори ГРМ, на території яких ці постачальники зобов'язані здійснювати постачання

№ п/п	Постачальник природного газу	
1-15		ТОВ «Вінницязгаз збут», ТОВ «Волиньгаз збут», ТОВ «Дніпропетровськгаз збут», ТОВ «Житомиргаз збут», ТОВ «Закарпатгаз збут», ТОВ «Запоріжгаз збут», ТОВ «Київоблгаз збут», ТОВ «Львівгаз збут», ТОВ «Івано-Франківськгаз збут», ТОВ «Миколаївгаз збут», ТОВ «Рівнегаз збут», ТОВ «Сумигаз збут», ТОВ «Харківгаз збут», ТОВ «Хмельницькгаз збут», ТОВ «Чернівцігаз збут»
16	КРЕМЕНЧУКГАЗ ПОСТАЧАННЯ	ТОВ «Кременчукгаз-постачання»
17	ГАЗ УКРАЇНИ ДОЧІРНЯ КОМПАНІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКЦІОНЕРНОЇ КОМПАНІЇ «НАФТОГАЗ УКРАЇНИ»	ПАТ «Донецькміськгаз»
18	ДОНЕЦЬКОБЛГАЗ	ПАТ «Донецькоблгаз»
19	КИЇВГАЗ	Дочірнє підприємство «КиївгазЕнерджи» ПАТ «Київгаз»
20	НАФТОГАЗ ГАЗОПОСТАЧАЛЬНА КОМПАНІЯ	ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України»
21	ТОВ "ПОЛІССЯГАЗ"	ТОВ «Поліссягаз»
22	ЛУБНИГАЗ ПІДПРИЄМСТВО	ТОВ «Торговий дім «Лубнигаз»
23	РЕГІОНАЛЬНА ГАЗОВА КОМПАНІЯ ЛУГАНСЬКГАЗ	ПАТ «Луганськгаз»
24		ПАТ «Макіївкагаз»
25	АЗОВГАЗ	ТОВ «Азовгаз»
26	ПАО «Мелітопольгаз» ГАЗОПОСТАЧАЛЬНА КОМПАНІЯ	Дочірнє підприємство «Газ Мелітополя» ПАТ «Мелітопольгаз»
27		ТОВ «Одесагаз-постачання»
28		ТОВ «Полтавагаз збут»
29		ТОВ «Тернопільоблгаз»
30		Дочірнє підприємство «Газпостач» ПАТ «Тернопільміськгаз»
31	ТОВ "УМАНЬГАЗ ЗБУТ"	ТОВ «Уманьгаз збут»
32	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ХЕРСОН РЕГІОН ГАЗ	ТОВ «Херсонрегіонгаз»
33		ТОВ «Черкасигаз збут»

3.3. Складання переліку основних продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів) природного газу в Україні

Продовження таблиці 3.2

34		Дочірнє підприємство «Шепетівкагаз» ПАТ «Шепетівкагаз»
35		Дочірнє підприємство «Монтажник» ТОВ «Кристал»
36		ТОВ «Газовик»
37		ТОВ «Газпостачсервіс»
38		Державне підприємство «Кременецьке управління постачання газу»

Сформовано автором на основі переліку [88].

Постачальники, що можуть потрапити до переліку постачальників природного газу, на яких покладено спеціальні зобов'язання. Затверджені Урядом критерії віднесення суб'єктів господарювання до постачальників зі спеціальними обов'язками – відсутні, а отже виходячи з принципу "дозволено все, що не заборонено законом", відсутність затверджених критеріїв обрання постачальника зі спеціальними обов'язками, не створює перепон для виходу на ринок нових постачальників зі спеціальними обов'язками.

Яскравим прикладом є зміна постачальника природного газу на Кіровоградщині в 2018 році.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 867 від 19 жовтня 2018 року «Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу» відбулась зміна постачальника природного газу на якого покладено спеціальні обов'язки з постачання природного газу для потреб побутових споживачів, релігійних організацій (крім обсягів, що використовуються для провадження їх виробничо-комерційної діяльності) на території Кіровоградської області.

ДП «Центргаз» ВАТ «Кіровоградгаз» втратило право придбання природного газу у НАК «Нафтогаз України» для подальшої реалізації природного газу для потреб побутових споживачів, релігійних організацій (крім обсягів, що використовуються для провадження їх виробничо-комерційної діяльності) за регульованою ціною.

З 01 листопада 2018 року спеціальні обов'язки з постачання природного газу покладено на нового постачальника – ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України», яке і здійснює постачання природного газу для потреб побутових споживачів, релігійних організацій (крім обсягів, що використовуються для провадження їх виробничо-комерційної діяльності) на території Кіровоградської області.

Для того, щоб стати постачальником зі спеціальними обов'язками, необхідно:

1. Мати ліцензію на постачання природного газу.

Ліцензійні умови постачання природного газу визначають, що суб'єкт господарювання для отримання ліцензії на постачання природного газу повинен відповідати наступним вимогам:

- кадрові вимоги (наявність у посадових осіб вищої освіти);
- технологічні вимоги (наявність приміщень для обслуговування споживачів).
- організаційні вимоги (наявність індивідуального ВЕБ-сайту)

Детально вимоги до провадження ліцензіатом господарської діяльності з постачання природного газу описано в Постанові №201 від 16.02.2017 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності на ринку природного газу» [85].

2. Звернутися до Уряду з відповідною заявою про включення до переліку таких постачальників.

Отож, зазначене вище свідчить про те, що немає жодних вагомих бар'єрів для виникнення нового постачальника у визначеному Урядом переліку постачальників природного газу, на яких покладено спеціальні обов'язки щодо постачання природного газу побутовим споживачам та релігійним організаціям.

Будь-який постачальник, який бажає придбати газ в НАК «Нафтогаз України» за оптовою ціною ПСО. Будь-який вільний постачальник може закуповувати природний газ у НАК «Нафтогаз України» за гарантованою ціною за умови наявності спецрахунку та продавати його виключно побутовому споживачу, не обмежуючись територією ліцензійної діяльності Оператора ГРМ.

Відповідно до підпункту 6 пункту 3 розділу I Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 року № 492 та зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 17 грудня 2003 року за № 1172/8493, поточний рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України [73].

До поточних рахунків належать зокрема рахунки за спеціальними режимами їх використання, що відкриваються у випадках, передбачених законами України або актами Кабінету Міністрів України.

3.3. Складання переліку основних продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів) природного газу в Україні

Відповідно до пункту 6 розділу I Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів, банк не має права відмовити у відкритті рахунку, вчинення відповідних операцій за яким передбачено законом, установчими документами банку та наданою йому ліцензією, крім випадків, коли банк не має можливості прийняти на банківське обслуговування або якщо така відмова допускається законом або банківськими правилами.

Вимога відкрити та використовувати рахунки із спеціальним режимом використання міститься лише в Положенні про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу [88]. Відповідно до пункту 4 цього Положення, для проведення розрахунків за природний газ, спожитий побутовими споживачами, релігійними організаціями та державним підприємством України «Міжнародний дитячий центр «Артек», постачальники природного газу, а також оптові продавці, що здійснюють продаж природного газу таким постачальникам відповідно до цього Положення, відкривають в установах уповноважених банків поточні рахунки із спеціальним режимом використання для зарахування коштів, що надходять як плата за спожитий природний газ від споживачів.

Дані щодо уповноважених банків, які обслуговують поточні рахунки із спеціальним режимом використання, відображені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Уповноважені банки, які обслуговують поточні рахунки із спеціальним режимом використання

Найменування	ВАТ «Державний ощадний банк України»	ПАТ акціонерний банк «Укргазбанк»	ПАТ «Комерційний банк «Приватбанк»	ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України»
Логотип				
Сайт	https://www.oschadbank.ua	https://www.ukrgasbank.com/	https://privatbank.ua/	https://www.eximb.com/

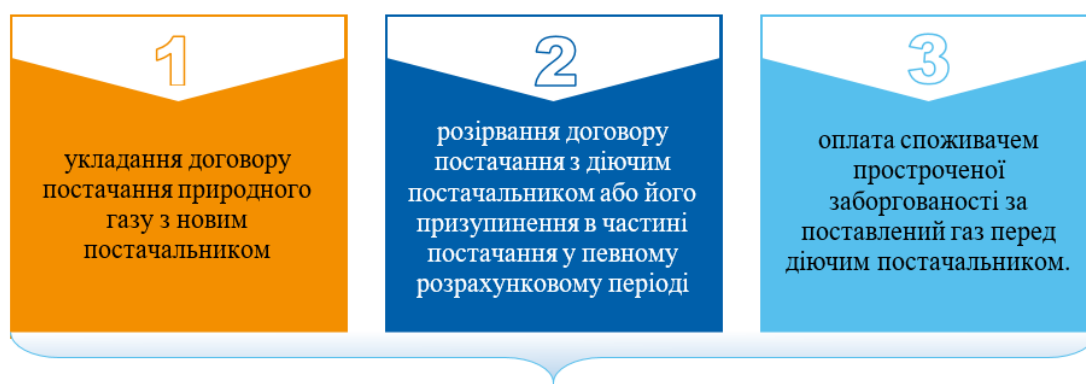
Узагальнено автором

Слід зазначити, що коло постачальників, що можуть відкрити спецрахунок, не обмежується їх переліком, визначеним в додатку до Положень.

Інший будь-який постачальник природного газу - є конкурентом ТОВ «Дніпропетровськгаз збут». Будь-який вільний постачальник може продавати побутовому споживачу природний газ за вільними цінами (не цінами ПСО).

Згідно закону «Про ринок природного газу» [99] побутові споживачі мають можливість вільного вибору постачальника. Вони можуть укласти прямі договори з незалежними компаніями на придбання природного газу і вибирати, хто саме буде їх постачальником, орієнтуючись на ціну і надані послуги (сервіс, надійність).

Алгоритм дій по зміні діючого постачальника передбачений Розділом 4 Правил постачання природного газу від 30.09.2015 року, відображений в рис. 3.2.

Зміна постачальника: 21 день з моменту ініціювання

Рис. 3.2. Алгоритм дій по зміні діючого постачальника природного газу

Сформовано автором за [91]

З другого кварталу 2019 у приватних постачальників з'явилася особливо приваблива можливість виходу на роздрібний ринок газу для побутових споживачів – внаслідок того, що ринкова ціна на нього знизилася до восьмирічного мінімуму. Детальний аналіз цін на природний газ наведений нижче.

Крім великої кількості потенційних та реальних конкурентів, на ринку природного газу України, група суб'єктів господарювання, а саме: НАК «Нафтогаз України», ПАТ «Укртрансгаз» та ТОВ «ГК «Нафтогаз України», - має вирішальний вплив на діяльність Операторів ГРМ та постачальників для потреб населення.

Відповідно до визначень термінів в Розділі II «Методики визначення відносин контролю», затвердженої Антимонопольного комітету України [61], вирішальний вплив - можливість однієї чи декількох пов'язаних юридичних та/або фізичних осіб приймати рішення стосовно господарської діяльності іншої особи, приймати рішення стосовно господарської діяльності іншої особи, які впливають на загальні умови участі суб'єкта господарювання у товарному обороті.

Автором виявлено наступні факти, що свідчать про вирішальний вплив визначеної вище групи суб'єктів господарювання на діяльність Операторів ГРМ та постачальників для потреб населення:

1. ПАТ «НАК «Нафтогаз України» є акціонером майже всіх Операторів ГРМ, отже контролює і має вплив на їх діяльність.

2. ПАТ «Укртрансгаз» має можливості впливу на Операторів газорозподільних систем та постачальників зі спеціальними обов'язками через діяльність за Кодексом газотранспортної системи, затвердженим Постановою Національної комісії № 2493 від 30.09.2015 [77].

3. ТОВ «ГК «Нафтогаз України» в групі суб'єктів ПАТ «НАК «Нафтогаз України», конкурує з усіма постачальниками природного газу, що зазначені в Переліку постачальників природного газу, на яких покладено спеціальні обов'язки щодо постачання природного газу побутовим споживачам та релігійним організаціям, з огляду на наступне:

- має можливість діяти на території всієї України (не тільки Дніпропетровської області, що є територією виконання спеціальних обов'язків);

- входить до групи суб'єктів ПАТ «НАК «Нафтогаз України», що є головним та фактично єдиним постачальником ресурсу природного газу для потреб населення за цінами ПСО, а отже має достатню ринкову владу, і потенціал для монополізації ринку постачання природного газу;

- відповідно до пункту 3 Положення ПСО № 867 [88] отримало можливість переходу до неї побутових споживачів діючих постачальників зі спеціальними обов'язками, які втрачають постачальника.

Окрім того, відповідно до даних таблиці 3.4., автором встановлено, що частка ПАТ «НАК «Нафтогаз України» на ринку постачання природного газу населенню за період 2018-2019 рр, зросла на 0,52% (з 1,89% в 2018 році до 2,41% в 2019 році).

Таблиця 3.4

Визначення частки ПАТ «НАК «Нафтогаз України» на ринку постачання природного газу населенню в 2018-2019 рр.

Показник	2018 рік	2019 рік
Споживання побутових споживачів, млрд куб. м	10,6	8,3
Споживання побутових споживачів за ПСО, млрд куб. м	10,6	8,0
Обсяг постачання природного газу ПАТ «НАК «Нафтогаз України» безпосередньо побутовим споживачам (населенню), млрд куб. м	0,2	0,2
Частка ПАТ «НАК «Нафтогаз України» на ринку постачання природного газу населенню, %	1,89%	2,41%

Сформовано автором за даними [13; 16; 88].

Дослідження інших факторів, які впливають на вихід на ринок постачання конкурентів, на оцінку потенційних конкурентів, а саме: коливання цін на природний газ (періоди: 01.12.2015-01.04.2017; 01.04.2017-01.11.2018; 01.11.2018 – 03.04.2019; 03.04.2019 – 01.02.2020). Для аналізу чинників, які впливають на вихід на ринок постачання природного газу конкурентів, на оцінку потенційних конкурентів, а саме - коливання цін на природний газ, досліджено оптовий ринок газу України, який в свою чергу розділений на два сегменти: регульований та нерегульований.

Регульований сегмент оптового ринку природного газу функціонував згідно зі статтею 11 Закону України «Про ринок природного газу» [99] та постановами Кабінету Міністрів України відповідно до періоду, що розглядається (таб. 3.5).

Таблиця 3.5

Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу (далі – Положення про ПСО №867)

Період дії Положення	Дата та номер Положення
грудень 2015 року - квітень 2017 року	Постанова КМУ від 01.10.2015 №758
квітень 2017 року - листопад 2018 року	Постанова КМУ від 22.03.2017 №187
листопад 2018 року – травень 2020 року	Постанова КМУ від 19.10.2018 №867

Сформовано автором за [86; 87; 88]

Положенням про ПСО №867, у рамках оптового ринку природного газу, було покладено спеціальні обов'язки на:

- АТ «Укргазвидобування» та АТ «ДАТ «Чорноморнафтогаз» – продавати видобутий природний газ НАК «Нафтогаз України» для формування ресурсу природного газу для побутових споживачів, релігійних організацій (крім обсягів, що використовуються для провадження їх виробничо-комерційної діяльності), державного підприємства України «Міжнародний дитячий центр «Артек» та виробників теплової енергії для всіх категорій використання природного газу на умовах та у порядку, що визначені Положенням про ПСО №867;

- НАК «Нафтогаз України» – придбавати природний газ, видобутий АТ «Укргазвидобування» та АТ «ДАТ «Чорноморнафтогаз», для формування ресурсу природного газу для вищезазначених споживачів на умовах, визначених Положенням про ПСО №867, та в інших оптових продавців, у тому числі за кордоном, у випадку, коли обсяги видобутку товарного природного газу АТ «Укргазвидобування» та АТ «ДАТ «Чорноморнафтогаз» недостатні для формування зазначеного ресурсу природного газу;

- НАК «Нафтогаз України» – продавати природний газ постачальникам, на яких Положенням про ПСО №867 покладено спеціальні обов'язки, для потреб побутових споживачів, релігійних організацій (крім обсягів, що використовуються для провадження їх виробничо-комерційної діяльності) та державного підприємства України «Міжнародний дитячий центр «Артек» за цінами, на умовах та у порядку, що визначені Положенням про ПСО №867.

Крім цього, слід зазначити, що відповідно до Постанови Про внесення змін до Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу, від 24.01.2020, №17 [83], був викладений п. 13 ПСО №867 в новій редакції: «З 1 січня 2020 р. НАК «Нафтогаз України» здійснює продаж/постачання природного газу відповідно до пунктів 7, 8 і 11 цього Положення за цінами, що встановлюються продавцем (постачальником) і покупцем (споживачем), але не вище рівня, який, зокрема, враховує середньоарифметичне значення фактичних цін (End of Day) природного газу на наступну добу поставки газу (Day-Ahead and Weekend) на нідерландському газовому хабі (ТТФ) за період 1-22 числа місяця постачання газу відповідно до інформації біржі Powernext/ЕЕХ, різницю (спред) між ціною на хабі ТТФ та кордоні України і тариф на послуги транспортування природного газу для точки входу в Україну на міждержавному з'єднанні з Польщею/Словаччиною/Угорщиною».

Дані щодо оптових цін природного газу на регульованому сегменті ринку наведені рис. 3.3. Протягом аналізованого періоду, спостерігалися наступні тенденції:

- грудень 2015 р. – травень 2016 р.: ціна стабільна, на рівні 6 240,36 грн за 1 тис. м³;

- травень 2016 - червень 2016 р.: ціна впала на 5% та досягла рівня 5 930,4 грн за 1 тис. м³ (зображено зеленим кольором на діаграмі 3.4);

- червень 2016 – жовтень 2018 р.: ціна стабільна, на рівні 5 930,4 грн за 1 тис. м³;

- жовтень 2018 – листопад 2018 р.: ціна зросла на 26% та досягла рівня 7 482,61 грн за 1 тис. м³ (зображено оранжевим кольором на діаграмі 3.4);

- листопад 2018 – квітень 2019 р.: ціна стабільна, на рівні 7 482,61 грн за 1 тис. м³;

- квітень 2019 - жовтень 2019 р.: ціна впала на 31% та досягла рівня 5127,3125 грн за 1 тис. м³ (зображено зеленим кольором на діаграмі 3.4);

- жовтень 2019 - лютий 2020 р.: ціна коливається на +/- 10%.

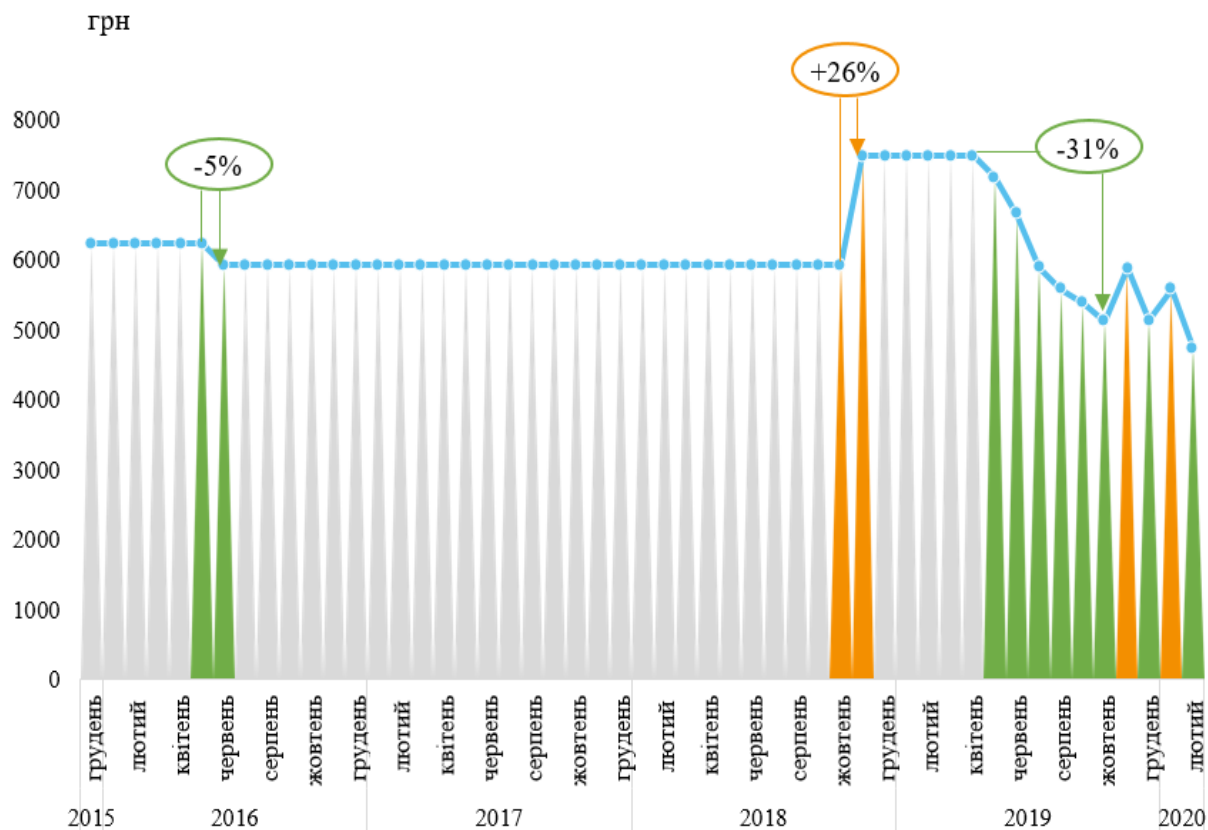

Рис.3.4. Оптові ціни природного газу на регульованому сегменті ринку, з ПДВ, за 1 тис. м³

Узагальнено автором

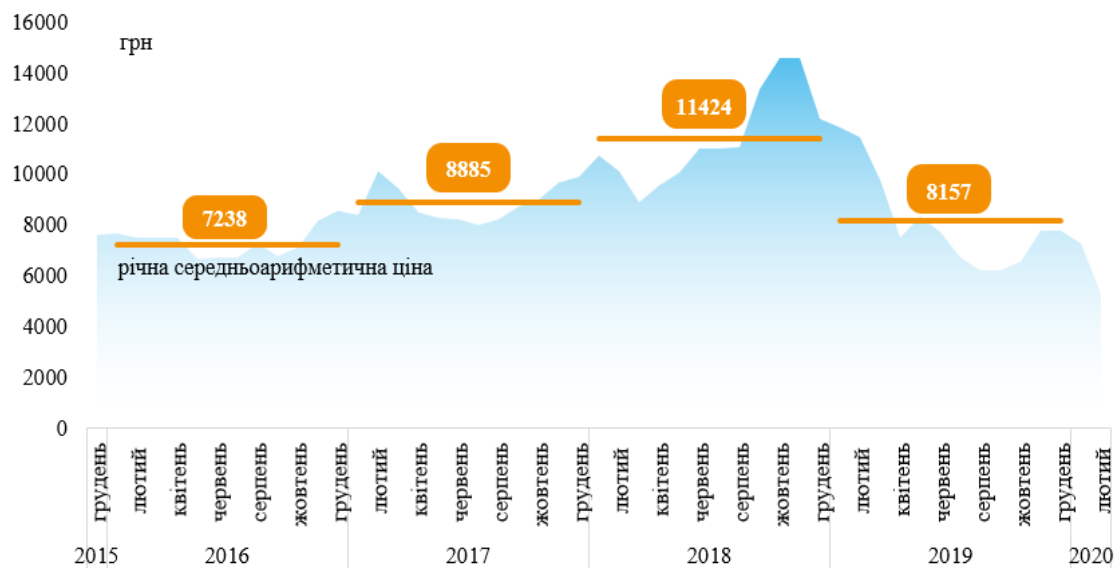

Рис.3.5. Оптові ціни природного газу на регульованому сегменті ринку, з ПДВ, за 1 тис. м³

Узагальнено автором

3.3. Складання переліку основних продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів) природного газу в Україні

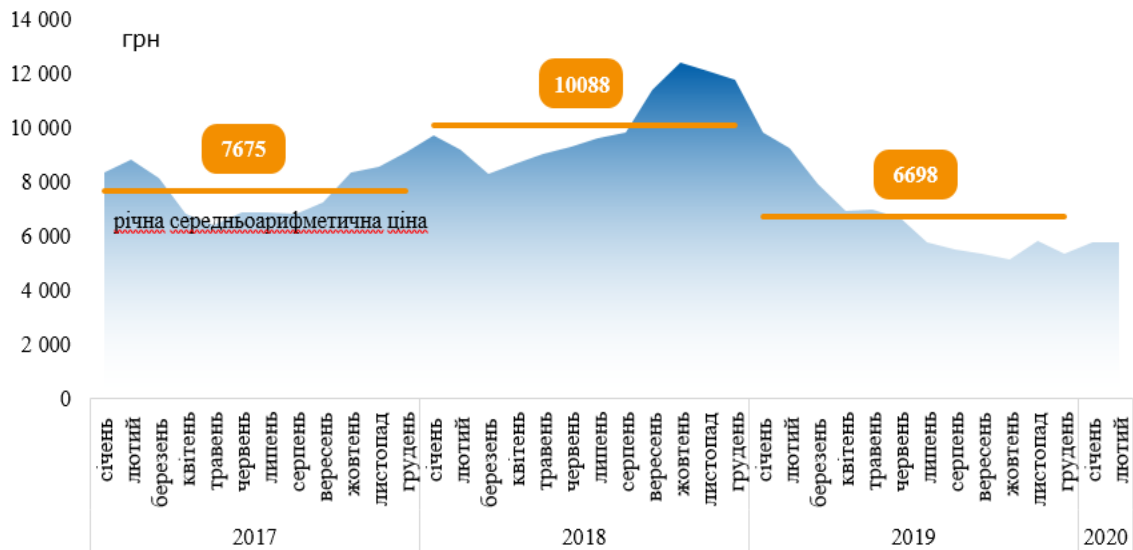

Рис.3.6. Середньозважені ціни на природний газ за результатами електронних біржових торгів на ТБ «Українська енергетична біржа», з ПДВ, за 1 тис. м³

Узагальнено автором

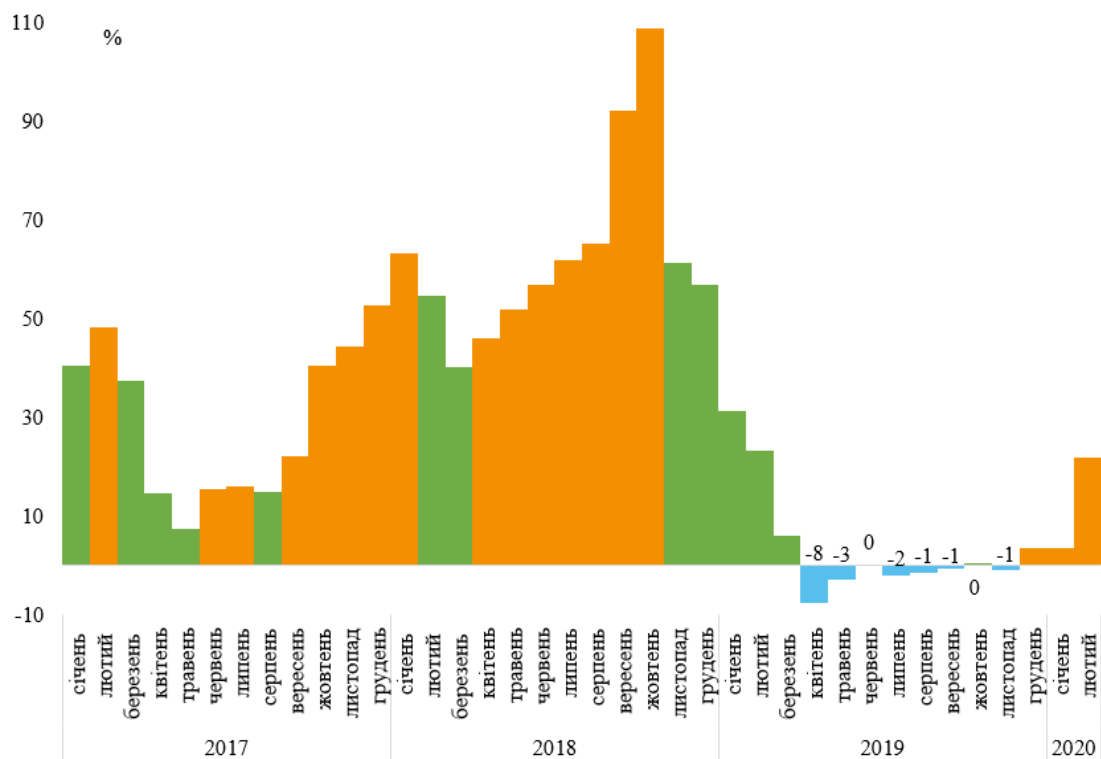

Рис. 3.7. Різниця оптових цін, %

Узагальнено автором

Ціни змінювалися у зв'язку з дією нових Постанов, а також відповідно до зниження цін на природний газ за кордоном.

В результаті дослідження оптової ціни на нерегульованому ринку, було встановлено, наступне:

- ціни на природний газ із ресурсів Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України», продаж/постачання Компанією якого не підпадає під дію спеціальних обов'язків для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу (рис. 3.5);

- середньозважені ціни на природний газ за результатами електронних біржових торгів на ТБ «Українська енергетична біржа» (рис. 3.6).

Найвищі ціни (за період, що розглядається) на природний газ із ресурсів НАК «Нафтогаз України» на нерегульованому ринку були в 2018 році (середньоарифметичне значення – 11 424 грн за 1 тис м³), найнижчі – в 2016 році (середньоарифметичне значення – 7 238 грн за 1 тис м³).

Найвищі ціни на природний газ за результатами електронних біржових торгів на ТБ «Українська енергетична біржа» були в 2018 році (середньоарифметичне значення – 10 088 грн за 1 тис м³), найнижчі – в 2019 році (середньоарифметичне значення – 6 698 грн за 1 тис м³).

Щоб визначити, чи може іншому постачальнику бути вигідним постачання не в рамках ПСО, розглянемо нижче різницю величини середньозважених цін електронних біржових торгів на ТБ «Українська енергетична біржа» та оптових цін на регульованому сегменті (рис. 3.7).

На рис. 3.7, зображено відносне значення різниці оптових цін (РОЦ) за наступною формулою:

$$\text{РОЦ} = \frac{\text{Ц}_{\text{нрс}} * 100}{\text{Ц}_{\text{рс}}} - 100, \quad (3.5)$$

де: $\text{Ц}_{\text{нрс}}$ - середньозважені ціни на природний газ за результатами електронних біржових торгів на ТБ «Українська енергетична біржа»;

$\text{Ц}_{\text{рс}}$ - оптові ціни природного газу на регульованому сегменті (в рамках ПСО №867).

На діаграмі 3.7, кольорами відображено:

- зелені стовпчики – в наступному місяці різниця оптових цін менша за попередній місяць (тобто, значення оптових цін на нерегульованому ринку наближається до цін регульованого ринку);

- оранжеві стовпчики – в наступному місяці різниця оптових цін більша за попередній місяць;

3.3. Складання переліку основних продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів) природного газу в Україні

- блакитні стовпчики – оптова ціна природного газу на нерегульованому ринку нижча за оптову ціну регульованого ринку (ПСО №867). Відповідні відсотки зображені над стовпчиками.

Дослідивши різницю оптових цін на нерегульованому ринку та регульованому ринку в досліджуваному періоді (січень 2017 року – лютий 2020 року) та різницю середньозваженої ціна на природний газ за результатами електронних біржових торгів на ТБ «Українська енергетична біржа з кінцевою ціною природного газу для споживачів в березні-грудні 2019 року, встановлено, наступне (рис. 3.8):

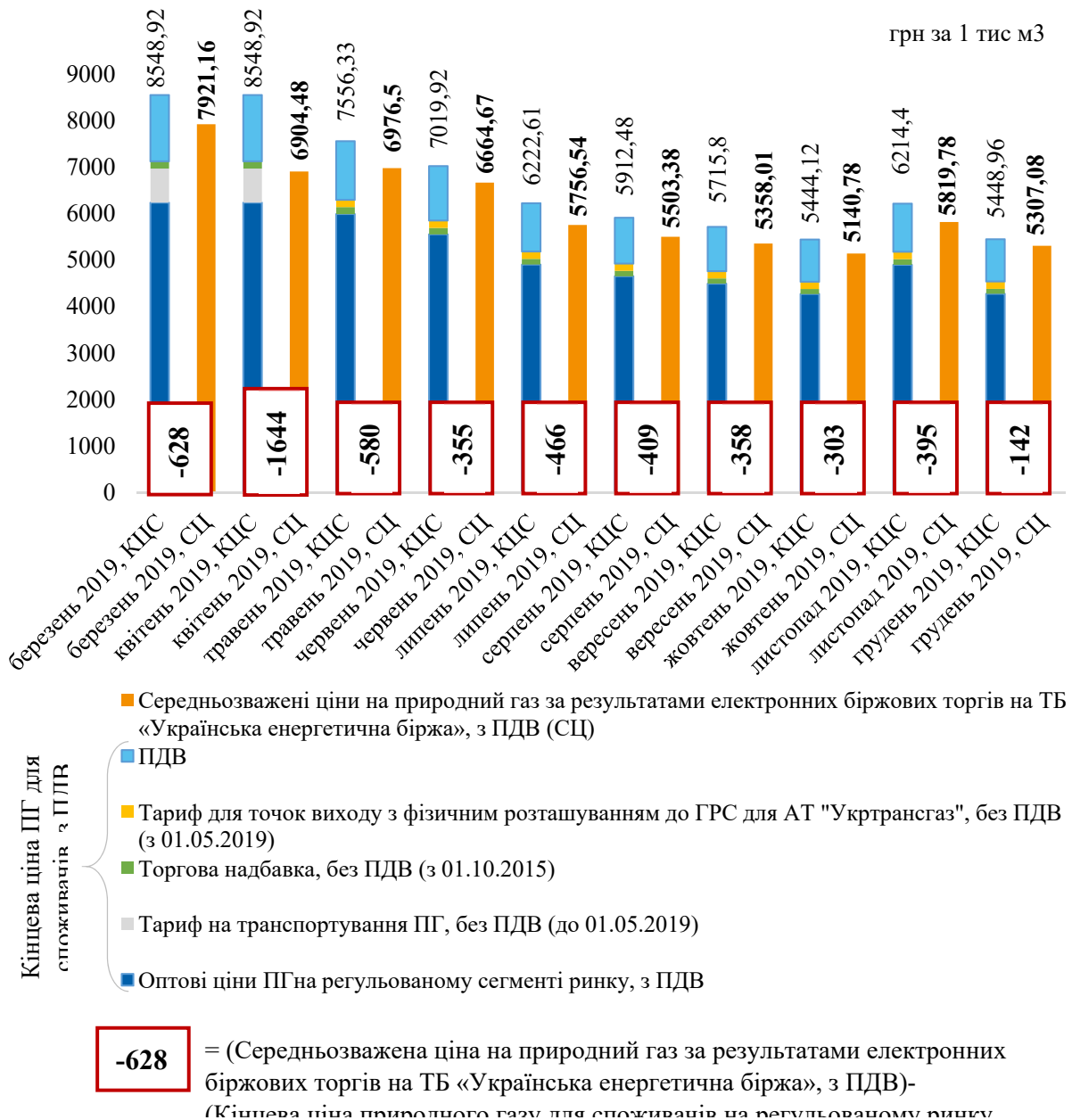

Рис. 3.8. Різниця оптової середньозваженої ціни на природний газ на нерегульованому ринку проти кінцевої ціни для споживачів, грн.

Розраховано автором

– різниця оптових цін менша за попередній місяць (тобто, значення оптових цін на нерегульованому ринку наближається до цін регульованого ринку), в наступних періодах: січень 2017 року; березень – травень 2017 року; серпень 2017 року; лютий – березень 2018 року; листопад 2018 – березень 2019 року.

– в періодах зазначених далі за текстом, різниця оптових цін в наступному місяці більша за попередній місяць: лютий 2017 року; травень – липень 2017 року; вересень 2017 року – січень 2018 року; квітень – жовтень 2018 року; грудень 2019 – лютий 2020 року.

– оптова ціна природного газу на нерегульованому ринку нижча за оптову ціну регульованого ринку (ПСО №867), в наступному періоді: квітень 2019 – листопад 2019 року;

– в березні-грудні 2019 року, оптові середньозважені ціни на природний газ на нерегульованому ринку були нижчими за кінцеві ціни для споживачів на регульованому ринку на 142-1644 грн за 1 тис м³.

Таким чином, враховуючи наведене вище, встановлено, що постачальники не обмежені спеціальними обов'язками передбаченими ПСО №867, мали можливість купувати природний газ за більш вигідними умовами на нерегульованому ринку (не в рамках ПСО №867) і постачати побутовим споживачам (населенню).

Отже, можемо дійти наступних висновків.

1. Ринок постачання природного газу побутовим споживачам є конкурентним. Реальними та потенційними конкурентами на ринку постачання природного газу населенню є:

– Постачальники, що вже визначені в Переліку постачальників природного газу, на яких покладено спеціальні обов'язки щодо постачання природного газу побутовим споживачам та релігійним організаціям (Постанова КМУ № 867): ТОВ «Вінницязгаз збут», ТОВ «Волиньгаз збут», ТОВ «Дніпропетровськгаз збут», ТОВ «Житомиргаз збут», ТОВ «Закарпатгаз збут», ТОВ «Запоріжгаз збут», ТОВ «Київоблгаз збут», ТОВ «Львівгаз збут», ТОВ «Івано-Франківськгаз збут», ТОВ «Миколаївгаз збут», ТОВ «Рівнегаз збут», ТОВ «Сумигаз збут», ТОВ «Харківгаз збут», ТОВ «Хмельницькгаз збут», ТОВ «Чернівцігаз збут», ТОВ «Кременчукгаз-постачання», ПАТ «Донецькміськгаз», ПАТ «Донецькоблгаз», Дочірнє підприємство «КиївгазЕнерджи» ПАТ «Київгаз», ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України», ТОВ «Поліссягаз», ТОВ «Торговий дім «Лубнигаз», ПАТ «Луганськгаз», ПАТ «Макіївкагаз», ТОВ «Азовгаз», Дочірнє підприємство «Газ Мелітополя» ПАТ «Мелітопольгаз», ТОВ «Одесагаз-постачання», ТОВ «Полтавагаз збут», ТОВ «Тернопільоблгаз», Дочірнє підприємство «Газпостач» ПАТ «Тернопільміськгаз», ТОВ «Уманьгаз збут», ТОВ «Херсонрегіонгаз», ТОВ «Черкасигаз збут», Дочірнє підприємство

«Шепетівкагаз» ПАТ «Шепетівкагаз», Дочірнє підприємство «Монтажник» ТОВ «Кристал», ТОВ «Газовик», ТОВ «Газпостачсервіс», Державне підприємство «Кременецьке управління постачання газу».

– Незалежні постачальники (кількість яких становить станом на дату проведення дослідження (662 станом на 16.04.2020 [55]), що можуть потрапити до переліку постачальників природного газу, на яких покладено спеціальні зобов'язання.

– Будь-який незалежний постачальник (кількість яких становить станом на дату проведення дослідження (662 станом на 16.04.2020 [55])).

2. НАК «Нафтогаз України», ПАТ «Укртрансгаз» та ТОВ «ГК «Нафтогаз України» мають вирішальний вплив на діяльність Операторів ГРМ та постачальників для потреб населення, а саме:

– ПАТ «НАК «Нафтогаз України» є акціонером майже всіх Операторів ГРМ, отже контролює і має вплив на їх діяльність. При цьому, частка ПАТ «НАК «Нафтогаз України» на ринку постачання природного газу населенню за період 2018-2019 рр, зросла на 0,52% (з 1,89% в 2018 році до 2,41% в 2019 році).

– ПАТ «Укртрансгаз» має можливість впливу на Операторів газорозподільних систем та постачальників зі спеціальними обов'язками через діяльність за Кодексом газотранспортної системи, затвердженим Постановою Національної комісії № 2493 від 30.09.2015 [77].

– ТОВ «ГК «Нафтогаз України» в групі суб'єктів ПАТ «НАК «Нафтогаз України», конкурує з усіма постачальниками природного газу, що зазначені в Переліку постачальників природного газу, на яких покладено спеціальні обов'язки щодо постачання природного газу побутовим споживачам та релігійним організаціям, з огляду на наступне:

а) має можливість діяти на території всієї України (не тільки Дніпропетровської області, що є територією виконання спеціальних обов'язків);

б) входить до групи суб'єктів ПАТ «НАК «Нафтогаз України», що є головним та фактично єдиним постачальником ресурсу природного газу для потреб населення за цінами ПСО, а отже має достатню ринкову владу, і потенціал для монополізації ринку постачання природного газу.

Слід, зазначити, що АМКУ не врахував можливу наявність значної ринкової влади ТОВ «ГК «Нафтогаз України». Проведення додаткового дослідження, у відповідності до пунктів 12.2.2-12.2.9 «Тимчасових методичних рекомендацій щодо визначення основних типів товарних ринків» (затверджені розпорядженням АМКУ від 27.01.2004, № 24-р) [93], дозволить визначити, чи наявна значна ринкова влада та якою мірою її існування відповідає критерію ефективності діяльності ринка.

3. Протягом грудня 2015 року – лютого 2020 року спостерігалися різні тенденції оптових цін природного газу на регульованому сегменті ринку природного газу. Переважно ціни були стабільні, лише у періодах жовтень 2018 – листопад 2018 р. та квітень 2019 - жовтень 2019 р. спостерігалось значне падіння цін. Станом на жовтень 2019 - лютий 2020 р.: ціни коливались у межах +/- 10%. Ціни змінювалися у зв'язку з дією нових Постанов, а також відповідно до зниження цін на природний газ за кордоном.

4. Протягом періоду січень 2017 року – лютий 2020 року спостерігалися наступні тенденції оптових цін природного газу на нерегульованому сегменті ринку природного газу. Найвищі ціни на природний газ із ресурсів НАК «Нафтогаз України» на нерегульованому ринку були в 2018 році (середньоарифметичне значення – 11 424 грн за 1 тис 3), найнижчі – в 2016 році (середньоарифметичне значення – 7 238 грн за 1 тис 3). Найвищі ціни на природний газ за результатами електронних біржових торгів на ТБ «Українська енергетична біржа» були в 2018 році (середньоарифметичне значення – 10 088 грн за 1 тис 3), найнижчі – в 2019 році (середньоарифметичне значення – 6 698 грн за 1 тис 3).

5. Дослідивши різницю оптових цін на нерегульованому ринку та регульованому ринку в досліджуваному періоді (січень 2017 року – лютий 2020 року) та різницю середньозваженої ціна на природний газ за результатами електронних біржових торгів на ТБ «Українська енергетична біржа» з кінцевою ціною природного газу для споживачів в березні-грудні 2019 року ми встановили наступне. Значення оптових цін на нерегульованому ринку наближались до цін регульованого ринку у періодах: січень 2017 року; березень – травень 2017 року; серпень 2017 року; лютий – березень 2018 року; листопад 2018 – березень 2019 року. Різниця оптових цін в наступному місяці була більша за попередній місяць у періодах: лютий 2017 року; травень – липень 2017 року; вересень 2017 року – січень 2018 року; квітень – жовтень 2018 року; грудень 2019 – лютий 2020 року. Оптова ціна природного газу на нерегульованому ринку була нижча за оптову ціну регульованого ринку (ПСО №867) у періоді: квітень 2019 – листопад 2019 року. У березні-грудні 2019 року оптові середньозважені ціни на природний газ на нерегульованому ринку були нижчими за кінцеві ціни для споживачів на регульованому ринку на 142-1644 грн за 1 тис м3.

6. Дослідженням встановлено, що в період квітень 2019 – листопад 2019 року, постачальники не обмежені спеціальними обов'язками передбаченими ПСО №867, мали можливість купувати природний газ за більш вигідними умовами на нерегульованому ринку (не в рамках ПСО №867) і постачати побутовим споживачам (населенню).

3. 4. Визначення бар'єрів вступу на ринок та виходу з ринку газу для суб'єктів господарювання

Положення Методики визначення монопольного (домінуючого) становища СГ унормовує, що бар'єрами для вступу потенційних конкурентів на відповідний ринок є:

- обмеження за попитом, пов'язані з високою насиченістю ринку товарами (товарними групами) та низькою платоспроможністю покупців;
- адміністративні обмеження;
- економічні та організаційні обмеження;
- екологічні обмеження;
- нерозвиненість ринкової інфраструктури;
- інші обмеження, що спричиняють суттєві витрати, необхідні для вступу на певний ринок товару (товарної групи).

Наявність хоча б одного бар'єру вступу на ринок, що не може бути подоланий суб'єктом господарювання протягом 1 - 2 років унаслідок неможливості компенсації за цей час витрат, необхідних для вступу на ринок, розглядається як ознака того, що суб'єкт господарювання не є потенційним конкурентом.

Бар'єрами вступу на ринок комплексної послуги з розподілу та постачання природного газу побутовим споживачам інших суб'єктів господарювання є:

- фактори економічного та організаційного характеру, пов'язані з технологічними особливостями діяльності з розподілу природного газу;
- нормативно-правові та організаційно-господарські бар'єри діяльності з постачання природного газу побутовим споживачам.

Закон України «Про захист економічної конкуренції» містить поняття, пов'язані з початком та завершенням діяльності суб'єктів господарювання з реалізації товарів на певному товарному ринку [95]. Це, зокрема, поняття «бар'єри для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання» (частина перша статті 12 Закону), «обмеження доступу на ринок (вихід з ринку) інших суб'єктів господарювання» (пункт 5 частини другої статті 6 Закону), «перешкоди доступу на ринок (виходу) з ринку інших суб'єктів господарювання» (пункт 7 частини другої статті 13 Закону).

Відповідно до пункту 1.3. Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку [62]:

- бар'єри вступу на ринок - обставини, що перешкоджають новим суб'єктам господарювання почати конкурувати на рівних із суб'єктами господарювання, що вже діють на певному товарному ринку;

– бар'єри виходу з ринку - обставини, що перешкоджають (обмежують) суб'єктам господарювання, що діють на цьому ринку, покинути його з метою знайти на інших товарних ринках покупців (продавців) у зв'язку з труднощами реалізації того, у що був вкладений капітал.

Поняття «доступ на ринок» слід розуміти як можливість вступу на нього. При цьому як вступ на ринок слід розглядати початок реалізації на відповідному ринку товарів (у значенні абзацу тринадцятого статті 1 Закону «Про захист економічної конкуренції») суб'єктом господарювання, який до цього часу не реалізовував ці товари на зазначеному ринку, у тому числі надходження відповідних товарів із-за географічних меж відповідного ринку. Як вступ на ринок має розглядатися також поява на відповідному ринку товарів, що реалізуються суб'єктом господарювання, який в минулому реалізовував на цьому ринку свої товари, але в подальшому протягом тривалого часу не реалізовував товари на відповідному ринку.

Як тривалий час доцільно розглядати період, що, як правило, не менш ніж удвічі перевищує звичайний час обороту авансованого капіталу у відповідній галузі. У будь-якому випадку як тривалий має розглядатися час, що перевищує три роки.

Як перешкоди доступу на ринок виступають певні обставини (чинники), внаслідок яких суб'єкти господарювання, що вступають на певний товарний ринок, не мають змоги або можуть не мати змоги конкурувати на рівних із суб'єктами господарювання, які вже діють на цьому ринку.

Внаслідок неможливості суб'єктів господарювання, які вступають на ринок, конкурувати на рівних з тими, хто вже діє на цьому ринку, виникають обмеження доступу на ринок. Вони виявляються у відсутності чи неістотності вступу нових суб'єктів господарювання на відповідний товарний ринок протягом тривалого часу або ж неможливість для таких суб'єктів господарювання тривалий час здійснювати діяльність на ньому. Неістотність вступу нових суб'єктів господарювання на відповідний товарний ринок має місце у випадках, коли поява таких суб'єктів господарювання на ринку суттєво не змінює його структуру.

Перешкоди та обмеження доступу на ринок, що знаходяться між собою у причинно-наслідковому зв'язку, є, головним чином, двома сторонами бар'єру для доступу на ринок, який виступає як сукупність зазначених перешкод та обмежень доступу.

Необхідно підкреслити, що це стосується оцінки дій (бездіяльності), що розглядаються як зловживання монопольним (домінуючим) становищем, а не визначення монопольного (домінуючого) становища відповідача.

У випадку антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, передбачених пунктом 5 частини другої статті 6 Закону «Про захист економічної конкуренції», для визнання відповідних дій (бездіяльності) порушенням законодавства про захист економічної конкуренції необхідним є встановлення або того, що вони стосуються обмеження доступу на ринок (виходу з ринку) інших суб'єктів господарювання, покупців, продавців (якщо йдеться про узгоджені дії, які призвели до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції), або ж того, що вони стосуються утворення перешкод доступу на ринок (якщо йдеться про узгоджені дії, які можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, оскільки можливість обмеження доступу виступає як перешкода доступу).

У випадку ж визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання відповідно до частини першої статті 12 Закону «Про захист економічної конкуренції» необхідним є встановлення наявності та аналіз бар'єра.

При проведенні дослідження умов вступу на ринок потенційних конкурентів необхідно виявити існування бар'єрів, що перешкоджають вступу на ринок, і оцінити можливість подолання потенційними конкурентами цих бар'єрів.

Основні типи бар'єрів, що перешкоджають вступу на ринок потенційних конкурентів, які при дослідженні підлягають виявленню [93]:

- Адміністративні бар'єри;
- Економічні й організаційні обмеження в тому числі: нерозвиненість ринкової інфраструктури; вплив вертикальної горизонтальної інтеграції; бар'єри що пов'язані з ефектом масштабу; бар'єри що базуються на абсолютній перевазі рівня витрат, бар'єри пов'язані із суттєвими витратами або обсягами інвестицій, що необхідні для вступу на певний товарний ринок;
- Екологічні обмеження;
- Обмеження за попитом;
- Стратегія поведінки значимих суб'єктів господарювання, що діють на ринку.

Адміністративні бар'єри. Визначається наявність (відсутність) обмежень діяльності суб'єктів господарювання на певному товарному ринку, які встановлюють органи влади, органи адміністративно-господарського управління та контролю, а саме: ліцензування окремих видів діяльності, квотування, рішення органів влади, органів адміністративно-господарського управління та контролю щодо заборони ввезення (вивезення) товарів за межі певної території,

перешкоди (обмеження) у наданні земельних ділянок, виробничих і конторських приміщень тощо

Економічні й організаційні обмеження. При проведенні дослідження виявляється вплив економічних факторів державної політики щодо інвестицій, кредитів, податків, цін, тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та наслідки її впливу на певний товарний ринок; середньогалузевої норми прибутку; рівень ризику, пов'язаний з капіталовкладеннями (строки окупності капітальних вкладень); неплатежі; інші показники, що визначають ефективність функціонування суб'єктів господарювання на певному товарному ринку. Для ринків, на яких діють суб'єкти малого бізнесу, доцільно визначати наявність (відсутність) підтримки малого бізнесу, її ефективність.

До економічних бар'єрів можна віднести: нерозвиненість ринкової інфраструктури; вплив вертикальної горизонтальної інтеграції; бар'єри що пов'язані з ефектом масштабу; бар'єри що базуються на абсолютній перевазі рівня витрат, бар'єри пов'язані із суттєвими витратами або обсягами інвестицій, що необхідні для вступу на певний товарний ринок.

Нерозвиненість ринкової інфраструктури. Аналізується стан та наявність (відсутність) необхідних засобів комунікації (транспорту, зв'язку), наявність суб'єктів господарювання, що надають консалтингові, лізингові та інші види послуг. Дослідженню підлягає транспортна доступність певного ринку для потенційних конкурентів:

- доцільність додаткових витрат для вступу на ринок - рівень додаткових витрат у співвідношенні до вартості певного товару;

- віддалення транспортування - наявність можливих обмежень транспортування, обумовлені технічними характеристиками.

Вплив вертикальної (горизонтальної) інтеграції. Визначається ступінь використання суб'єктами господарювання, що інтегровані у вертикальні структури, усіх можливих привілеїв внутрішньо-корпоративних зв'язків та їхній вплив на діяльність інших незалежних суб'єктів. Вплив горизонтальної інтеграції суб'єктів господарювання визначається наявністю можливості, наприклад, встановлювати, «цінові бар'єри» щодо обмеження вступу на ринок потенційних конкурентів або усунення з ринку діючих. Дослідження здійснюється методом опитування конкурентів і потенційних конкурентів.

Бар'єри, що пов'язані з ефектом масштабу. Визначенню підлягає рівень ефективного масштабу (обсягу) виробництва (реалізації) певного товару за умови економії за рахунок зменшення витрат на одиницю товару; розподілення витрат між групою суб'єктів господарювання, які випускають (реалізують) один

і той же товар, і яке дасть їм економію на одиницю товару; наявність спільних витрат у суб'єктів господарювання, які в подальшому можуть використовуватися в інших сферах виробництва, на одиницю товару. Достатньо високий рівень ефективного масштабу (обсягу) діяльності на такому товарному ринку встановлює перешкоди, які пов'язані з більш високими витратами для досягнення цього рівня новими суб'єктами господарювання, що зменшує їх конкурентоспроможність на ринку порівняно з діючими на ринку суб'єктами господарювання цього товару і зменшує привабливість (доцільність) вступу на ринок для потенційних конкурентів. Вагомість, економічна обґрунтованість цього фактору (терміни та рівень витрат на подолання цього бар'єру) оцінюється шляхом опитування діючих і потенційних суб'єктів господарювання, а також галузевих фахівців.

Бар'єри, що базуються на абсолютній перевазі рівня витрат. Досліджуються бар'єри, що виникають у випадку, коли витрати на одиницю продукції у суб'єктів господарювання, які діють на відповідному товарному ринку, значно нижчі, ніж у можливих конкурентів. Необхідно проаналізувати причини зазначених відмінностей у рівнях витрат, зокрема: значні стартові витрати для вступу на ринок; обмеження щодо доступу потенційних конкурентів до дешевих і більш вигідних джерел сировини; технологічну перевагу тощо.

Бар'єри, пов'язані із суттєвими витратами або обсягами інвестицій, що необхідні для вступу на певний товарний ринок. Для визначення наявності цих бар'єрів аналізується:

- ефективність капітальних витрат;
- їхні обсяги, пов'язані з налагодженням випуску певного товару потенційними конкурентами;
- вартість і термін окупності нового будівництва, реконструкції або технічного переозброєння діючих потужностей, оскільки значний рівень первинного капіталу, потрібний для вступу на певний товарний ринок, та високі відсоткові ставки за кредит є значною перешкодою для вступу на ринок потенційних конкурентів.

Екологічні обмеження. Визначається наявність обмежень (заборони) органів екологічної безпеки, природоохоронних органів і громадських організацій щодо розширення масштабів діяльності на певному товарному ринку, зокрема будівництва нових виробничих і складських об'єктів, транспортних комунікацій тощо.

Обмеження за попитом. Наявність бар'єру, пов'язаного з попитом, визначає ступінь насиченості ринку певним товаром, яка в умовах існуючого рівня платоспроможності споживачів відповідає або перевищує потребу

споживачів на цьому товарному ринку, тобто достатність існуючої пропозиції достатньою для задоволення попиту діючими суб'єктами господарювання.

Для визначення зазначеного бар'єру необхідно, по змозі, досліджувати обсяг товарного ринку за попитом (потребами) і пропозицією окремо, використовуючи дані опитування споживачів товару, що досліджується. Крім того, доцільно використовувати (за наявності) інформацію щодо еластичності попиту залежно від зміни ціни.

Стратегія поведінки значимих суб'єктів господарювання, що діють на ринку. Для оцінки стратегії поведінки значимих суб'єктів господарювання, що діють на ринку, досліджується цінова та збутова стратегія значимих суб'єктів господарювання певного товару, їхня політика щодо конкурентів як власників патентів, ліцензій, торгових знаків тощо.

Крім того, визначається наявність тривалих господарських зв'язків значимих суб'єктів господарювання із суб'єктами господарювання, що постачають матеріально-технічні ресурси, і покупцями (споживачами) певного товару (групи товарів), або наявності значних обігових коштів (достатня маса прибутку), які надають можливість певним покупцям (споживачам) забезпечувати особливий режим розрахунків із суб'єктами господарювання, що також ставить їх у привілейовані; або більш вигідне становище щодо потенційних конкурентів.

Необхідно також визначити наявність (відсутність) довгострокових угод щодо постачання (збуту) певного товару.

Добровільні стандарти можуть свідчити про наявність антиконкурентних узгоджених дій для встановлення перешкод для вступу на ринок.

Перелік показників, що аналізуються у процесі виявлення бар'єрів вступу на певний товарний ринок, може розширюватися (звужуватися) відповідно до галузевих або регіональних обставин. Проаналізуємо докладніше кожен з бар'єрів.

I. Адміністративні бар'єри.

I.1. Необхідність відкриття рахунку зі спеціальним режимом використання.

Цей бар'єр характерний для сегменту постачальників ПСО ринку постачання природного газу населенню.

З 1 жовтня 2015 року по 1 квітня 2017 року діяла вимога частини шостої статті 11 Закону України «Про ринок природного газу», відповідно до якої «Для проведення розрахунків за спожитий природний газ постачальники природного газу, на яких покладені спеціальні обов'язки для забезпечення загальноосупільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу,

їх структурні підрозділи, а також оптові продавці, що здійснюють продаж природного газу таким постачальникам на виконання спеціальних обов'язків, покладених на таких продавців, відкривають в установах уповноважених банків поточні рахунки із спеціальним режимом використання для зарахування коштів, що надходять як плата за спожитий природний газ від споживачів». Законом заборонялося зарахування на інші рахунки коштів за спожитий природний газ, який постачався постачальниками природного газу на виконання спеціальних обов'язків, покладених на них Кабінетом Міністрів України. Частина шоста статті 11 втратила чинність з 1 квітня 2017 року.

З 01.04.2017 року вимога відкрити та використовувати рахунки із спеціальним режимом використання (як для постачальників з ПСО так і для постачальників без таких обов'язків, які виявили бажання придбати природний газ у НАК «Нафтогаз України» за гарантованою ціною для потреб населення) містилася в пункті 4 Положень про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу, які затверджувалися Постановами КМУ [86; 87; 88].

Розглянемо можливості подолання цього бар'єру. Коло постачальників, що можуть відкрити спецрахунок, не обмежено переліком, визначеним в додатку до «Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу».

Підпункт 6 п. 3 розділу 1 «Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків - резидентів і нерезидентів», яка затверджена постановою Правління Національного банку України 12 листопада 2003 року № 492 [43] дає наступне визначення:

«поточний рахунок» - рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України. До поточних рахунків також належать рахунки із спеціальним режимом їх використання, що відкриваються у випадках, передбачених законами України або актами Кабінету Міністрів України.»

Даний бар'єр легко і в короткий термін усувається будь-яким ліцензіатом з постачання природного газу – незалежним постачальником, шляхом відкриття рахунку зі спеціальним режимом використання у уповноваженому банку. Окрім того, слід зазначити, що вимога щодо відкриття рахунків зі спеціальним режимом використання законодавство не закріплена для незалежних постачальників і не є умовою укладення та виконання договору про постачання

природного газу для потреб побутових споживачів. Така умова діє при оптовій закупівлі природного газу у НАК «Нафтогаз України» за визначеною ПСО ціною для наступного його продажу населенню.

Орієнтовний термін подоланий цього бар'єру суб'єктом господарювання – від одного до двох років.

І. 2. Використання об'ємних одиниць для вимірювання кількості природного газу при постачанні побутовим споживачам та заборона використовувати стандартні правила обліку газу при розрахунках з побутовими споживачами.

На сьогодні облік природного газу в Україні здійснюється у кубічних метрах за стандартних умов відповідно до «ГОСТ 2939-63 Газы. Условия для определения объема» [18] (температура 20 градусів за Цельсієм та абсолютний тиск 101,325 кПа).

Інформація про фізико-хімічні показники природного газу, зокрема щодо його теплоти згоряння, в Україні вже доводиться до кожного власника вузла обліку для забезпечення вимірювань об'єму газу, зведеного до стандартних умов.

За практикою, що склалася на ринку розподілу газу, оператори ГРМ здійснюють облік газу в кубометрах та приводять ці обсяги до стандартних умов з використанням коефіцієнту стандартних умов для тих споживачів, у яких лічильники не здійснюють автоматичного приведення обсягів споживання до стандартних умов.

Відповідно до Настанови Секретаріату Енергетичної спільноти щодо політики здійснення вимірювань у газорозподільних мережах №PG 01/2020 від 8 червня 2020 року [3] (під EASEE мається на увазі некомерційна асоціація, основна мета якої - розробка та просування загальної ділової практики (СВР) для спрощення та впорядкування бізнес процесів між усіма учасниками газової галузі, з метою створення більш ефективного європейського ринку газу, <https://easee-gas.eu/>): «Загальна ділова практика EASEE у сфері газу, СВР 2003-001/02 загалом сприяє використанню одних і тих же одиниць для тиску, енергії, обсягу та калорійності всіма особами, що займаються доставкою газу від виробника до споживачів, тобто пропагує принципи вимірювання, що їх застосовують для газової системи в цілому, тому обов'язкові одиниці для газотранспортних систем необхідно враховувати при визначенні застосовних одиниць для газорозподільних систем».

Найкраща практика в Європейському Союзі показує, що поставки газу вимірюються в м³, але умови тиску і температури відрізняються між країнами, а також стандартні умови, за яких виражаються м³.

Однак, у більшості випадків одиницями, що їх використовують для цілей виставлення рахунків (білінгу), є кВт*год, тобто споживачі сплачують за енергоємність поставленого газу, а не його об'єм.

Опираючись на європейський досвід, охарактеризуємо необхідні перетворення на шляху від лічильника до рахунку. По-перше, звернемо увагу на перетворення внаслідок фактичних умов вимірювання та місцезнаходження.

Під час визначення вимірювальних величин необхідно враховувати термодинаміку рідин, до яких відноситься і природний газ. Витрати газу вимірюються як обсяг: у м³. Проте, об'єм рідин завжди залежить від тиску і температури.

Якщо говорити простими словами, об'єм збільшується зі збільшенням температури і зменшується зі збільшенням тиску.

$$\frac{p_1 V_1}{T_1} = \frac{p_2 V_2}{T_2}, \text{ де:} \quad (3.6)$$

p = тиск; V = обсяг; T = температура.

На практиці це означає, що однакова кількість природного газу заповнить різний об'єм за різних рівнів тиску та/або температурних умов, і це буде відображено на об'ємному вимірювальному приладі. Таким чином, щоб мати достовірні та логічно обґрунтовані дані про потоки газу через систему, потоки газу необхідно показувати за однакових умов тиску та температури. Таким чином, важливо визнати та визначити умови вимірювання, а отже, перетворити об'єм газу, виміряний за фактичних, атмосферних умов, в об'ємний за стандартних умов.

Це можна робити **механічно**, шляхом використання додаткового обладнання, встановленого разом із вимірювальним приладом, або **математично** шляхом перетворення фактичних показників лічильника.

Держави-члени ЄС запровадили різні методи перетворення, щоб компенсувати умови вимірювання та привести показники об'єму до стандартних умов.

Наразі, багато європейських країн все ще використовують стандартні умови (температура 288,15 К (15 °С) та тиск 1,01325 бар(а)) замість обов'язкових нормальних умов (температура 273,15 К (0 °С) та тиск 1,01325 бар (а)).

Деякі країни призначають установку в обов'язковому порядку об'ємних коректорів, для постійного механічного перетворення тиску і температури. У цьому випадку, це визначається відповідно до різних типів споживачів, порогових значень тиску та обсягів газу, що їх поставляють.

Точки доставки до домогосподарств, як правило, не оснащені коректорами, тому перетворення здійснюють шляхом розрахунків.

У більшості випадків перетворення є обов'язком операторів ГРМ, але в конкретних випадках це може бути також постачальник або власник вимірювального обладнання.

Як правило, перетворення на стандартні умови здійснюється перед виставленням рахунків, тобто один раз за період зчитування показників/виставлення рахунків, будь то щомісяця, щокварталу, сезонно або щорічно, залежно від країни.

У Європейському Союзі вимірювані обсяги поставленого газу перетворюються з фактичних умов вимірювання на стандартні умови для управління роботою системи та цілей виставлення рахунків. Не існує такої практики, щоб різницю між показниками, отриманими за фактичних атмосферних умов, та показниками об'єму газу, перетвореними на стандартні умови, включали до втрат газорозподільної мережі. Отже, від такої практики, якщо вона існує в Договірних Сторонах, слід відмовитися.

По-друге, слід звернути увагу на перетворення внаслідок тиску

Як було роз'яснено вище, об'єм є функцією тиску і температури. Доставку споживачам зазвичай здійснюють за дуже низького тиску, в межах 0,1 - 5 бар. Оператор ГРМ має право і повинен контролювати тиск у своїй мережі до точки поставки та вимірювання. Таким чином, фактичний тиск подачі є відомим і, як правило, стабільним, а коефіцієнт перетворення тиску за стандартних умов (1,01325 бар (а)) також є постійним для певної точки доставки, частини мережі та типу споживачів.

$$V_{\text{ст. умов}} [\text{м}^3] = V_{\text{вимірюваних умов}} [\text{м}^3] \times \frac{p}{1,01325 \text{ бар}} \quad (3.7)$$

(враховуючи однакову температуру)

По-третє, слід зважати на перетворення внаслідок температури.

Температура, за якої здійснюють вимірювання газу споживачам в газорозподільних мережах, повністю залежить від місця розташування лічильника. Коли лічильник встановлюють всередині об'єкта, температурні перепади не настільки великі, але вони все одно існують і залежать від приміщення, в якому розміщений лічильник, температури повітря в середовищі та пори року. Якщо вимірювальний прилад (лічильник) розміщений на зовнішній стіні, що є дуже поширеною практикою у Договірних Сторонах, перепади температур є дуже великими і сильно залежать від сезонної температури. У такому випадку лічильник, розташований на вулиці, покаже

менше м³ взимку і більше м³ влітку, ніж реальний поставлений об'єм газу, визначений за стандартних умов. На практиці це означає, що об'ємний лічильник для домогосподарств показує менший обсяг газу, поставленого споживачам, коли фактичне споживання є більшим, і більший обсяг газу, коли споживання є меншим. Таким чином, важливо здійснити перетворення на стандартні умови, щоб мати правильні дані про поставлені об'єми та потоки газу в газорозподільній мережі та у всій газовій системі. Коефіцієнти перетворення температури визначають залежно від місця розташування лічильника (всередині об'єкта або поза об'єктом), середньодобової (якщо застосовується), місячної або сезонної температури та регіональних кліматичних умов. У кількох країнах з екстремальними погодними умовами деякі лічильники оснащені механічними пристроями перетворення температури.

По-четверте, деякі методи перетворення враховують висоту точки вимірювання при перетворенні тиску за допомогою коефіцієнту перетворення тиску, який розраховується за формулою [4]:

$$\frac{1013,25 + (M - A)}{1013,25}$$

де: M - тиск газу (у мілібарах) на лічильнику; A - тиск (у мілібарах), який слід відняти від M на висоті розташування лічильника. Значення A збільшується приблизно на 0,3 мілібар на кожні 2,5 м висоти.

В підсумку зазначена Настанова [2] надає рекомендації, зокрема, перейти до єдиних правил вимірювання природного газу та до єдиних показників стандартних умов.

Перетворення показників за стандартних умов (температура 273,15 К (0 °С) та тиск 1,01325 бар(а)) необхідно здійснювати шляхом вираження об'ємів відповідно до вимог Регламенту (ЄС) 715/2009 та припинення використання стандартних умов (тобто 288,15 К (15 °С), від яких все ще потрібно повністю відмовитися в ЄС). Це також означає вираження енергоємності газу за допомогою валової теплотворної здатності (GCV) замість існуючої практики в деяких Договірних Сторонах, які досі використовують чисту теплотворну здатність (NCV).

Причини перетворень та переходу на нормальні контрольні умови та енергетичні одиниці, залежно від обставин, слід завчасно пояснити споживачам. Споживачам необхідно надати розумний період для переходу між двома практиками (наприклад, за кілька місяців до початку опалювального сезону, як це було в державах-членах ЄС).

Коли це технічно та економічно можливо, перетворення на контрольні (стандартні) умови та енергетичні одиниці необхідно здійснювати за допомогою приладів, будь то коректори об'єму або інтелектуальні лічильники на точках виходу із газорозподільних систем або хроматографи на точках входу в газорозподільні системи.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про ринок природного газу» від 9 квітня 2015 року № 329-VIII «природний газ, нафтовий (попутний) газ, газ (метан) вугільних родовищ та газ сланцевих товщ, газ колекторів щільних порід, газ центрально-басейнового типу (далі - природний газ) - суміш вуглеводнів та неуглеводневих компонентів, що перебуває у газоподібному стані **за стандартних умов** (тиск - 760 міліметрів ртутного стовпа і температура - 20 градусів за Цельсієм) і є товарною продукцією».

Таким чином, в Україні та країнах Європейського Союзу діють різні стандартні умови, до яких здійснюється приведення об'єму газу: «українські» показники стандартних умов відрізняються від прийнятих та рекомендованих в ЄС за показником температури – 20 градусів за Цельсієм, порівняно з прийнятими в ЄС – 0 градусів за Цельсієм.

Відмінності у методах вимірювання кількості газу є додатковою перепорою як для використання українських газосховищ, розташованих на заході країни, для зберігання іноземного газу в режимі «митного складу», так і для використання української ГТС як транспортного коридору для транспортування газу з півночі на південь Європи. Власник газу ризикує отримати газ заміщення еквівалентного об'єму, але іншої якості.

Поряд з існуванням лічильників та коректорів, які приводять природний газ до стандартних умов механічно, в Україні існують числові коефіцієнти для математичного перерахунку обсягів природного газу в стандартних умовах та методики їх застосування, розроблені та затверджені Міністерством палива та енергетики України наказами:

– від 21 жовтня 2003 року № 595, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 25 грудня 2003 р. за № 1224/8545 «Про затвердження Методики визначення питомих втрат природного газу при його вимірюваннях побутовими лічильниками в разі не приведення об'єму газу до стандартних умов» [64];

– від 26 лютого 2004 року № 116, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 19 березня 2004 р. за № 346/8945 «Про затвердження Методики приведення об'єму природного газу до стандартних умов за показами побутових лічильників у разі відсутності приладів для вимірювання температури та тиску газу» [65],

Додатки 1-6 до зазначених Методик містять однакові коефіцієнти, а Методики – аналогічні умови їх застосування.

Відповідно до пункту 3 глави 1 розділу IX Кодексу газорозподільних систем [78], встановлено, наступне:

«Фактичний об'єм надходження природного газу до/з ГРМ (у тому числі по об'єктах споживачів) за певний період визначається в точках комерційного обліку (на межі балансової належності) на підставі даних комерційних вузлів обліку, встановлених в точках вимірювання, та інших регламентованих процедур у передбачених цим Кодексом випадках.

Об'єм природного газу в точках комерційного обліку має бути приведений до стандартних умов та переведений в одиниці енергії (обсяг) згідно з розділом XV цього Кодексу.

Оператор газорозподільної системи (Оператор ГРМ) відповідає за переведення об'єму природного газу в обсяг переданої (спожитої) енергії.

Обсяг переданої (спожитої) енергії визначається Оператором ГРМ за трьома одиницями виміру в кВт·год/Гкал/МДж.

Обсяг переданої (спожитої) енергії за трьома одиницями виміру (кВт·год, Гкал, МДж) та величина об'єму природного газу (м куб.) за відповідний період повинні бути зазначені Оператором ГРМ в рахунках Оператора ГРМ про сплату послуг за договором розподілу природного газу та актах приймання-передачі природного газу по об'єктах споживачів, що не є побутовими.

Оператор ГРМ зобов'язаний за підсумками місяця, але не пізніше 8-го числа, наступного за розрахунковим місяцем, опублікувати на власному сайті фактичні дані щодо розміру середньозваженої вищої теплоти згоряння природного газу за кожним маршрутом; передбачити у платіжних документах споживачів за послуги з розподілу природного газу, а також в особистому кабінеті споживача, інформацію про величину коефіцієнту приведення до стандартних умов (якщо вузол обліку природного газу споживача не приводить в автоматичному режимі об'єм природного газу до стандартних умов), розмір середньозваженої вищої теплоти згоряння за розрахунковий період, а також розмір спожитого обсягу енергії природного газу (за трьома одиницями виміру: кВт·год, Гкал, МДж)».

Також, відповідно до ст. 1 Закону України «Про ринок природного газу» [99], встановлено, що «природний газ, нафтовий (попутний) газ, газ (метан) вугільних родовищ та газ сланцевих товщ, газ колекторів щільних порід, газ центрально-басейнового типу (далі - природний газ) - суміш вуглеводнів та неуглеводневих компонентів, що перебуває у газоподібному стані за

стандартних умов (тиск - 760 міліметрів ртутного стовпа і температура - 20 градусів за Цельсієм) і є товарною продукцією»

Відповідно до пункту 6 Примірною угоди купівлі-продажу природного газу з постачальниками природного газу із спеціальними обов'язками для потреб побутових споживачів та релігійних організацій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 444 [92], на підставі якого укладаються договори на закупівлю ресурсу природного газу для продажу населенню з АТ «НАК «Нафтогаз України», розрахунковою одиницею природного газу є 1 куб. метр, приведений до стандартних умов: температура (t) = 20 °С, тиск природного газу (P) = 760 міліметрів ртутного стовпчика (101,325 кПа). Тобто, визначення об'єму природного газу при його оптовому продажу АТ «НАК «Нафтогаз України» відбувається за стандартних умов.

В той же час НКРЕКП, своїми постановами забороняє операторам ГРМ, здійснювати даний перерахунок. Зокрема, у один день 23.11.2018 НКРЕКП видала постанови №1487–№1528, якими встановила заборони приводити об'єми використаного природного газу побутовими споживачами до стандартних умов при здійсненні комерційних розрахунків за використаний природний газ побутовими споживачами для таких суб'єктів, як ДП «Кременецьке управління з постачання та реалізації газу», ТОВ «Газпостачсервіс», ОВ «Газовик», ДП «Монтажник» ТОВ «Торговий дім «Валіно», ПРАТ «Шепетівкагаз», ПАТ «Чернігівгаз», ПАТ «Чернівцігаз», ПАТ «Черкасигаз», ПАТ «Хмельницькгаз», АТ «Херсонгаз», ПАТ «Харківміськгаз», ПАТ «Харківгаз», ПАТ «Уманьгаз», ПАТ «Тисменицягаз», ПРАТ «Тернопільміськгаз», ПРАТ «Тернопільгаз», ПАТ «Сумигаз», ПАТ «Рівнегаз», ПАТ «Полтавагаз», ПАТ «Одесагаз», ПАТ «Миколаївгаз», ПАТ «Мелітопольгаз», ПАТ «Маріупольгаз», ПАТ «Львівгаз», ПАТ «Луганськгаз», ПАТ «Лубнигаз», ПАТ «Криворіжгаз», ПРАТ «Кременчукгаз», ПРАТ «Коростишівгаз», ВАТ «Кіровоградгаз», ПАТ «Київоблгаз», ПАТ «Київгаз», ПАТ «Івано-Франківськгаз», ПАТ «Запоріжгаз», ПАТ «Закарпатгаз», ПАТ «Житомиргаз», ПАТ «Донецькоблгаз», ПАТ «Дніпропетровськгаз», ПАТ «Дніпрогаз», ПРАТ «Гадячгаз», ПАТ «Волиньгаз» та ПАТ «Волиньгаз».

Дана заборона впливає на привабливість ринку постачання природного газу побутовим споживачам для нових постачальників, а також тягне ризик залишення на ринку вже діючих постачальників.

Поки не буде здійснено переходу на енергоодиниці і при наявності заборони приводити обсяги споживання газу побутовими споживачами до стандартних умов, буде існувати дисбаланс між учасниками ринку природного газу, та будуть існувати ризики для діючих постачальників, пов'язані з збільшенням

заборгованості перед Національною акціонерною компанією «Нафтогаз України».

Детальні можливості подолання цього бар'єру вимагають ужиття заходів, викладених у Аналітичному звіті «Як в Україні здійснити перехід на розрахунки за природний газ в енергетичних одиницях» [128] реалізація варіанта переходу до розрахунків в енергетичних одиницях вимагатиме здійснення, заходів, перелічених в наведеному Звіті. Хоча станом на 2020 р. ряд заходів зазначених у згаданому звіті вже виконано, слід зазначити, що даний бар'єр усе ще є значимим. Він не створює прямої перепони для доступу нових постачальників на ринок постачання природного газу, але створює непрямі перепони (пов'язані з збільшенням заборгованості перед Національною акціонерною компанією «Нафтогаз України»), які роблять даний ринок не привабливим для нових постачальників. Такий фактор також є певним ризиком для діючих постачальників в частині доступу до оптового ресурсу природного газу в рамках постанови Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2018 р №867. Для спрощення подолання цього бар'єру суб'єктами господарювання є необхідною активна законотворча діяльність.

1.3. Процедура зміни постачальника природного газу.

На сьогоднішній день порядок зміни постачальника, описаний в розділі IV Правила постачання природного газу, затверджених постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 30.09.2015 № 2496 та зареєстрованих в Міністерстві юстиції України 06 листопада 2015 року за № 1382/27827 (далі Правила постачання природного газу) [91].

Кожен споживач (у тому числі побутовий споживач) має право на вільний вибір постачальника шляхом укладення з ним договору постачання природного газу відповідно до умов та положень, передбачених цими Правилами.

Зміні постачальника має передувати укладання договору постачання природного газу з новим постачальником та розірвання договору постачання природного газу з діючим постачальником або його призупинення в частині постачання природного газу у певному розрахунковому періоді, а також відсутність у споживача простроченої заборгованості за поставлений природний газ перед діючим постачальником.

Постачальникам забороняється стягувати плату або вимагати будь-яку іншу фінансову компенсацію у зв'язку із зміною постачальника (крім випадків, коли така плата або компенсація прямо передбачена договором постачання із споживачем, що не належить до категорії побутових споживачів).

Кожен споживач, який має намір змінити постачальника, повинен виконати свої зобов'язання по розрахунках за природний газ перед діючим постачальником (або укласти з ним графік реструктуризації заборгованості за природний газ, якого має дотримуватись) та підписати з ним угоду про розірвання договору постачання природного газу або його призупинення в частині постачання природного газу з дати, з якої постачання природного газу буде здійснювати новий постачальник, відповідно до пункту 5 розділу 4 Правил постачання природного газу.

Повідомлення споживачем діючого постачальника про намір змінити постачальника є пропозицією про розірвання договору постачання природного газу або його призупинення в частині постачання природного газу у певному розрахунковому періоді і повинно містити дату розірвання (призупинення) чинного договору постачання природного газу, яка визначається останнім календарним днем перед датою, з якої договір постачання природного газу з новим постачальником набере чинності. З метою забезпечення безперебійного постачання природного газу діючий постачальник поставляє природний газ споживачу до останнього дня терміну дії існуючого договору постачання природного газу відповідно до умов та положень, узгоджених у ньому, а договір постачання природного газу, укладений з новим постачальником, набирає чинності наступного дня після розірвання (призупинення) договору з діючим постачальником, але за умови, що у споживача не буде простроченої заборгованості за поставлений природний газ перед діючим постачальником.

Якщо на початок періоду фактичного постачання природного газу новим постачальником чи протягом цього періоду у споживача виникне прострочена заборгованість за поставлений природний газ перед попереднім постачальником (через розбіжності між плановим і фактичним споживанням, настання терміну остаточного розрахунку після початку постачання газу новим постачальником тощо), або споживач не буде дотримуватись узгодженого графіка погашення заборгованості із попереднім постачальником, останній має право повідомити про це Оператора ГТС та здійснити заходи, передбачені цими Правилами, щодо припинення постачання природного газу споживачу-боржнику, у тому числі через Оператора ГРМ.

Фактичне постачання природного газу новим постачальником може починатись виключно з газової доби, з якої споживач включений до Реєстру споживачів нового постачальника в інформаційній платформі Оператора ГТС у порядку, визначеному Кодексом газотранспортної системи.

Зміна постачальника в інформаційній платформі Оператора ГТС здійснюється в порядку, визначеному главою 5 розділу IV Кодексу

газотранспортної системи [77], та з дотриманням вимог Закону України «Про ринок природного газу» [99] щодо зміни постачальника протягом періоду, який не перевищує 21 день з моменту ініціювання споживачем (чи за дорученням споживача його постачальником) зміни постачальника.

Оператори ГРМ, які здійснюють розподіл природного газу на зміну постачальника побутовим споживачем не впливають, умови договору розподілу з побутовим споживачем чинні в будь-якому випадку зміни постачальника, не залежать від особи останнього.

За даними Регулятора ринку природного газу зміна постачальника побутовим споживачам гарантувалась вже у 2015 році, і не залежала від будь-яких договорів між Операторами ГРМ та ТОВ «Постачальники зі спеціальними обов'язками», оскільки побутовий споживач має окремий договір розподілу природного газу з Оператором ГРМ та гарантію розподілу йому природного газу від будь-якого обраного ним постачальника [36].

Цей бар'єр може бути подоланий суб'єктом господарювання менш ніж за 1 рік, а погашення заборгованості побутовим споживачем, як зазначено вище за текстом, усуває даний бар'єр за 21 день.

1.4. Відповідність ліцензійним умовам провадження господарської діяльності з постачання природного газу.

На сьогоднішній день ліцензійні умови провадження господарської діяльності з постачання природного газу, передбачені Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з постачання природного газу, затвердженими постановою НКРЕКП 16.02.2017 № 201 [85].

Господарська діяльність з постачання природного газу здійснюється з дотриманням вимог Правил постачання природного газу [91], інших нормативно-правових актів та нормативних документів, які регулюють ринок природного газу.

При провадженні ліцензованої діяльності ліцензіат повинен дотримуватися таких організаційних вимог:

- 1) забезпечити функціонування та підтримувати на належному рівні персональний веб-сайт у мережі Інтернет;
- 2) створити точки контакту (які можуть знаходитись за місцезнаходженням ліцензіата) для надання інформації споживачам стосовно, зокрема, їх прав, чинного законодавства та наявних способів для вирішення спорів. Контактні дані і режим роботи кожної контактної точки повинні бути передбачені у договорі постачання природного газу і на сайті ліцензіата;
- 3) у разі укладання договору постачання природного газу із побутовим споживачем забезпечити наявність особистого кабінету споживача на власному

веб-сайті, що має містити і персоніфіковані дані споживача, статистичні дані про ціни та нарахування, і сплату за договором постачання природного газу та іншу інформацію, пов'язану з виконанням зазначеного договору;

4) організувати та забезпечити доступ до точки контакту для здійснення реєстрації вхідної кореспонденції, з можливістю отримання вхідного номера на момент подання вхідної кореспонденції;

5) зберігати документи, копії яких подавалися до НКРЕКП відповідно до вимог законодавства України;

6) повідомляти НКРЕКП про всі зміни даних, зазначених у документах, що мають додаватися до заяви про отримання ліцензії. У разі виникнення таких змін протягом одного місяця з дня їх настання подати до НКРЕКП відповідне повідомлення в письмовій формі;

7) провадити ліцензовану діяльність виключно з використанням засобів провадження господарської діяльності, що зазначені у відомостях про них, які подані до НКРЕКП згідно з вимогами цих Ліцензійних умов;

8) забезпечити якість комерційних послуг, які надаються споживачам, що передбачає вчасне та повне інформування споживача про умови постачання, ціни на природний газ та вартість надаваних послуг, роз'яснення значення актів законодавства, якими регулюються відносини між постачальником і споживачем, ведення точних та прозорих розрахунків із споживачем, докладання всіх можливих зусиль для вирішення спірних питань шляхом досудового врегулювання;

9) у разі планового або позапланового припинення провадження ліцензованої діяльності загалом або за певним місцем провадження ліцензованої діяльності ліцензіат зобов'язаний повідомити сторону, з якою укладено договір постачання природного газу, у встановлений договором строк про дату і причини припинення ліцензованої діяльності із визначенням приблизної дати відновлення її провадження;

10) забезпечити присутність керівника ліцензіата, його заступника або іншої уповноваженої особи під час проведення НКРЕКП в установленому законом порядку перевірки дотримання ліцензіатом вимог цих Ліцензійних умов;

11) здійснювати постачання природного газу на підставі договорів постачання природного газу, що укладаються зі споживачами, у тому числі побутовими споживачами відповідно до вимог статті 12 Закону України «Про ринок природного газу» та чинних Правил постачання природного газу;

12) здійснювати постачання природного газу за цінами, що вільно встановлюються між постачальником та споживачем, крім випадків, передбачених законодавством України;

13) виконувати умови (вимоги) чинних Правил постачання природного газу, що затверджуються НКРЕКП, а також договорів постачання природного газу;

14) у разі прийняття НКРЕКП рішення про усунення порушень вимог Ліцензійних умов подати в установлений у рішенні строк до НКРЕКП інформацію про усунення зазначених у такому рішенні порушень із наданням копій підтвердних документів;

15) дотримуватися вимог статті 14 Закону України «Про ринок природного газу» щодо реалізації права споживачів на зміну постачальника та порядку зміни постачальника, встановленого Правилами постачання природного газу;

16) здійснювати постачання природного газу споживачам за умови наявності у споживача договору розподілу природного газу (якщо об'єкт споживача підключений до газорозподільної системи) або договору транспортування природного газу (якщо об'єкт споживача підключений до газотранспортної системи), укладеного в установленому порядку між споживачем та Оператором газорозподільної/газотранспортної системи;

17) вести окремий облік за ліцензованим видом діяльності та затверджувати правила розподілу активів і зобов'язань, доходів та витрат між ліцензованим та іншими видами господарської діяльності;

18) складати звітність, затверджену НКРЕКП, щодо провадження господарської діяльності з постачання природного газу та подавати її до НКРЕКП у встановленому порядку;

19) подавати до НКРЕКП річну фінансову звітність у встановленому законодавством порядку;

20) сплачувати щоквартально, протягом перших 30 днів кварталу, наступного за звітним, внески на регулювання, що визначаються НКРЕКП;

21) виконувати рішення НКРЕКП, прийняті відповідно до порядку розгляду скарг на дії суб'єктів ринку природного газу (крім споживачів) і вирішення спорів між суб'єктами ринку природного газу, що затверджується НКРЕКП;

22) здійснювати розрахунки із оператором газотранспортної системи за надані послуги транспортування у строки та на умовах, визначених договором транспортування природного газу.

Постачальник природного газу, на якого покладені спеціальні обов'язки для забезпечення загальносуспільних інтересів, крім вимог, передбачених пунктом 2.2 цього розділу Ліцензійних умов, повинен також дотримуватися:

- вимог статті 11 Закону України «Про ринок природного газу»;
- порядку відкриття (закриття) поточних рахунків із спеціальним режимом використання та порядку проведення розрахунків за спожитий природний газ, затверджених Кабінетом Міністрів України;
- алгоритму розподілу коштів, затвердженого НКРЕКП;
- здійснення розрахунків із оптовим продавцем, на якого покладені спеціальні обов'язки для забезпечення загальносуспільних інтересів, у строки та на умовах визначених договором купівлі-продажу природного газу;
- здійснення закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) відповідно до процедур, визначених Законом України «Про публічні закупівлі».

Постачальник природного газу, визначений Кабінетом Міністрів України як постачальник «останньої надії», крім вимог, передбачених для постачальника природного газу, на якого покладені спеціальні обов'язки, повинен також:

- дотримуватися вимог статей 12 та 15 Закону України «Про ринок природного газу», Правил постачання природного газу, які визначені для постачальника «останньої надії»;
- забезпечити обов'язкову перевірку незалежним аудитором річної фінансової звітності та розміщувати її на своєму веб-сайті у встановленому законом порядку. Вимоги до аудиторських фірм у разі залучення їх до аудиту фінансової звітності або консолідованої звітності мають відповідати критеріям, визначеним постановою Кабінету Міністрів України від 04 червня 2015 року № 390 «Деякі питання проведення аудиту суб'єктів господарювання державного сектору економіки» [24].

При провадженні господарської діяльності з постачання природного газу ліцензіат повинен дотримуватися таких технологічних вимог:

- 1) мати у власності чи користуванні будівлі та/або приміщення, в яких організовано точки контакту для прийому та обслуговування споживачів;
- 2) створювати страховий запас природного газу відповідно до чинного законодавства України.

Ліцензіат зобов'язаний розміщувати на своєму веб-сайті:

- 1) чинну редакцію Правил постачання природного газу та договір постачання природного газу, який пропонується споживачам;
- 2) ціни на природний газ, спосіб та умови оплати за використаний природний газ, іншу інформацію, що вимагається чинними нормативно-правовими актами;

3) загальні умови постачання, права та обов'язки постачальника та споживача, зазначення актів законодавства, якими регулюються відносини між постачальником та споживачем, наявні способи досудового вирішення спорів з постачальником, типові договори на постачання природного газу побутовим споживачам (у разі наміру постачати природний газу побутовим споживачам), затверджені НКРЕКП;

4) процедуру вирішення спорів постачальником і контактну інформацію підрозділів ліцензіата, відповідальних за розв'язання спорів (телефони, e-mail, режим роботи, адреса, прізвище, ім'я та по батькові відповідальних працівників тощо);

5) річну звітність у встановленому законодавством порядку.

При провадженні ліцензованої діяльності ліцензіат повинен дотримуватися таких кадрових вимог:

1) провадження ліцензованої діяльності здійснюється під керівництвом посадових осіб, які мають ступінь вищої освіти, достатній для успішного виконання професійних обов'язків;

2) ліцензіат (здобувач ліцензії) оформляє трудові відносини з персоналом шляхом укладення трудових договорів відповідно до вимог Кодексу законів про працю України.

При провадженні господарської діяльності з постачання природного газу ліцензіат повинен дотримуватися спеціальних вимог щодо недопущення під час провадження ліцензованої діяльності здійснення над суб'єктом господарювання контролю у значенні, наведеному у статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [95], резидентами держав, що здійснюють збройну агресію проти України, у значенні, наведеному у статті 1 Закону України «Про оборону України» [96], та/або дії яких створюють умови для виникнення воєнного конфлікту та застосування воєнної сили проти України.

За умови виконання ліцензійних умов провадження господарської діяльності з постачання природного газу цей бар'єр може бути подоланий суб'єктом господарювання протягом 1 - 2 років.

II. Економічні, організаційні та екологічні обмеження

Згідно з задекларованою методикою ми докладно проаналізували можливі бар'єри, пов'язані з економічними, організаційними та екологічними факторами. Ми виявили, що у межах визначеного у цій монографії предмету дослідження бар'єри, які б суттєво обмежували вхід підприємств на ринок газу практично відсутні.

Ринкова інфраструктура ринку постачання природного газу досить розвинена. Відтак, ми не виявили бар'єрів виходу на ринок постачання

природного газу побутовим споживачам, які пов'язані з ринковою інфраструктурою [35; 41; 108]. Бар'єри виходу на ринок постачання природного газу побутовим споживачам, пов'язані з ефектом масштабу [9] – не виявлені. Бар'єри виходу на ринок постачання природного газу побутовим споживачам, що базуються на абсолютній перевазі рівня витрат [22] – не виявлені. Бар'єри виходу на ринок постачання природного газу населенню, що пов'язані із суттєвими витратами або обсягами інвестицій, що необхідні для вступу на певний товарний ринок [54] – не виявлені.

Таким чином, економічні й організаційні обмеження (бар'єри) на ринку постачання природного газу побутовим споживачам – не виявлені (за виключенням впливу вертикальної (горизонтальної) інтеграції [60]).

Так само ми не знайшли підтвержень наявності обмежень (заборони) органів екологічної безпеки, природоохоронних органів і громадських організацій щодо масштабів діяльності на ринку постачання природного газу побутовим споживачам, як і обмежень за попитом на ринку постачання природного газу побутовим споживачам. Таким чином, екологічні обмеження (бар'єри) на ринку постачання природного газу побутовим споживачам – не виявлені.

III. Стратегія поведінки значимих суб'єктів господарювання, що діють на ринку та вплив вертикальної (горизонтальної) інтеграції.

III.1. Значимий вплив НАК «Нафтогаз України» на ринок постачання природного газу населенню

НАК «Нафтогаз України», ПАТ «Укртрансгаз» та ТОВ «ГК «Нафтогаз України» мають вирішальний вплив на діяльність Операторів ГРМ та постачальників для потреб населення, а саме:

– ПАТ «НАК «Нафтогаз України» є акціонером майже всіх Операторів ГРМ, отже контролює і має вплив на їх діяльність.

– Група ПАТ «НАК «Нафтогаз України» об'єднує ринки оптового продажу природного газу для потреб населення, роздрібного продажу природного газу для потреб населення, транспортування природного газу.

Основним імпортером природного газу в Україну є НАК «Нафтогаз України». НАК «Нафтогаз України» скуповує практично весь обсяг видобутку природного газу в Україні та контролює більшість газовидобувних підприємств України.

За даними Регулятора ринку природного газу, високі показники Індексу Херфіндаля-Хіршмана (ННІ – показник, який визначає стан ринку – концентрацію на ньому) на оптовому ринку природного газу України в частині обсягів імпортованого природного газу оптовими покупцями та на оптовому

3.4. Визначення бар'єрів вступу на ринок та виходу з ринку газу для суб'єктів господарювання

ринку природного газу в частині власного видобутку природного газу України зберігаються протягом 2016-2019 років і свідчать про наявність високої концентрації на оптовому ринку України в частині оптових покупців-імпортерів природного газу та оптових продавців-видобувників природного газу. Це пояснюється вирішальним впливом НАК «Нафтогаз України» на формування ресурсу природного газу для побутових споживачів, релігійних організацій (крім обсягів, що використовуються для провадження їх виробничо-комерційної діяльності), виробників теплової енергії в рамках виробництва теплової енергії для релігійних організацій та надання послуг з опалення та постачання гарячої води населенню [37–40]

Витяг із консолідованої фінансової звітності АТ «НАК «Нафтогаз України» станом на 31.12.2019 року представлено на рис. 3.7:

Група провадить свою господарську діяльність та володіє виробничими потужностями, в основному, в Україні. Основні дочірні підприємства та спільна діяльність представлені таким чином:

Назва/вид діяльності	Частка володіння, утримувана станом на 31 грудня		Дочірнє підприємство/ Спільна діяльність	Країна реєстрації
	2019	2018		
Виробництво газу, нафти та продуктів їх переробки				
АТ „Укргазвидобування“	100,00	100,00	Дочірнє підприємство	Україна
ПАТ „Укрнафта“	50,00 + 1 акція	50,00 + 1 акція	Дочірнє підприємство	Україна
Петросанан, спільна діяльність з Арабською Республікою Єгипет та Єгипетською генеральною нафтовою корпорацією	50,00	50,00	Спільна діяльність	Єгипет
ДП „Закордоннафтогаз“	100,00	100,00	Дочірнє підприємство	Україна
ТОВ „Карпатигаз“, спільна діяльність із компанією Misen Enterprises AB (Примітка 22)	49,99	49,99	Спільна діяльність	Україна
Транспортування нафти і газу				
АТ „Укртрансгаз“	100,00	100,00	Дочірнє підприємство	Україна
ТОВ „Оператор газотранспортної системи України“	100,00	100,00	Дочірнє підприємство	Україна
АТ „Укртранснафта“	100,00	100,00	Дочірнє підприємство	Україна
АТ „Укрспецтрансгаз“	100,00	100,00	Дочірнє підприємство	Україна
Оптова та роздрібна торгівля нафти, газу та продуктів їх переробки				
ДК „Газ України“	100,00	100,00	Дочірнє підприємство	Україна
ТОВ „Газопостачальна компанія „Нафтогаз України“	100,00	100,00	Дочірнє підприємство	Україна
ТОВ „Газопостачальна компанія „Нафтогаз Трейдинг“	100,00	100,00	Дочірнє підприємство	Україна
Naftogaz Trading Europe AG	100,00	100,00	Дочірнє підприємство	Швейцарія
ВАТ „Кіровоградгаз“	51,00	51,00	Дочірнє підприємство	Україна
ДП „Укравтогаз“	100,00	100,00	Дочірнє підприємство	Україна

Рис. 3.7. Витяг із консолідованої фінансової звітності АТ «НАК «Нафтогаз України» станом на 31.12.2019 року

Джерело [5]

У консолідованій звітності АТ «НАК «Нафтогаз України» за 2018-2019 роки [5], зазначено: «Нафтогаз України знаходиться у власності держави Україна.

Кабінет Міністрів України здійснює функції управління корпоративними правами держави та здійснює повноваження загальних зборів акціонерів та призначає незалежну Наглядову раду, яка контролює і регулює діяльність Правління. Нафтогаз України разом з дочірніми підприємствами (надалі разом – «Група») є вертикально інтегрованою нафтогазовою компанією, яка дозволяє оптимально використовувати портфель наших активів. Ми здійснюємо операції з видобутку природного газу, розвитку нових напрямків газопостачання, транспортування та зберігання нафти і газу, а також продажу природного газу та скрапленого природного газу нашим споживачам. Компанія володіє частками у різних підприємствах, які формують національну систему із виробництва, переробки, постачання, транспортування і зберігання природного газу, газового конденсату та нафти».

ПАТ «Укртрансгаз» має можливості впливу на Операторів газорозподільних систем та постачальників зі спеціальними обов'язками через діяльність за Кодексом газотранспортної системи, затвердженим Постановою Національної комісії № 2493 від 30.09.2015.

ТОВ «ГК «Нафтогаз України» в групі суб'єктів ПАТ «НАК «Нафтогаз України», конкурує з усіма постачальниками природного газу, що зазначені в Переліку постачальників природного газу, на яких покладено спеціальні обов'язки щодо постачання природного газу побутовим споживачам та релігійним організаціям, з огляду на наступне:

а) має можливість діяти на території всієї України (не тільки Дніпропетровської області, що є територією виконання спеціальних обов'язків);

б) входить до групи суб'єктів ПАТ «НАК «Нафтогаз України», що є головним та фактично єдиним постачальником ресурсу природного газу для потреб населення за цінами ПСО, а отже має достатню ринкову владу, і потенціал для монополізації ринку постачання природного газу.

Частка ПАТ «НАК «Нафтогаз України» на ринку постачання природного газу населенню за період 2018-2019 рр, зросла на 0,52% (з 1,89% в 2018 році до 2,41% в 2019 році).

– АТ «НАК «Нафтогаз України» відповідно до пункту 7 Положення ПСО №867 [88] має право відмовити постачальнику в укладенні договору купівлі-продажу природного газу, якщо станом на 1 число місяця, що передує місяцю постачання, загальна сума заборгованості такого постачальника перед НАК «Нафтогаз України» (без урахування вартості природного газу, проданого НАК «Нафтогаз України» для постачання у двох попередніх місяцях постачання до цієї дати) не перевищує загальну суму заборгованості такого постачальника перед НАК «Нафтогаз України» станом на 1 жовтня 2018 року.

Таким чином, будь-який постачальник, який має намір вступу на ринок постачання природного газу населенню протягом 2017-2019 років, зустрічається з групою НАК «Нафтогаз України», яка має сильну ринкову владу, об'єднує в рамках групи ринки оптової та роздрібної торгівлі природним газом, ринок транспортування природного газу та має можливості здійснювати вирішальний вплив на діяльність таких нових постачальників.

Крім того, діючі постачальники зі спеціальними обов'язками за всіма ознаками перебувають в умовах конкурентного тиску з боку групи «НАК «Нафтогаз України», яка має можливості обмежити їх доступ до оптового ресурсу природного газу для потреб населення в рамках його закупівлі за умовами Положення ПСО №867 [88].

Отже, бар'єр, пов'язаний зі значимим впливом НАК «Нафтогаз України» на ринок постачання природного газу населенню може бути подоланий суб'єктом господарювання лише за умови прийняття відповідних нормативних актів.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження бар'єрів входження суб'єктів господарювання на ринок постачання природного газу, відзначимо наступне.

Вплив факторів економічного та організаційного характеру, пов'язаних з технологічними особливостями діяльності з розподілу природного газу на ринок постачання природного газу побутовим споживачам, описаний АМКУ в Рішенні № ХХХ-р, що є об'єктом цього дослідження – виявлений не був.

Висновок АМКУ, що у незалежного постачальника природного газу, на якого не покладені спеціальні обов'язки, відсутня можливість відкриття в уповноваженому банку рахунку зі спеціальним режимом використання, відповідно до досліджень проведених вище – не підтверджується.

В процесі проведення дослідження були виявлені наступні адміністративні бар'єри виходу на ринок постачання природного газу побутовим споживачам:

1. Необхідність відкриття рахунку зі спеціальним режимом використання. Може бути подоланий суб'єктом господарювання протягом 1 - 2 років.

2. Використання об'ємних одиниць для вимірювання кількості природного газу при постачанні побутовим споживачам та заборона використовувати стандартні правила обліку газу при розрахунках з побутовими споживачами. Слід зазначити, що даний бар'єр не створює прямої перепони для доступу нових постачальників на ринок постачання природного газу, але створює непрямі перепони (пов'язані з збільшенням заборгованості перед Національною акціонерною компанією «Нафтогаз України»), які роблять даний ринок не привабливим для нових постачальників. Може бути подоланий суб'єктом господарювання за умови прийняття відповідних нормативних актів

3. Процедура зміни постачальника природного газу. Може бути подоланий суб'єктом господарювання менш ніж за 1 рік

4. Відповідність ліцензійним умовам провадження господарської діяльності з постачання природного газу. Може бути подоланий суб'єктом господарювання протягом 1 - 2 років

Економічні й організаційні обмеження (бар'єри) на ринку постачання природного газу побутовим споживачам – не виявлені.

Екологічні обмеження (бар'єри) на ринку постачання природного газу побутовим споживачам – не виявлені

В якості впливу стратегії поведінки значимих суб'єктів господарювання, що діють на ринку та впливу вертикальної (горизонтальної) інтеграції, виявлено в якості бар'єру значимий вплив НАК «Нафтогаз України» на ринок постачання природного газу побутовим споживачам.

3. 5. Процедура встановлення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта (суб'єктів) господарювання на ринку (на прикладі ТОВ «Дніпропетровськгаз збут»)

Методика визначення монопольного (домінуючого) становища СГ регламентує, що устанавлення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта (суб'єктів) господарювання включає визначення частки суб'єкта господарювання, сукупна частка кількох суб'єктів господарювання, яким належать найбільші частки на ринку (відповідно п'яти, чотирьох, трьох або двох).

Установлення перевищення часткою суб'єкта господарювання, сукупною часткою кількох суб'єктів господарювання, яким належать найбільші частки на ринку, кількісних показників, які передбачені статтею 12 Закону «Про захист економічної конкуренції» [95], а саме для:

- одного суб'єкта господарювання - 35 відсотків;
- трьох або двох суб'єктів господарювання - 50 відсотків;
- п'яти або чотирьох суб'єктів господарювання - 70 відсотків.

Спростування (при потребі) доводів відповідача (відповідачів), щодо відсутності монопольного (домінуючого) становища на ринку.

Визнання монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання, частка якого на ринку перевищує 35 відсотків, кожного з кількох (п'яти, чотирьох, трьох або двох) суб'єктів господарювання, яким належать найбільші частки на ринку, що у сукупності перевищують відповідно 70 або 50 відсотків.

У випадку, коли визначається монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку менше 35 відсотків:

– устанавлення ознак того, що суб'єкт господарювання не зазнає значної конкуренції на ринку;

– спростування доводів суб'єкта господарювання, що він зазнає значної конкуренції, і визнання становища суб'єкта господарювання на ринку монопольним (домінуючим).

Монопольним (домінуючим) становищем суб'єкта (суб'єктів) господарювання визнається становище, коли:

1. Частка одного суб'єкта господарювання на ринку перевищує 35 відсотків, якщо він не довів, що:

– має конкурента(ів) на ринку;

– зазнає значної конкуренції внаслідок відсутності обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, відсутності бар'єрів для вступу на ринок інших суб'єктів господарювання, відсутності пільг чи інших обставин.

2. Сукупна частка на ринку:

– трьох або двох суб'єктів господарювання, яким на ринку належать найбільші частки, перевищує 50 відсотків;

– п'яти або чотирьох суб'єктів господарювання, яким на ринку належать найбільші частки, перевищує 70 відсотків, якщо вони не довели, що:

– між ними існує значна конкуренція;

– вони разом узяті мають конкурента(ів) на ринку та зазнають значної конкуренції внаслідок відсутності обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, відсутності бар'єрів для вступу а ринок інших суб'єктів господарювання, відсутності пільг чи інших обставин.

3. Частка одного суб'єкта господарювання на ринку менше 35 відсотків, якщо він не спростував доводів органів Антимонопольного комітету України про те, що він не зазнає значної конкуренції, зокрема внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, які належать конкурентам.

4. Якщо два чи більше суб'єктів господарювання (крім випадків, передбачених пунктом 10.2.2 Методики) не спростували доводів органів Антимонопольного комітету України про те, що:

– між ними немає конкуренції або є незначна конкуренція;

– вони разом узяті не мають жодного конкурента на ринку або зазнають значної конкуренції внаслідок відсутності обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, відсутності бар'єрів для вступу на ринок інших суб'єктів господарювання, відсутності пільг чи інших обставин.

Суб'єкт (суб'єкти) господарювання не зазнає(ють) значної конкуренції, якщо завдяки своїй ринковій владі має (мають) здатність не допускати, усувати чи обмежувати конкуренцію, зокрема обмежувати конкурентоспроможність інших суб'єктів господарювання, чи ущемлювати інтереси інших суб'єктів господарювання чи споживачів.

Ознаками ринкової влади є:

– здатність суб'єкта (суб'єктів) господарювання, який (які) не є єдиним (єдиними) виробником(ами) (постачальником(ами)) відповідного товару (товарної групи), диктувати свої умови при продажу товару (товарної групи), укладенні договору про поставки, нав'язувати споживачу не вигідні умови;

– здатність суб'єкта (суб'єктів) господарювання шляхом монополізації ринку постачання виробничих ресурсів обмежувати конкуренцію, витіснити з ринку інших підприємців, які виробляють відповідні товари (товарні групи) із застосуванням цих виробничих ресурсів, або створювати бар'єри вступу на ринок;

– здатність суб'єкта (суб'єктів) господарювання скорочувати або обмежувати випуск товарів (товарних груп) і постачання їх на ринок збуту з метою отримання односторонньої користі при купівлі або продажу товарів (товарних груп), при укладанні договорів і угод про постачання товарів (товарних груп), а інші суб'єкти господарювання, які є його конкурентами, не здатні компенсувати утворений дефіцит товарів (товарних груп);

– здатність суб'єкта (суб'єктів) господарювання підвищувати ціни на товари (товарні групи) і підтримувати їх на рівні, що перевищує рівень, обумовлений конкуренцією на ринку.

Вважається, що суб'єкт (суб'єкти) господарювання не зазнає (знають) значної конкуренції, зокрема, коли:

– у нього (у них) на ринку немає жодного конкурента;

– частки на ринку, які належать конкурентам, порівняно невеликого розміру;

– можливості доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів (товарних груп) суттєво обмежені;

– бар'єри доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявні пільги чи інші обставини суттєво обмежують вступ на ринок нових суб'єктів господарювання.

Як додаткові ознаки наявності ринкової влади також розглядаються:

– високий рівень концентрації ринку;

– високі бар'єри вступу на ринок потенційних конкурентів;

– тривалий період закритості ринку для вступу нових суб'єктів господарювання;

– суттєва кількісна перевага частки суб'єкта (суб'єктів) господарювання над частками інших конкурентів за умови стабільності структури ринку протягом тривалого періоду;

– значні частки суб'єкта (суб'єктів) господарювання на вертикально суміжних ринках (ресурсів, транспортних послуг, торговельних послуг, рекламних послуг тощо) та територіально суміжних ринках;

– наявність у об'єкта аналізу особливих прав, повноважень, пільг, зокрема наданих органами влади, органами місцевого самоврядування, органами адміністративно-господарського управління та контролю чи інших суб'єктів господарювання, які займають монопольне (домінуюче) становище.

При потребі доведення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта (суб'єктів) чи спростування доводів суб'єкта (суб'єктів) господарювання про відсутність монопольного (домінуючого) становища і вирішення питання щодо визнання становища суб'єкта (суб'єктів) господарювання монопольним (домінуючим) органи Антимонопольного комітету України можуть уточнити товарні, територіальні (географічні) чи часові межі товарного ринку.

Висновки щодо Частини 11 Рішення № XXX-р АМКУ дійшов висновку «... Відповідно до частини першої статті 12 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [95] група «Дніпропетровськгаз» в особі ТОВ «Дніпропетровськгаз Збут», АТ «Дніпропетровськгаз», АТ «Дніпрогаз» та АТ «Криворіжгаз» у період із грудня 2015 року по серпень 2019 року займала монопольне (домінуюче) становище на ринку комплексної послуги з розподілу та постачання природного газу побутовим споживачам у територіальних межах ліцензованої діяльності АТ «Дніпропетровськгаз», АТ «Дніпрогаз» та АТ «Криворіжгаз», оскільки на цьому ринку у неї немає жодного конкурента і вона не зазнає значної конкуренції». З процитованими висновками автор не може погодитись зважаючи на наступне:

Як зазначалося вище, з огляду на поставлене на дослідження питання, досліджується наступний об'єкт аналізу:

1. Суб'єкт господарювання ТОВ «Дніпропетровськгаз збут» - як суб'єкт господарювання - постачальник природного газу, що здійснює реалізацію товару - природного газу на ринку товару - постачання природного газу.

2. Товар - природний газ.

До основних покупців товару, що реалізовує ТОВ «Дніпропетровськгаз збут» відносяться побутові споживачі.

Товарними межами ринку є енергоносії (природний газ, скраплений газ, тверде паливо, електроенергія, синтетичний природний газ SNG, водовугільне паливо, синтез-газ, біопаливо тощо), що використовуються побутовими

споживачами для власних побутових потреб, у тому числі для приготування їжі, підігріву води та опалення жилих приміщень, що не включає професійну та комерційну діяльність.

Підхід до визначення ринку комплексною послугою з газопостачання, яка об'єднує в собі розподіл та постачання природного газу є хибним і не відповідає умовам функціонування ринків, їх структурі, а також Методиці визначення монопольного (домінуючого) становища СГ. Оператори ГРМ діють на ринку послуг з розподілу природного газу, що перебуває в стані природної монополії, і не включає постачання природного газу.

Територіальними межами ринку постачання природного газу побутовим споживачам є вся територія України.

Часовими межами ринку постачання природного газу побутовим споживачам України є:

- грудень 2015 року – грудень 2016 року;
- січень 2017 року – серпень 2017 року;
- вересень 2017 – січень 2018 року;
- лютий 2018 – березень 2018 року;
- квітень 2018 року – жовтень 2018 року;
- листопад 2018 року – березень 2019 року;
- квітень 2019 року – вересень 2019 року;
- жовтень 2019 року – листопад 2019 року;
- грудень 2019 року – квітень 2020 року.

Обсяг товару, який обертається на ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, становив:

- 2015 рік - 11,3 млрд м³;
- 2016 рік - 11,9 млрд м³;
- 2017 рік - 11,2 млрд м³;
- 2018 рік - 10,6 млрд м³;
- 2019 рік - 8,3 млрд м³.

Частка ТОВ «Дніпропетровськгаз збут» на ринку постачання природного газу побутовим споживачам України, складала:

- в 2017 році - 8,3%;
- в 2018 році - 8,1%;
- в 2019 році - 8,09%.

Ринок постачання природного газу побутовим споживачам є конкурентним. Реальними та потенційними конкурентами ТОВ «Дніпропетровськгаз збут на ринку постачання природного газу населенню є:

– Постачальники, що вже визначені в Переліку постачальників природного газу, на яких покладено спеціальні обов'язки щодо постачання природного газу побутовим споживачам та релігійним організаціям (Постанова КМУ № 867): ТОВ «Вінницязгаз збут», ТОВ «Волиньгаз збут», ТОВ «Дніпропетровськгаз збут», ТОВ «Житомиргаз збут», ТОВ «Закарпатгаз збут», ТОВ «Запоріжгаз збут», ТОВ «Київоблгаз збут», ТОВ «Львівгаз збут», ТОВ «Івано-Франківськгаз збут», ТОВ «Миколаївгаз збут», ТОВ «Рівнегаз збут», ТОВ «Сумигаз збут», ТОВ «Харківгаз збут», ТОВ «Хмельницькгаз збут», ТОВ «Чернівцігаз збут», ТОВ «Кременчукгаз-постачання», ПАТ «Донецькміськгаз», ПАТ «Донецькоблгаз», Дочірнє підприємство «КиївгазЕнерджи» ПАТ «Київгаз», ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України», ТОВ «Поліссягаз», ТОВ «Торговий дім «Лубнигаз», ПАТ «Луганськгаз», ПАТ «Макіївкагаз», ТОВ «Азовгаз», Дочірнє підприємство «Газ Мелітополя» ПАТ «Мелітопольгаз», ТОВ «Одесагаз-постачання», ТОВ «Полтавагаз збут», ТОВ «Тернопільоблгаз», Дочірнє підприємство «Газпостач» ПАТ «Тернопільміськгаз», ТОВ «Уманьгаз збут», ТОВ «Херсонрегіонгаз», ТОВ «Черкасигаз збут», Дочірнє підприємство «Шепетівкагаз» ПАТ «Шепетівкагаз», Дочірнє підприємство «Монтажник» ТОВ «Кристал», ТОВ «Газовик», ТОВ «Газпостачсервіс», Державне підприємство «Кременецьке управління постачання газу».

– Інші постачальники природного газу (кількість яких становить станом на дату проведення дослідження 662).

– Особливим конкурентом з сильною ринковою владою через перебування у групі АТ «НАК «Нафтогаз України», яке, свою чергу, має вирішальний вплив на діяльність ТОВ «Постачальники зі спеціальними обов'язками», є ТОВ «ГПК «Нафтогаз України».

В процесі проведення дослідження були виявлені наступні адміністративні бар'єри виходу на ринок постачання природного газу побутовим споживачам:

1. Необхідність відкриття рахунку зі спеціальним режимом використання. Може бути подоланий суб'єктом господарювання протягом 1 - 2 років.

2. Використання об'ємних одиниць для вимірювання кількості природного газу при постачанні побутовим споживачам та заборона використовувати стандартні правила обліку газу при розрахунках з побутовими споживачами. Слід зазначити, що даний бар'єр не створює прямої перепони для доступу нових постачальників на ринок постачання природного газу, але створює непрямі перепони як для нових, так і для діючих постачальників, пов'язані з такими умовами господарювання, за яких повинно відбуватись збільшення заборгованості перед Національною акціонерною компанією «Нафтогаз України» чи перед іншим оптовим продавцем природного газу. Такі перепони роблять даний ринок не привабливим для нових постачальників та збільшують

ступінь конкурентного тиску на діючих постачальників через можливість обмеження їх у придбанні оптового ресурсу природного газу для потреб населення (Положення про ПСО 867). Може бути подоланий суб'єктом господарювання за умови прийняття відповідних нормативних актів.

3. Процедура зміни постачальника природного газу. Може бути подоланий суб'єктом господарювання менш ніж за 1 рік

4. Відповідність ліцензійним умовам провадження господарської діяльності з постачання природного газу. Може бути подоланий суб'єктом господарювання протягом 1 - 2 років

Економічні й організаційні обмеження (бар'єри) на ринку постачання природного газу побутовим споживачам – не виявлені.

Екологічні обмеження (бар'єри) на ринку постачання природного газу побутовим споживачам – не виявлені

В якості впливу стратегії поведінки значимих суб'єктів господарювання, що діють на ринку та впливу вертикальної (горизонтальної) інтеграції, виявлено в якості бар'єру значимий вплив НАК «Нафтогаз України» на ринок постачання природного газу побутовим споживачам.

Враховуючи все вищезазначене проведеним дослідженням автором встановлено, що ТОВ «Дніпропетровськгаз збут» не займає монопольне (домінуюче) становище на ринку постачання природного газу побутовим споживачам України. Тобто не підтверджуються висновки Антимонопольного комітету щодо монопольного становища на ринку «комплексної послуги з газопостачання» групи суб'єктів господарювання – Оператор ГРМ АТ «Дніпропетровськгаз», АТ «Дніпрогаз» та АТ «Криворіжгаз»; та постачальника зі спеціальними обов'язками ТОВ «Дніпропетровськгаз Збут» – у період з грудня 2015 року до серпня 2019 року.

Відповідна група не може вважатись такою, що займала монопольне становище на визначеному Комітетом ринку «комплексної послуги», оскільки суб'єкти господарювання діють на різних ринках – Оператор ГРМ АТ «Дніпропетровськгаз», АТ «Дніпрогаз» та АТ «Криворіжгаз»; на ринку розподілу природного газу, що перебуває в стані природної монополії, ТОВ «Дніпропетровськгаз Збут» як постачальники зі спеціальними обов'язками – на ринку постачання природного газу, що перебуває в стані конкуренції.

ВИСНОВКИ

На шляху до європейської інтеграції Україну очікує чимало реформ, часом болючих та суперечливих. Однак, задекларувавши відданість євроатлантичному курсу розвитку, ми не можемо відступитись від узятих на себе обов'язків, зокрема у частині ринкових трансформацій. Багато часу та можливостей було втрачено унаслідок відсутності стратегічного планування зовнішньополітичного курсу держави після проголошення Незалежності. Сьогодні ми маємо потенціал розвитку, досвід та підтримку від європейських партнерів для усунення недоліків перехідного періоду і наближення до членства у Європейському союзі.

Це дослідження мало на меті узагальнити теоретичні передумови та методологічні засади встановлення монопольного (домінуючого) становища суб'єкту на ринку природного газу. Важливість одержаних результатів полягає у тому, що встановлення монопольного (домінуючого) становища є першим кроком у процедурі виявлення пов'язаних з таким становищем зловживань. Таким чином, використання запропонованої методології дозволить спростити і скоротити терміни процедури виявлення та припинення зловживання суб'єктами монопольним становищем на ринку газу, а також попередити безпідставне притягнення до відповідальності суб'єктів, котрі не мають такого становища.

Сподіваємось, що викладені у цьому дослідженні теоретичні і методичні положення, результати емпіричних досліджень ринку газу та його суб'єктів, приклад оцінки наявності монопольного становища суб'єкта на цьому ринку будуть корисними як для дослідників у галузях економіки та конкурентного права, так і для практиків – експертів, службовців АМКУ, керівників суб'єктів господарювання, а також для усіх, хто цікавиться проблемами розвитку ринку газу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. BRDO звернувся до АМКУ щодо можливих порушень конкурентного законодавства з боку газзбутів, афілійованих з облгазами. URL: <https://brdo.com.ua/top/brdo-zvernuvsya-do-amku-shhodo-nedobrosovisnoyi-konkurenciyi-z-boku-oblgaziv/>
2. On measurement in the natural gas distribution network. URL: www.energy-community.org/2Fdam%2Fjcr%3A5d3a3fe7-37e1-4e5c-a640-8ce08873a1f7%2FPG_01_2020_ECS_NG.pdf&usg=AOvVaw1nx1SGXvVjSE7tj1g-oyj
3. Secretariat's Policy Guidelines. URL: <https://energy-community.org/legal/policy-guidelines.html>
4. The Gas (Calculation of Thermal Energy) Regulations 1996. URL: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/1996/439/introduction/made>
5. Акціонерне товариство «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України»: Консолідована фінансова звітність станом на та за рік, який закінчився 31 грудня 2019 року. URL: https://www.naftogaz.com/files/Zvity/Naftogaz-19fs-consolidated_UKR.pdf
6. Антошкін В. К. Сутність соціально-економічної безпеки регіонів та її зв'язок з національною безпекою держави. *Економіка та управління національним господарством: Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 3 (27). С. 17–23.
7. Апаров А. М., Полякова А. О. Актуальні проблеми монополізму в господарській діяльності. *Право та державне управління*. 2015. № 3. С. 32-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ptdu_2015_3_9
8. Белькова О. Реформа ринку газу – найуспішніша в Україні. URL: <https://tsoua.com/news/olga-bielkova-reforma-rynku-gazu-naiuspishnisha-v-ukraini/>
9. Бусарєв Д. В. Розвиток світової моделі забезпечення енергоресурсів у умовах глобалізації та інтеграції економік країн світу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 20. С. 70-73
10. Венгер В.В. Державне регулювання природних монополій в Україні: напрями вдосконалення. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 3. С. 65-79
11. Вибір нового котла. URL: <https://www.viessmann.ua/uk/zhytlovi-budynky/porady/kupyty-novyi-kotel.html>
12. Використання геліосистем. URL: <https://www.atmosfera.ua/uk/geliosistemi/vikoristannya-geliosistem/>
13. Використання природного газу в Україні у 2016-2017 рр. URL: <http://naftogaz-europe.com/article/en/vikoristannjaprirodnogogazu20162017>

14. Використання природного газу
<http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/8B3289E9F4B2CF50C2257F7F0054EA23?OpenDocument&Expand=7&>

15. Вініченко І. І. Конкуренція: сутність та концепції дослідження. *Економіка та держава*. 2015. № 10. С. 8-10.

16. Газ природний, нафта, нафтопродукти, аміак. URL: <https://www.nerc.gov.ua/?id=33037>

17. Герасименко А. Монополія та економічна влада: історико-економічний аналіз. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2012. № 3. С. 23-35.

18. ГОСТ 2939-63 Газы. Условия для определения объема: утвержден Государственным комитетом стандартов, мер и измерительных приборов СССР 16 апреля 1963 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/1200001401>

19. Грудницький В. М. Припинення зловживання монополієм (домінуючим) становищем. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 1(2). С. 78-81.

20. Гук Г. В. Зловживання монополієм (домінуючим) положенням в антимонопольному законодавстві європейського співтовариства та України. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 856-859. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_209

21. Демонізація газового ринку. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2598425-demonopolizacia-gazovogo-rinku-primisenna-nak-naftogaz-ukraini-vul-b-hmelnickogo-6.html>

22. Денисов, О. Е. Теоретичні аспекти аналізу олігополістичного ринку в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 22. С. 48-50

23. Деякі питання надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг у грошовій формі: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 року №373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2019-%D0%BF#Text>

24. Деякі питання проведення аудиту суб'єктів господарювання державного сектору економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 04 червня 2015 року № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2015-%D0%BF>

25. Динаміка цін на природний газ для побутових споживачів. URL: <http://www.naftogaz.com/files/Information/Dynamika-cina-2015-2019-Naselennya.pdf>

26. Директива 2003/55/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку

- природного газу, яка скасовує Директиву 98/30/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_380#Text
27. Директива європейського парламенту та ради 2009/73/ЄС. URL: <https://bit.ly/3E3RAA2>
28. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_926#Text
29. Дудник О., Міненко С. Економічна природа понять «конкуренція» та «конкурентоспроможність». *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 29(1). С. 112-116.
30. Дуфенюк О. М. Формування нафтогазових комплексів східної Галичини в ХІХ – першій пол. ХХ ст. та їх вплив на просторову структуру регіону. *Містобудування та територіальне планування*. 2016. Вип. 59. С. 122-128.
31. Електроенергетика-2018 у цифрах. URL: <https://iprosvita.com/elektroenerhetyka-2018-u-tsyfrakh/>
32. Енергія сонця. <http://saee.gov.ua/uk/ae/sunenergy>
33. Завдання та повноваження. АМКУ. URL: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zavdannya-ta-povnovazhennya>
34. Загребельська А., Симоненко Т. Чи зможе АМКУ обмежити монополію Фірташа та «Нафтогазу». URL: https://biz.censor.net/resonance/3244270/chi_zmoje_amku_obmejiti_monopolyu_frtasha_ta_naftogazu
35. Звіт за результатами дослідження щодо наявності монопольного (домінуючого) становища у публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». URL: <https://www.naftogaz.com/files/Information/NAK-Monopoly-Research.pdf>
36. Звіт про результати діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг у 2015 році. URL: https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/Catalog3/Richnyi_zvit_NKREKP_2015.pdf
37. Звіт про результати діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг у 2016 році. URL: http://www.nerc.gov.ua/data/filearch/Catalog3/Richnyi_zvit_NKREKP_2016.pdf
38. Звіт про результати діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг у 2017 році. URL: http://www.nerc.gov.ua/data/filearch/Catalog3/Richnyi_zvit_NKREKP_2017.pdf

39. Звіт про результати діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг у 2018 році. URL:

http://www.nerc.gov.ua/data/filearch/Catalog3/Richnyi_zvit_NKREKP_2018.pdf;

40. Звіт про результати діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, у 2019 році. URL:

http://www.nerc.gov.ua/data/filearch/Catalog3/Richnyi_zvit_NKREKP_2019.pdf

41. Зовнішні та внутрішні передумови запуску ринку газу в Україні. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/zovnishni-ta-vnutrishni-peredumovy-zapusku-rynku-gazu-v-ukraini>

42. Зростання споживання скрапленого газу прискорюється. URL: <https://kosatka.media/uk/category/neft/analytics/rost-potrebleniya-szhizhennogo-gaza-uskoryaetsya>

43. Інструкція про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів: затверджено постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 року № 492, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 17 грудня 2003 року за № 1172/8493. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03#Text>

44. Історія та досягнення майданчика. URL: <https://smarttender.biz/pro-kompaniyu/>

45. Келічавий А. В. Еволюція конкуренції: від зародження поняття до сучасних особливостей. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 5. С. 58-63.

46. Келічавий А. В. Монополія у системі конкурентних відносин. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 1. С. 93-96.

47. Компан А. Відміна ПСО: до чого призводять «половинчасті» рішення. URL: <https://iclub.energy/artem-kompan/tpost/aj0b37izpv-vdmna-pso-do-chogo-prizvodyat-polovincha>

48. Коновалюк В. І. Роль монополій в економіці індустріально розвинутих держав. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2003. № 4. С. 6-14.

49. Корінний С. О., Коблюк К. М. Проблеми та перспективи України в нафтогазовому секторі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 20(2). С. 37-41.

50. Крупа О. М. Аспекти визначення фінансового стану підприємств нафтогазового комплексу України. *Бізнес Інформ*. 2012. № 11. С. 131-134
51. Кузьмук І.Я. Никифорак О.Я. Основні напрямки економічної співпраці в межах угоди про асоціацію між Україною і ЄС. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип.22. Ч.1 С. 31–35.
52. Лагутін В. Монополія та конкурентна політика: політико-економічні проблеми. *Економічна теорія*. 2015. № 4. С. 89-97.
53. Лагутін В.Д., Ясько Ю.І. Вплив конкуренції на інноваційний розвиток та конкурентоспроможність економіки. *Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. 2013. Вип. 10 (151). С. 22–26
54. Лещенко І. Ч. Система математичних моделей для дослідження перспектив функціонування і розвитку газової галузі в сучасних умовах. *Проблеми загальної енергетики*. 2017. Вип. 3. С. 5-14.
55. Ліцензійний реєстр Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. URL: <https://www.nerc.gov.ua/?id=11957>
56. Лук'янець В.С., Травнікова К.В. Зловживання домінуючим становищем за антимонопольним правом України та конкурентним правом ЄС: порівняльний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. URL: <https://bit.ly/3nMgvCb>
57. Лукач І. Загальний огляд конкурентних правопорушень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. Вип. 86. С. 52-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2011_86_16
58. Лукін О. Газові ресурси України: сучасний стан і перспективи освоєння. *Вісн. НАН України*. 2011. № 5. С. 40-48
59. Майже 120 млн грн компенсацій за «теплими кредитами» виплачено населенню та ОСББ у грудні. URL: <https://saee.gov.ua/uk/news/3283>
60. Макуха С. М. Основні фактори підвищення ефективності функціонування товарних ринків в Україні. URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/%E2%84%96-1-51-64.pdf>
61. Методика визначення відносин контролю: затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 24.12.2002. URL: №397-р. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v397p226-02#Text>
62. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку: затверджено розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 року № 49-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02#Text>

63. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку затверджена розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 року № 49-р, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 1 квітня 2002 року за № 317/6605. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02#Text>

64. Методика визначення питомих втрат природного газу при його вимірюваннях побутовими лічильниками в разі не приведення об'єму газу до стандартних умов: затверджено наказом Міністерства палива та енергетики України від 21 жовтня 2003 року № 595, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 25 грудня 2003 р. за № 1224/8545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1224-03>

65. Методика приведення об'єму природного газу до стандартних умов за показами побутових лічильників у разі відсутності приладів для вимірювання температури та тиску газу: затверджено наказом Міністерства палива та енергетики України від 26 лютого 2004 року № 116, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 19 березня 2004 р. за № 346/8945. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0346-04#Text>

66. Надання населенню субсидій. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metaopus/2019/1_06_00_01_2019.htm

67. Опалювальний котел: в офісі – тепло, в обліку – просто. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2016/november/issue-95/article-23461.html>

68. Охріменко О. О., Бігун У. В. Економічна безпека України крізь призму енергетичної стратегії. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 150-158

69. Перелік постачальників природного газу. НКРЕКП. URL: http://www.nerc.gov.ua/data/filearch/litsenziini_reestry/perelik_postachalnykiv_gazu.xlsx

70. Пожуєва Т.О. Обмеження монополізму та проблеми розвитку конкуренції в Україні. *Економіка пром-сті*. 2010. № 1. С. 25-29.

71. Положення про порядок призначення та надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 1995 р №848 (станом на 14.11.2020) . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF>

72. Понад 600 тисяч споживачів природного газу змінили постачальника за друге півріччя 2020 року – НКРЕКП. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ponad-600-tysiach-spogyvachiv-zminyly-postachalnyka-nkrekp/31127427.html>

73. Порядок проведення органами Казначейства розрахунків, передбачених пунктами 8, 8-1 Порядку фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з державного бюджету: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 04 березня 2002 року № 256, та взаємодії учасників таких розрахунків, затвердженим Наказом Міністерства фінансів України від 04.01.2018 № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0064-18>

74. Порядок проведення розрахунків за природний газ, тепlopостачання і електроенергію:, затверджено спільним Наказом Міністерства енергетики та вугільної промисловості України та Міністерства фінансів України від 03.08.2015 №493/688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1007-15/ed20180403>

75. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 № 1176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176-2018-%D0%BF#Text>

76. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 30.09.2015 №2500, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06 листопада 2015 р. за №1386/27831. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1386-15#Text>

77. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 30.09.2015 №2493, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06 листопада 2015 р. за №1378/27823. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1378-15#Text>

78. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 30.09.2015 №2494, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06 листопада 2015 р. за №1379/27824. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15#Text>

79. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 30.09.2015 №2498, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06 листопада 2015 р. за №1384/27829. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1384-15#Text>

80. Привідкритий ринок газу. Головні промахи відкритого ринку газу і що з ними робити? URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/vidkritiy-rinok-golovni-promahi-vidkritogo-rinku-gazu-i-shcho-z-nimi-robiti-50164524.html>

81. Про альтернативні види палива: Закон України від 14 січня 2000 року № 1391-XIV (станом на 16.10.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1391-14#Text>

82. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України № 300. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2017-п#Text>

83. Про внесення змін до Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020, №17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17-2020-%D0%BF#Text>

84. Про затвердження Змін до деяких постанов НКРЕКП щодо впровадження добового балансування на ринку природного газу та процедури розробки, подання і затвердження Плану розвитку газотранспортної системи на наступні 10 років: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг від 27.12.2017 №1437. URL: <https://www.nerc.gov.ua/?id=30366>

85. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності на ринку природного газу: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг №201 від 16.02.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0201874-17#Text>

86. Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу (Відносини у перехідний період): Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2015 р. №758. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2015-%D0%BF#Text>

87. Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. №187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2017-%D0%BF#Text>

88. Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу: Постанова КМУ № 867 від 19.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2018-%D0%BF#Text>

89. Про затвердження Порядку перерахування деяких субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на надання пільг, субсидій та компенсацій: Постанова КМУ №20 від 11 січня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2019-п>

90. Про затвердження Порядку фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з державного бюджету»: Постанова КМУ №256 від 04 березня 2002 року (Втратила чинність 1 січня 2018 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/951-2017-п>

91. Про затвердження Правил постачання природного газу: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг від 30.09.2015 №2496, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06.11.2015р за №1382/27827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1382-15#Text>

92. Про затвердження Примірного договору купівлі-продажу природного газу з постачальниками природного газу із спеціальними обов'язками для потреб побутових споживачів та релігійних організацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. №444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2016-%D0%BF#Text>

93. Про затвердження Тимчасових методичних рекомендацій щодо визначення основних типів товарних ринків: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 27 січня 2004 р. № 24-р. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36512>

94. Про затвердження Типових вимог до узгоджених дій малих та середніх підприємств щодо спільного придбання товарів: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 13.06.2016 №10-рп, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11 липня 2019 р за №773/33744. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0773-19>

95. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III (станом на 13.02.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>

96. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII (станом на 24.10.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

97. Про природні монополії: Закон України від 20 квітня 2000 року № 1682-III (станом на 16.10.2020) . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text>

98. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII (станом на 17.10.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>

99. Про ринок природного газу: Закон України від 09 квітня 2015 року № 329-VIII (станом на 16.10.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text>

100. Регламент (ЄС) № 715/2009 Європейського парламенту та Ради від 13 липня 2009 року про умови доступу до мереж транспортування природного газу та яким скасовується Регламент (ЄС) № 1775/2005. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245023095>

101. Регулятор розпочав добове балансування на ринку природного газу. URL: <https://chamber.ua/ua/success-stories/regulyator-rozpochav-dobove-balansuvannya-na-rinku-prirodnogo-gazu/>

102. Результати моніторингу функціонування ринку природного газу за IV квартал 2019. URL: http://www.nerc.gov.ua/data/filearch/monitoryng/gas/2019/monitoryng_gaz_IV-2019.pdf

103. Ринок газу України перейшов на добове балансування. URL: <http://utg.ua/utg/media/news/2019/03/ukraine-gas-market-switched-to-daily-balancing.html>

104. Розвиток оптового та роздрібного газового ринку України. Проект енергетичної безпеки (ПЕБ). URL: <https://energysecurityua.org/wp-content/uploads/2021/05/USAID-ESP-UA-GRP-Position-Paper-2021-UA.pdf>

105. Савко О. Я. Дослідження умов функціонування природних монополій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30(69), № 2. С. 160-163.

106. Середня митна вартість імпортного природного газу, що склалася у процесі його митного оформлення під час ввезення на територію України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=SeredniaMitnaVartistImportnogoPrirodnogoGazu-SchoSkalasiaUProtsesiYogoMitnogoOfornlenniaPidChasVvezenniaNaTeritoriiuUkraini>

107. Сколько потребителей в Украине используют природный газ: Минсоцполитики. URL: <https://domik.ua/novosti/skolko-potrebitelej-v-ukraine-ispolzuyut-prirodnij-gaz-minsocpolitiki-n251082.html>

108. Скрипник А.В., Нам'ясенко Ю.О. Оптимізація газопостачання як складова енергетичної стратегії України. *Проблеми економіки*. 2017. Випуск №3. С. 256-275

109. Соломаха Ю., Іванцова А. Рік ринку газу для населення: що змінилося? URL: <https://voxukraine.org/rik-rynku-gazu-dlya-naselennya-shho-zminylosya/>

110. Сравнительная таблица теплотворности некоторых видов топлива. URL: <https://a-invest.com.ua/aktualno/tablitca-teplotvornosti.html>

111. Стартувала програма «теплих кредитів» на 2020 рік. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2908970-startuvala-programa-teplih-kreditiv-na-2020-rik.html>
112. Столяров В. Ф., Островецький В. І. Формування цін і тарифів на товари та послуги суб'єктів природних монополій в Україні. *Економіка та держава*. 2016. № 8. С. 19-27.
113. Тарифи на електроенергію. URL: <https://index.minfin.com.ua/tariff/electric/>
114. Тарифы на газ для населения. URL: <https://index.minfin.com.ua/tariff/gas/>
115. У 2016 році використання природного газу в Україні скоротилось на 0,6 млрд куб. м. URL: <https://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/E8A50F7214508AE8C22580BC00440E84?OpenDocument>
116. У пошуках дешевого газу. URL: https://zaxid.net/statti_tag50974/
117. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
118. Українська Л. О., Соболева І. В. Механізми приведення державного антимонопольного регулювання України до стандартів ЄС. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 64. С. 196–202.
119. Учасники ринку заборгували Укртрансгазу 44 млрд грн за негативний небаланс природного газу на кінець 2019 року. URL: <https://utg.ua/utg/media/news/2020/02/uchasnyky-rynku-zaborguvaly-ukrtransgaz-44-mlrd-grn-za-negatyvnyi-nebalans-pyrodnoho-gazu-na-kinets-2019-roku.html>
120. Філіпенко А. С. Передумови і чинники формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. *Actual problems of international relations*. 2011. <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/view/1656/1567>
121. Хвесик Ю. М. Сутність конкуренції та фактори впливу на стан ринкового конкурентного середовища. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 4. С. 53-56.
122. Хвостіна І. М. Механізм управління ризиками підприємств нафтогазової галузі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2014. Вип. 8(7). С. 138-141
123. Ціни на бензин, дизпаливо, газ на АЗС України. URL: <https://index.minfin.com.ua/markets/fuel/>

124. Швидка Т. І. Кваліфікація монопольного становища на ринках та підстави притягнення до відповідальності за зловживання ним. *Теорія і практика правознавства*. 2018. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2018_2_11
125. Що таке режим ПСО і чому через його не продовження частина Чернігова без гарячої води? URL: <https://suspilne.media/162819-u-cernigovi-stalasa-pozeza-v-restorani-buba-hinkalna-foto/>
126. Юрчишина Л. І. Аналіз концептуальних підходів до розуміння природи конкуренції та конкурентоспроможності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 18. С. 41-47.
127. Юхимець Р. С. Іноземний досвід трансформації газових ринків: перспективи та загрози для України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 5-6. С. 113-124.
128. Як в Україні здійснити перехід на розрахунки за природний газ в енергетичних одиницях. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/YAk-v-Ukrayini-zdijsnyty-perehid-na-rozrahunky-za-pryrodnyj-gaz-v-energetychnyh-odynytyyah.pdf>
129. Яковюк І. Європейський Союз і Україна: еволюція взаємовідносин. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3. С. 14-28.

Наукове видання

Морозова Олена Сергіївна

**МОНОПОЛЬНЕ (ДОМІНУЮЧЕ) СТАНОВИЩЕ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА РИНКУ
ПРИРОДНОГО ГАЗУ**

Монографія

Виходить в авторській редакції

Підписано до друку 29.03.2021 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк: принтер. Зам. №29/03-1.
Ум. друк. арк. 7,67.

Видавництво “ГАЛИЧ-ПРЕС”
Видавець ФОП Король І.В.
м. Львів, вул. Гнатюка, 17
Ел. пошта: lvivprint@ukr.net. Тел. 096-59-88-924
Свідоцтво ДК №5353 від 24.05.2017 р.

Друк ФОП Король І.В.
м. Львів, вул. Гнатюка, 17
Ел. пошта: lvivprint@ukr.net. Тел. 096 59-88-924
Код ДРФО 2814706601
Витяг з реєстру платників єдиного податку
№ 1713073400422 від 28.02.2017